

Blauwe Klauwier

oktober 2023

Kraanvogel langs de Seege in het Elbedal bij Gartow, 20 mei 2023 (Rob Aarts)

Inhoudsopgave

Huis-, Oever- en Gierzwaluw als broedvogel in Bergeijk	3
Ornithologische verkenningen 17-24 mei in het Elbedal bij Gartow	8
Brandgans met mutatie 'bruin'	14
Verdwenen broedvogels in de Kempen: oorzaken en vooruitzichten	16
Ook in 2023 succesvol broedgeval van de Hop in het Leenderbos	38
<i>The Isle of Coll</i> en zijn zomervogels	40
Draaihalzen zijn gek op vreemde voorwerpen	45
Bosuilen in de stad	48
Ontwikkelingen broedvogels op westelijke Visvijvers Valkenswaard	51
Oehoes in de Kempen in 2023	59
Nieuwe natuur ten zuiden van Mispelindse en Neterselse Heide	63

Colofon

Redactie: Paul van Pelt, Robbert van Hiele, Jules Andela & Tom Heijnen

Fotobijdragen: © bij de betreffende fotografen

Uitgave: Vogelwerkgroep de Kempen

© **Copyright.** Alle rechten zijn voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Voorwoord

Ik schrijf dit voorwoord tijdens een vogelweek op Vlieland. We zijn er nu twee dagen en ik zal het hebben over wat waarnemingen die we hebben gedaan. Niet erg toegespitst op het blad maar des te meer op vogels en op het seizoen. Maar even dit: natuurlijk iedereen enorm bedankt voor alle prachtige stukken. Wat een blad!

Onze doelsoort is de Bladkoning, een Siberische soort die normaal naar Thailand en Zuid-China reist voor de winter. Sinds enkele jaren verschijnt hij meer en meer in onze buurt. De eerste week van oktober is een prima week. Alle struikjes afspeuren lukt niet maar letten op zijn roepje wel. Dat doen we maar het lijkt nog niet te wemelen en te friemelen met kleine zangertjes. Wat *hoewiets* van Tjiftjaffen en een late Fitis.

Vanochtend stonden we om 7:15 op de noordoost-punt van het eiland. Het miezerde. Een groep vogelaars met telescopen stond er al. Ze hadden al een Roodborst, Merel, Zilvermeeuw en Steenloper gescoord, gaven het op en vertrokken. En toen gebeurde het: een Velduil. Aanvliegend over zee vanuit Terschelling. Het licht was geweldig. Zijn ondervleugels lichten op. Zijn typische dansende slag met die lange zwerfvleugels. Die grote, ronde uilenkop. Fantastisch, topwaarneming!

Vanmiddag aan zee. Met telescoop. Wind pittig, zee vrij ruig. Wat Jan-van-Genten, Zwarte Zee-eenden dobberend superver weg, Stormmeeuwen en Zilvermeeuwen. En wat Roodkeelduikers. De golven gingen op en neer en onttrokken ze meestal aan het zicht. Maar soms ging hun stukje zee omhoog en zagen we ze. Donker, wat wit beneden, snavel iets omhoog. En toen tot vier keer toe Kleine Jager, de laatste keer te dicht bij voor telescoop. Fantastische achtervolgingen van Zilvermeeuwen. Ze wonnen altijd, hapje afgepakt. Hoe doen ze dat toch, op 2 km in slecht weer een meeuw met prooi zien. En dan erop af sjezen in de vliegende wind als een torpedo. Wow!

Zo genoeg gekletst, geniet nog van al het moois wat voor je ligt en tot één van de bijeenkomsten. **Namens de redactie, Robbert.**

Gierzwaluw in Bergeijk, 8 juli 2023 (Jules Andela)

Huis-, Oever- en Gierzwaluw als broedvogel in Bergeijk

Hans van Nunen

In 2012 heeft de gemeente Bergeijk zich uitgeroepen tot ambassadeur van vijf vogels met de naam “zwaluw” in de naam: de drie zwaluwen Huiszwaluw, Boerenzwaluw en Oeverzwaluw, en Gierzwaluw en Nachtzwaluw. Deze laatste twee behoren niet tot de zwaluwen, maar hebben allebei een eigen familie waartoe ze behoren. Alleen de naam zwaluw verbindt ze met elkaar. Om te zien of dit ambassadeurschap resultaten heeft opgeleverd, is het noodzakelijk dit te onderzoeken. Dit kan d.m.v. inventarisaties en/of monitoring.

De Huiszwaluwen, Oeverzwaluwen en Gierzwaluwen zijn daarom ook in 2023 door VWG IVN Bergeijk-Eersel op aanwezigheid binnen de gemeente Bergeijk onderzocht. Het voorkomen van de Boerenzwaluw en de Nachtzwaluw is niet onderzocht.

Methode

De drie soorten zijn volgens de richtlijnen van Sovon onderzocht.

Huiszwaluw

Bewoonde nesten worden binnen de periode 15 juni t/m 15 augustus worden geteld. Bewoonde nesten zijn herkenbaar aan het in goede conditie zijn, aan de in- en uitvliegende oude vogels en aan de aanwezige jonge vogels die regelmatig naar buiten kijken. De tellingen werden uitgevoerd na 19.00 uur omdat dan de meeste vogels in de nabijheid van het nest zijn.

Huiszwaluw en Boerenzwaluwen in Bergeijk, 4 september 2023 (Jules Andela)

Oeverzwaluw

Bewoonde nesten worden binnen de periode van 20 mei t/m 15 juli geteld, bij voorkeur in de tweede helft van juni. Bewoonde nesten zijn herkenbaar aan de diepe gang (einde niet zichtbaar), slijtplekken in de holopening (pootafdrukken), ontbreken van spinrag en/of planten voor

het hol, gave nestopening (niet ingestort of uitgesleten) en na half juni het geluid van piepende jongen of aanwezigheid van bedelende jongen in de nestholte.

Tellen kan gedurende de gehele dag, maar werd steeds uitgevoerd na 19.00 uur omdat de vogels zich dan in de nabijheid van de nesten bevinden. De nesten van de kolonies werden ingetekend op een situatieschets en vervolgens werd per nest nagegaan of het bewoond was. Een telling aan de hand van rondvliegende vogels is namelijk niet altijd nauwkeurig.

Gierzwaluw

In de periode 15 mei t/m 15 juli kan een nestentelling worden uitgevoerd. Vóór die datum zijn nog niet alle broedvogels aanwezig. De beste resultaten zijn te verkrijgen door ca 60-120 minuten te posten op een strategisch gekozen plek, van waaruit de verschillende potentiële nestlocaties goed te overzien zijn. De vogels duiken in volle vlucht onder de dakgootbetimmering, om zo toegang tot de zolder te verkrijgen. Daar maken ze een klein nestje, waarin de eieren worden gelegd. Naar aanleiding van situatieschetsen van de locaties die op voorhand gemaakt werden, werden de vogels per nest ingetekend.

Resultaten

Huiszwaluw

In de tabel is het aantal nestlocaties en aantal bewoonde nesten per gemeentekern weergegeven. In 2021 heeft er geen inventarisatie plaatsgevonden.

	2019		2022		2023	
	Locaties	Nesten	Locaties	Nesten	Locaties	Nesten
Bergeijk	6	54	2	45	4	55
Westerhoven	1	5	0	0	0	0
Luyksgestel	7	42	8	31	5	8
Riethoven	2	8	3	7	3	10
Weebosch	2	3	2	4	2	4
Totaal	18	129	15	87	14	77

Zowel het aantal locaties waar gebroed werd als het aantal bewoonde nesten is afgenomen. De reden voor de afname van het aantal locaties is waarschijnlijk dat men op enkele plaatsen het dakverstek heeft dichtgetimmerd, zodat er geen nesten meer gemaakt kunnen worden. Er zijn wel enkele nieuwe locaties gevonden, maar dat betreft dan een kleiner aantal nesten, zodat er in het geheel een afname is.

Oeverzwaluw

In de tabel is het aantal nestlocaties en aantal bewoonde nesten per gemeentekern weergegeven. In 2021 heeft er geen inventarisatie plaatsgevonden.

	2019		2020		2022		2023	
	Locaties	Nesten	Locaties	Nesten	Locaties	Nesten	Locaties	Nesten
Bergeijk	1	10	1	21	1	29	1	30
Westerhoven	0	0	0	0	0	0	0	0

In Bergeijk bevond zich in 2022 en 2023 een nestlocatie op een plaats waar overtollig zand als depot is opgeslagen. Deze locatie is dus van tijdelijke aard en gaat op termijn verdwijnen. Ook was er een locatie op particulier gebied waar de vogels in 2019 en 2020 genesteld hebben. Na 2020 zijn daar geen vogels meer aangetroffen. Wellicht dat de vogels hier weer gaan broeden als het zanddepot verdwenen is.

Boerenzwaluwen en Oeverzwaluwen in Bergeijk, 16 april 2023 (Jules Andela)

In Westerhoven liggen twee locaties die al enige jaren oud zijn en nog nooit door de vogels gebruikt zijn. De twee locaties zijn op dit moment niet functioneel en hebben onderhoud nodig. Wat nog beter is, is dat ze verwijderd worden om op een geheel nieuwe locatie een geschikte wand te creëren.

Om de Oeverwaluwen binnen Bergeijk een nieuwe kans te bieden zal men snel met gerichte plannen op tafel moeten komen!

Gierzwaluw

Er was in 2023 alleen een Gierzwaluwkolonie bekend in de Hofkerk van Bergeijk. De tellingen hier gaan behoorlijk ver terug in de tijd. In de tabel is aangegeven hoe de verdeling was over de drie bezette zijden van de Hofkerk. De zuidzijde was het meest favoriet is als broedplek.

Jaar	Teldatum	Oost	Noord	Zuid	Totaal
2001	2-7	3	11	17	31
2002	7-7	2	10	17	29
2003	7-7	2	13	18	33
2004	4-7	4	12	19	35
2005	5-7	4	14	20	38
2008	30-6	7	10	11	28
2010	5-7	5	9	9	23
2018	4-7	3	6	9	18
2019	25-6	3	1	9	13
2021	6-7	1	2	9	12
2022	5-7	0	2	8	10
2023	6-7	1	2	6	9

De tellingen in de Hofkerk laten een flinke achteruitgang na 2005 zien, van 38 naar 9 nesten. De reden hiervan is niet duidelijk.

Ook de andere kerngemeenten van Bergeijk werden onderzocht op de aanwezigheid van Gierzwaluwen, echter zonder positief resultaat. Wel werden er nog vier nesten vastgesteld in nestkasten (zie hierna).

Er zal op het gebied van Gierzwaluwen zeker meer aandacht moeten komen.

Natuur in het dorp

[Natuur in het dorp](#) is een project speciaal in het leven geroepen om meer groen en meer nestgelegenheid in de dorpen van Noord-Brabant te creëren. Het is een initiatief van [ORBIS](#) en [MORE projectbegeleiding](#) en wordt mede mogelijk gemaakt met subsidie van de provincie

Noord-Brabant. De gemeente Bergeijk heeft aan deze regeling deelgenomen met het Plattelands ontwikkelingsprogramma. Vanaf 2020 is met dit project een impuls aan flora en fauna gegeven in de woonkernen Bergeijk, Riethoven, Luyksgestel en Westerhoven. Door flyers aan de bewoners uit te delen en bekendmakingen in de plaatselijke weekbladen, zoals de Eyckelbergh, was het mogelijk om Gierzwaluw- en vleermuiskasten te ontvangen. Dit was voor de bewoners geheel gratis, echter het ophangen was zelfinitiatief.

In de periode 1 juli t/m 15 juli 2023 ging ik de adressen langs waar Gierzwaluwkasten geleverd waren. Ik deed telkens een korte waarneming van enkele minuten en vroeg de bewoner meestal of er enige bezetting was. Zo was een globale inventarisatie mogelijk. De vleermuiskasten werden niet op bezetting geïnventariseerd. De bevindingen zijn per woonkern in de tabel weergegeven.

	Bergeijk	Riethoven	Luyksgestel	Westerhoven	Totaal
Bezet door Gierzwaluw	4	0	0	0	4
Bezet door Huismus	3	1	0	0	4
Niet bezet	15	0	4	2	21
Totaal Gierzwaluwkasten	22	1	4	2	29
Waarvan bezet	29%	100%	0%	0%	28%
Vleermuiskasten (niet gecheckt)	0	2	2	1	5
Geen kast aangetroffen	2	4	2	5	13
Totaal aantal kasten	24	7	8	8	47

Na een eerste inventarisatie op het gebruik van de Gierzwaluwkasten, is te concluderen dat het lang zal duren voordat een groot deel in gebruik genomen zal zijn. Op termijn en na verdere inventarisaties zal blijken of Natuur in het dorp wat dit betreft zijn vruchten heeft afgeworpen.

Conclusie

De ontwikkeling van de Huiszwaluw, Oeverzwaluw en Gierzwaluw in de gemeente Bergeijk ziet er niet erg rooskleurig uit. De Huiszwaluw zit in een neergaande spiraal, de Oeverzwaluw is stabiel maar de huidige broedlocatie is niet meer te gebruiken, en de Gierzwaluw heeft een aantal jaren een sterke daling gezien, die wellicht door het project *Natuur in het dorp* te stabiliseren is. D.m.v. inventarisaties en monitoring kan de komende jaren worden geconstateerd of de plaatselijke vogelstand toe- of afneemt.

Als ambassadeur van deze vogels zal de gemeente in de toekomst meer aandacht aan de vogelpopulaties moeten geven om deze minimaal in stand te houden, maar beter nog te zorgen dat de populaties een goede toekomst tegemoet kunnen gaan. ■

Literatuur

[Nunen, H. van 2019](#). Huiszwaluw (*Delichon urbicum*) 2019 in Gemeente Bergeijk. VWG De Kempen.

[Nunen, H. van 2019](#). Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) 2019 in Gemeente Bergeijk. VWG De Kempen.

Vogelwerkgroep IVN Bergeijk-Eersel 2019.

Gierzwaluw (*Apus apus*) 2019 in Gemeente Bergeijk. VWG IVN Bergeijk-Eersel.

Huiszwaluwnesten in Bergeijk, 8 augustus 2023 (Jules Andela)

Buidelmees in het Elbedal bij Gummern, 24 mei 2023 (Rob Aarts)

Ornithologische verkenningen 17-24 mei in het Elbedal bij Gartow

Rob Aarts

Op voorhand besluiten Ludy en ik het snikhete Zuid-Europa te mijden en trekken voor een aantal dagen richting het oosten van Duitsland. Gezien de enorme drukte en de borden met “Stau” in het westen valt dat nog niet zo mee. Verder naar het oosten glijd je geleidelijk de stilte in van het *Unesco biosferenreservaat Flusslandschaft Elbe*, het doel van onze verkenning.

De totale oppervlakte van dit gebied bedraagt 375.000 ha en het is daarmee het grootste biosferenreservaat van Europa, met 400 km door rivieren beïnvloed landschap. Je moet dus selecteren en we besluiten tot een verkenning van de “Elbniederung van

Schnackenburg tot Lauenburg” met een oppervlakte van 57.700 ha. Gartow en Pevesdorf zijn dorpen in het gebied. En niet onbelangrijk, we hebben slechts een fractie van deze oppervlakte bekeken. In dit licht moet je deze beschouwing dan ook zien. Een belangrijke factor voor de grote biodiversiteit in dit gebied zijn de klimatologische omstandigheden in het Elbedal waar droge, warme, continentale en vochtige, koele, Atlantische omstandigheden elkaar overlappen.

Wij houden van een holistische benadering van natuur en natuurbeleving. Verwacht daarom geen al te gedetailleerde soortenlijsten. Het gaat om totaalbeleving van dit grotendeels door rivieren beïnvloed landschap waar weidsheid en kleinschaligheid ineenvloeien onder een immense rust en waar dorpjes wegzinken in hun eigen stilte. Voor soortenlijsten en andere informatie verwijs ik naar de laatste regel van deze verkenning.

Behalve een beperkt aantal natuurliefhebbers heeft niemand ooit gehoord van Gartow. Grotere plaatsen in de buurt zijn er niet en dat biedt dus perspectief voor rust en ruimte. De eerste

dag blijkt al een openbaring met roepende Kraanvogels en jagende Zeearenden. Campingplatz Gartow als benaming voor de lokale camping getuigt niet echt van creativiteit. *Kranichplatz* zou de kwaliteit van de omgeving meer recht doen. Een tweede camping is Camping Laascher See. Deze camping is wat dieper in de natuur gelegen en bezit, niet onbelangrijk, een terras. Details zijn te vinden op internet.

Overal bloeiende meidoorns, 18 mei 2023 (RA)

Benieuwd besluiten we aan het einde van de dag tot een bezoek aan een met vlaggen gelaardeerd en omsloten KNNV-studiekamp. Rondom een geïmproviseerde, lage tafel heeft slechts de kennelijke leider het woord. We hebben de indruk dat iedere verstoring tot toorn binnen de gelederen leidt. En zo

geschiedt. We dringen het met touwen en KNNV-vlaggen omgeven kampement toch binnen en melden onmiddellijk lid te zijn van de KNNV-afdeling Eindhoven. Dat helpt niet, want de kennelijke leider meldt resoluut dat de evaluatie van de dag en de blik op morgen aan de orde zijn en inlichtingen op de website te vinden zijn. “Oei,” en we druipen af. “Wat een gedoe, het lijkt wel de liturgie in een evangelisch vakantiecamp,” zo evalueren we op onze eigen stek. En onder het genot van een pot bier en een wijntje brengen we het natuurlijk inmiddels welbekende VWG-clublied ten gehore:

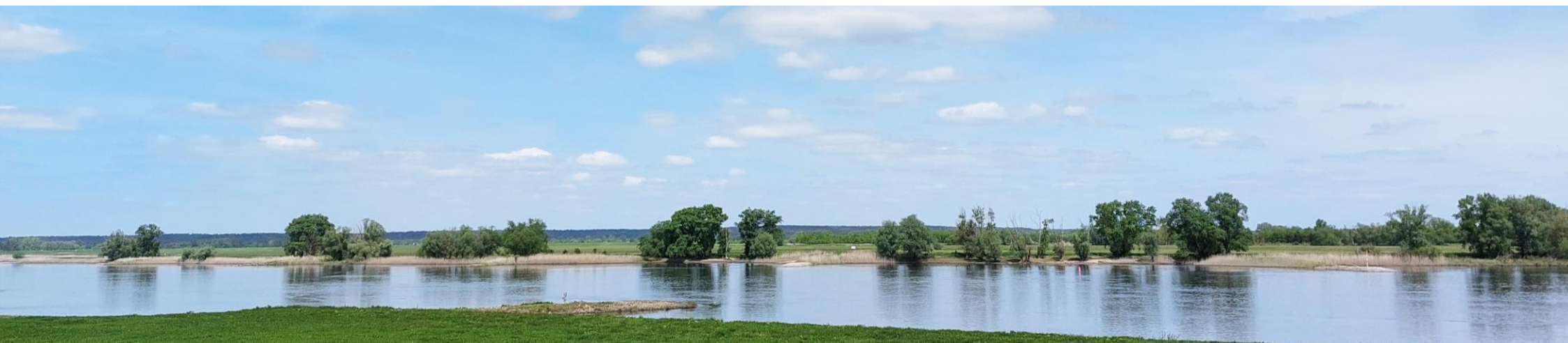
*De Natuur is onze Haven
Brengt ons uit 't wereldlijk chagrijn
En alvorens tot wederkeren
in de chaos waaruit ontsproten
Genieten wij met volle teugen
Van al wat vliegt en loopt, groeit en bloeit
En ons oneindig boeit*

Later meldt een deelnemer aan het studiekamp “dat het er minder strak aan toe gaat dan het lijkt en dat het naast studie vooral gaat om gezelligheid”. Waarvan akte! En we schalen op naar het idee eens aan zo'n studiereis deel te nemen.

Het hele Elbedal leent zich uitstekend tot verkenningen per fiets. Veel delen zijn per auto niet te bereiken. Een eerste fietstocht langs de oevers van de Elbe is vrijwel overal de moeite waard. Omhoogkijkend in een moeras bij een infobord met *Beutelmeise* merken we loodrecht boven het bord een zingende vogel op. In de uitgebreide verslagen van o.a. KNNV-studiekampen in dit gebied werd opmerkelijk genoeg slechts uiterst zelden een Buidelmees gemeld. Vandaar het enthousiasme van een novice vogelaar uit het studiekamp, die zich ook meldt bij het bord en mee kijkt en luistert. In het kamp, zo blijkt later, werd hij gekroond tot koning onder het hemels vogelbaldakijn.

Aan de noviceperiode kwam onmiddellijk een einde. We lachen ons de hemel in en houden het heerlijk stil. Een leuke herinnering is immers meer waard dan gekrenkte trots en we houden er bovendien een tip over Ortolanen aan over. De Buidelmezen vragen wat studie en concentratie, je gaat er makkelijk aan voorbij. Zonder gehoorapparaten, met dank aan Specsavers, had ik ze, gezien de hoge tonen, zeker gemist. We hoorden en zagen ze in kleine aantallen steeds in dezelfde habitat: moerasjes met schietwilg. Op de Sovon website is meer te vinden over deze boeiende, mogelijk weer uit Nederland verdwijnende soort met z'n merkwaardige broedbiologie.

Het volgende icoon uit de Elbe-folder is de Sperwergrasmus. We gaan er een nieuwe dag aan wagen en hopen op een blik op dit uiterst lastig te observeren beest, dat te vinden zou zijn rondom de Hühbeck, een bekend, hooggelegen ijstijdrelict. Op een

onmogelijk goedkope (€ 4.75 bij VVV Gartow), maar goede en nota bene geplastificeerde kaart van de omgeving, vinden we de Hühbeck. Maar zoals wel vaker in de vogelarij blijkt hoop slechts uitgestelde teleurstelling en horen we van een lokale kenner dat de vogel hier verdwenen zou zijn, maar nog niet uit de omgeving van het plaatsje Lenzen aan de oostzijde van de Elbe, voormalig DDR-gebied. Dus op naar het fietsvoetveer.

Dit ligt stil aan gene zijde van de Elbe met aan onze kant een stuk karton met *Fähre ist kaput*. Na een uur wachten vragen we een lokale passant wanneer het veer weer zou varen:

Passant: *Das weis hier keiner, morgen, übermorgen, nächste Woche, aber auch in drei Monaten ist möglich.*

Ik: *Aber das ist doch völlig undeutsch.*

Passant: *Das gilt nur für den Westen, hier soll man geduld haben und in Ruhe warten auf das was kommen geht. Ich komme von Drüben, ehemalige DDR und es war dort so schlecht noch nicht. Für Draufgänger war dort jedoch kein platz.*

Ik: *In den Niederlanden läuft man sich auch die Beine ab.*

Passant: *Das glaube ich, aber sie können hier doch völlig zur Ruhe kommen.*

Ik: *Machen wir und wir wünschen Ihnen noch einen recht schönen Tag.*

Als teleurgestelde *Draufgänger* fietsen we terug langs de Elbe richting Gartow. Overigens een mooie route langs kwel, rivierbossen en moerasjes met Grauwe Klauwier, Paapje, Gele Kwik, Zeearend, Grauwe Gors, Spotvogel, Cetti's Zanger en Buidelmees en tevens het lieflijke geluid van talloze Roodbuikvuurpadden. De langs een poeltje aanwezige Poelruiter blijkt geen grap, maar wel een zeldzaamheid. Tot de gewone soortenpoel behoren ook de alomtegenwoordige Nachtegalen en Wielewalen. De schitterende natuur zuigt onze teleurstelling op en we praten onderwijl nog wat na over de man van *Drüben* en herkennen hem zeker niet als personificatie van het spannende boek *Spion unter Spitzeln* of de film *Das Leben der Andern*, beide handelend over het leven in de DDR.

Uitzicht op Schnackenburg, 18 mei 2023 (RA)

We belanden in Schnackenburg, een typisch Elbedorp, met centraal een plaatse zoals

deze ook in Kempendorpen vaak nog herkenbaar zijn. Behalve een frietkraam met bier is er geen horeca. Onder het genot van de zang van Europese Kanarie, begeleid door Putter en Zwarte Roodstaart bestellen we een grote friet en een grote Franciscaner. En wat een heerlijke rust.

Het dorp ligt aan de voormalige grens met de DDR aan de oostkant. Er is een DDR-museum. Buiten ligt een oude maar supersnelle patrouilleboot voor de opsporing van vluchtelingen uit het streng verboden *Sperrgebiet* aan DDR-zijde. De Elbe was de laatste horde voor de dood of de gladiolen. Onze man van *Drüben* zou zeker niet gevlucht zijn, maar wie dan wel vragen we ons af. Misschien was voor sommigen vijf jaar wachten op een *Trabi* (Trabant) met trouw aan de partij wel wat lang, terwijl de partijbonzen in een *Wartburg* rondreden, al dromend van een westerse Golf. Helaas dromen ze slechts verder in het hiernamaals.

We naderen inmiddels de Gartower See, smalle rietkragen met volop zingende Grote Karekieten. Normaal is dit bij ons de habitat voor de Kleine, maar die wordt hier blijkbaar sterk beconcurrereerd door de Grote. De Kleine zien we hier en daar juist in wat grotere rietvelden in een soort kolonieverband, waardoor de Grote hier minder kans krijgt en makkelijker wordt

verjaagd. Hetzelfde verschijnsel zagen we eerder aan het Lac du Der in Frankrijk.

Grote Karekiet aan de Gartower See, 21 mei 2023 (RA)

De literatuur geeft aan dat er ook broedtijdverschuiving plaatsvindt, waarbij de Kleine wacht tot de Grote is uitgebreid en uit zijn territorium vertrekt (KNNV-uitgave *The Reed Warblers, diversity in a uniform bird family*). Een slimme oplossing van die beesten toch maar weer. En met nog een uurtje “Blauwe Maandagen” van Arnon Grünberg, die daarin in ieder geval nog niet geheel uit zijn eigen chaos is ontsproten, op naar een veel belovende nieuwe dag.

Vroeg uit de veren, niet vanwege de afstand maar vanwege het eerste ochtendgloren en de weldadige stilte. Dan door Gartow, met zowat op ieder huis een Zwarte Roodstaart, naar het natuurgebied Seegeniederung, een natuurontwikkelingsgebied langs het riviertje de Seege. Toch maar een lijstje:

baltsende Watersnippen, Kwartelkoning, baltsende Raven, Wespendif, Spotvogel, Rietzanger, Kleine Karekiet, Blauwborst, Sprinkhaanzanger, Grauwe Gors, Wielewaal en Zeearenden op dertig meter en het alomtegenwoordige roepen van Kraanvogels, die broeden in kleinere moerassen.

Raven bij Seegeniederung, 20 mei 2023 (RA)

Als kers op de taart een paar Zwarte Ooievaars, mysterieuze vogels waarbij je je altijd weer afvraagt waar ze vandaan komen en waar ze naartoe gaan. Zowel Kraanvogel als Zwarte Ooievaarparen blijven elkaar trouw. En daar houden wij van, van zulke vogels. Toch?

Een ecooloog doet zijn werk en monitort de vegetatie. Vierkante meter voor vierkante meter. De hele dag heeft hij het er maar druk mee en blijkt weinig toegankelijk. In ieder geval wordt het in deze *Niederung* vast nog veel mooier.

Een volgende dag trekken we naar het bij insiders bekende Ortolanenlaantje en treffen daar gelukkig meerdere zangposten aan. Deze soort is bij ons, evenals de Grauwe Gors, uitgestorven t.g.v. homogenisering en schaalvergroting van de landbouw, met dus per definitie een sterke teloorgang aan biodiversiteit. Terwijl deze soorten en zeker ook nog andere zich vanuit hun oorspronkelijke habitat juist door gevarieerde agrarische activiteiten hebben kunnen uitbreiden.

De Ortolaan werd bij ons helaas gedegradeerd tot telpostsoort in de trektijd. De vogels die hier worden gezien stammen uit NO Europa en vliegen op weg naar Afrika door Frankrijk waar ondanks Europees verbod de dieren op gruwelijke wijze worden gedood en tot lekkernij verheven. Dit alles vindt plaats onder het toezien van corrupte politici en dito handhavers. Naast habitatverlies zou dit zeker een oorzaak van de teloorgang van de Ortolaan kunnen zijn. Alleszins een reden om het *Pays Idiot* met zijn criminele, non-vegetarische gastronomie eens de rug toe te keren.

Opmerkelijk is dat de Ortolaan in het Elbedal in dezelfde habitat voorkomt als tot begin jaren tachtig in de Kempen tussen Casteren en Netersel: roggenakkers begeleid door zomereiken. Die eiken staan er nog, de rogge is verdwenen en vervangen door strontakkers. Hoewel de soort in het Elbedal ook onder druk lijkt te staan is het de vraag of hier net zo intensief wordt geïnventariseerd als bij ons waar elke hectare wordt doodgevogeld. Een uitdaging voor volgend jaar, want wij komen nergens eenmalig.

We trekken nog even door naar een prachtig weidegebied met water nabij het gehucht Gummern. Er staat een uitkijktoren met prachtig uitzicht over het water met daarin de vier mogelijke futen als broedvogel, en daarnaast Zomertaling, Zeearend en volop foeragerende Kraanvogels en hoog in de hemel Zwarte Ooievaars. Zo'n daglijst wil je niet missen en doet zeker geen afbreuk aan onze zelfbenoemde, holistische kijk op de natuur.

Later in de week trekken we door het prachtige Elholz: een vochtig, oud, hardhoutbos met volgens de folder Grijskopspecht, Draaihals en Kleine Vliegenvanger. Onze hoop blijkt weer uitgestelde teleurstelling. In soortenlijsten

zien we deze soorten overigens slechts sporadisch verschijnen. Dat geldt ook voor de Krekelzanger. Mogelijk zijn we aan de late kant in het voorjaar.

Klaus-Bahlsen-Turm bij Gartow, 19 mei 2023 (RA)

En waar blijven de roofvogels, vraagt de lezer zich wellicht af. De Zeearend kwam al

voorbij, maar we zien heel weinig Buizerds en slechts een enkele keer een Bruine Kiek. Zwarte Wouwen zien we ook, maar van de meest universele roofvogel, zowel te water, ter land als in de lucht, de Rode Wouw wemelt het bijna. Zelfs tuintjes in dorpen worden afgestruind naar prooi. Al speculerend lijkt de Rode Wouw de oorzaak van de schaarste aan andere roofvogels, omdat deze vogel vrijwel iedere niche van andere soorten kan bezetten.

We eindigen met een ode aan de Kraanvogel, want wie wil niet aan het eind van zijn tijd nog in vol bewustzijn en onder luid geschal van deze vogels terugkeren in de chaos van waaruit hij ooit ontsproot. Kom dus snel luisteren hoe dit klinkt en geniet met volle teugen. Neem verplichte badslippertjes mee voor in de douche. *Reinheidsgebot!* En niet onbelangrijk: Duitsers zijn aardige mensen. De generatie diknekken met pet is goeddeels verdwenen.

Wie een complete soortenlijst verwacht heeft dit verhaal niet helemaal begrepen, maar verwijzen wij zonder toorn, aha, naar de website van de KNNV met excursieverslagen. ■

Brandgans met mutatie 'bruin' in de Biesbosch, 16 maart 2022 (Frans Hijnen)

Brandgans met mutatie 'bruin'

Frans Hijnen

Vorig jaar en dit jaar zag ik aan de Bandijk in de Biesbosch een Brandgans met een afwijkende kleur. Al speurend naar de oorzaak vond ik op internet een artikeltje van Rob Moolenbeek. Hij beschrijft een waarneming van een vergelijkbaar afwijkend gekleurde Brandgans en nam hierover contact op met Hein van Grouw, een deskundige op het gebied van kleurafwijkingen bij vogels.

Het blijkt te gaan om de mutatie 'bruin'. De verkleuring wordt veroorzaakt door een enkelvoudige genetische mutatie. Die mutatie zorgt er voor dat het pigment eumelanine niet volledig oxideert. Bij volledige oxidatie worden de veren zwart (zoals het hoort), bij onvolledige oxidatie worden ze bruin. ■

Literatuur

[Grouw, H. van.](#) What colour is that bird? The causes and recognition of common colour aberrations in birds. *British Birds* 106: 17-29.

[Moolenbeek, R. 2020.](#) Een afwijkende, licht gekleurde Brandgans (de mutatie 'bruin') in de Eempolder. *De Korhaan* 54(2); 16-17.

Afwijkend gekleurde Brandgans tussen 'gewone' Brandganzen in de Biesbosch, 13 september 2023 (FH)

Man Grauwe Kiekendief op het Javakheti Plateau in Georgie, 20 mei 2014 (Tom Heijnen)

Verdwenen broedvogels in de Kempen: oorzaken en vooruitzichten

Tom Heijnen

In drie artikelen in de Blauwe Klauwier beschreef ik het verdwijnen van vogels als broedvogel in de Kempen. Hieronder geef ik een samenvatting van die gegevens. Ook ga ik in op de vele ingrijpende veranderingen die de Kempen heeft ondergaan. Veranderingen in Europa, Sahel en klimaat komen ook aan bod. Ik heb er voor gekozen om dit zoveel mogelijk met kaartbeelden te illustreren.

Ik probeer aan de hand van al die veranderingen de (mogelijke) oorzaken van het verdwijnen van genoemde vogels te duiden. Tot slot ga ik in vogelvlucht in op de natuurontwikkeling die de laatste jaren in de Kempen (en daarbuiten) plaatsvindt, en de kans dat verdwenen soorten zich als broedvogel zullen gaan hervestigen.

Methode

Gebied

De Kempen zoals in dit artikel gedefinieerd, is 1035 km² groot en wordt in het noorden begrensd door het Wilhelminakanaal, in het oosten door de Zuid-Willemsvaart, in het

zuiden en zuidwesten door de grens met de provincie Limburg en de landgrens met België, en in het noordwesten door een lijn van Esbeek naar Biest-Houtakker.

Gegevens

De gegevens in de drie genoemde artikelen vormen de basis voor dit artikel. Die gegevens bestrijken de periode 1900 t/m 2022, waarbij een voormalige broedvogelsoort gedefinieerd werd als eentje die in de periode 1900-2009 al dan niet regelmatig in de Kempen broedde en die sinds 2010 niet meer als broedvogel werd aangetroffen. In het eerste artikel zijn de bronnen en de interpretatie van de vogelgegevens beschreven.

Ik heb daarnaast gebruik gemaakt van artikelen waarin de weinige gegevens over vogels in de 19^e eeuw bij elkaar gesprokkeld zijn. Knippenberg (1967) schrijft over die periode: *“De meeste gegevens uit het midden van de 19de eeuw zijn te danken aan Nederlandse en Engelse valkeniers, die vaak op de grote heidevlakten bij Valkenswaard en Loon op Zand-Drunen-Cromvoirt kwamen jagen. [...] In een Engelse eierenverzameling, de Ootheca Wolleyana, staan dan ook vele eieren vermeld, die vooral te Valkenswaard*

voor, tijdens of na de valkenjacht werden verzameld”.

Het is dus goed om te beseffen dat er over broedvogels in de 19^e eeuw en eerste helft van de 20^e eeuw onvoorstelbaar weinig bekend is! Enorme oppervlakten met heiden, stuifzanden en kleinschalige beekdalen werden door hooguit een paar vogelaars te voet of per fiets bezocht. Daar werden bovendien maar heel weinig aantekeningen van gepubliceerd.

Oorzaken van verdwijnen

In de Kempen werd en wordt geen langjarig broedbiologisch en ecologisch onderzoek gedaan naar broedvogels. Dat is ook niet gek: dergelijk onderzoek is specialistisch, complex en uitermate arbeidsintensief. Bij trekvogels is het bovendien ook nodig om onderzoek te doen naar de ecologische omstandigheden tijdens migratie en overwinteren. Het benoemen van oorzaken van verdwijnen is daarom gebaseerd op het leggen van logische verbanden met omgevingsfactoren, ondersteund door literatuur over vergelijkbare patronen van verdwijnen of afname elders in Nederland en daarbuiten. Als basis voor die analyse heb ik de belangrijkste veranderingen in het

Kempische landschap en daarbuiten op een rijtje proberen te zetten.

Voormalige broedvogels

Informatie over de voormalige broedvogels in de Kempen is in tabel 1 samengevat. Het gaat om 32 soorten. Hiervan kwamen vier soorten alleen noemenswaardig tot in de

19^e eeuw voor: Kleinst Waterhoen, Goudplevier, Bosruiter en Roodkopklauwier. Onder de overige soorten die verdwenen waren er drie die ooit in behoorlijke aantallen voorkwamen (>50 territoria): Korhoen, Zwarte Stern en Kuifleeuwerik. Vijf soorten waren ooit regelmatig in kleine aantallen (10-50 territoria) aanwezig: Kempiaan, Zilvermeeuw, Grauwe Kiekendief, Klapekster en Ortolaan.

Drie soorten broedden ooit regelmatig in zeer klein aantal (<10 territoria): Pijlstaart, Baardman en Duinpieper, al is het goed mogelijk dat het aantal Duinpiepers ooit (ver?) boven de 10 lag. De resterende soorten kwamen alleen incidenteel als broedvogel in de Kempen voor.

Tabel 1. Samenvatting broedvogelstatus, vermoedelijke oorzaken van verdwijnen zoals genoemd in de literatuur, en kans op hervestiging van vogelsoorten die in de Kempen als broedvogel verdwenen zijn. De kolom 'Vermoedelijke oorzaken ... is alleen ingevuld als het om een voorheen reguliere broedvogel in de Kempen ging.

Vogelsoort	Status als broedvogel in de Kempen t/m 2009	In literatuur genoemde oorzaken van verdwijnen	Kans op hervestiging als broedvogel in de Kempen (NL = Nederland)
Krooneend	Incidenteel : 1987 en mogelijk 1988.	-	Laag: komt in NL niet als broedvogel op de zandgronden voor.
Witoogeend	Incidenteel: territoria in 7 jaren, laatste in 2008.	-	Nihil: als broedvogel zeer zeldzaam in NL (en NW Europa) en zelden succesvol broedend
Pijlstaart	Incidenteel t/m jaren '50, bijna jaarlijks 1961-1976, daarna t/m jaren '90 incidenteel; ♂ Pijlstaart met ♀ Wilde Eend in 2015.	-	Laag: vanaf ca 1995 als broedvogel zeldzaam in NL.
Korhoen	Tot in jaren '70 op veel heidevelden aanwezig. Ca 1940 wellicht >1000 ex, jaren '60 >400 ex (>200♂), 1971 250 ex, 1977 150 ex (80♂), 1985 50 ex (20♂), 1990 8 ex (6♂), 1996 1 ex (♂), daarna afwezig.	Gebrek aan insecten (m.n. van belang voor de jongen) door bemesting, verzuring en verdroging van zowel heide als omringend cultuurland.	Nihil: komt in NL nog maar in één gebied voor, staat op punt van uitsterven.
Kwartelkoning	Incidenteel: tot 1970 in enkele jaren, daarna in 1971, 1992, 1997 en 2002.	-	Nihil: neemt als broedvogel gestaag af in NL en aangrenzende landen.
Kleinst Waterhoen	In 19 ^e eeuw niet ongewoon; in 1851-89 27 legsels verzameld. Daarna alleen in 1968.	Onbekend.	Incidentele territoria mogelijk: in NL laatste decennium behoorlijke toename als broedvogel.
Purperreiger	Incidenteel: alleen in 1999 broedend.	-	Nihil: in NL neemt de broedpopulatie alleen in Laag-Nederland toe.
Heilige Ibis	Exoot. Incidenteel: in 2008 en 2009 2 nesten.	-	Nihil: komt in NL (en NW Europa) tegenwoordig alleen sporadisch als broedvogel voor.
Steltkluut	Incidenteel: broedgeval 1958.	-	Incidenteel broeden niet uitgesloten, zoals bleek in 2023 met een succesvol broedgeval.
Goudplevier	In 19 ^e eeuw regelmatig broedgevallen, laatste	Verdwijnen, verdrogen en dichtgroeien	Nihil: komt niet als broedvogel in NL voor en

Vogelsoort	Status als broedvogel in de Kempen t/m 2009	In literatuur genoemde oorzaken van verdwijnen	Kans op hervestiging als broedvogel in de Kempen (NL = Nederland)
	melding uit 1880. "Voor ca 25 jaren veel, thans (1924) niet meer" (Jansen 2023a). Eind jaren '60 territorium, in 1974 broedgeval.	van vochtige heide- en veengebieden.	zuidgrens van verspreiding schuift naar noorden op.
Kemphaan	In jaren '30 t/m '60 klein aantal op diverse heidevelden, jaren '70 enkele territoria, laatste in 1981.	Verdwijnen en verdrogen van vochtige heide- en veengebieden.	Nihil: in NL (en NW Europa) sterk afgenomen, alleen nog in noorden van het land.
Bonte Strandloper	Halverwege 19 ^e eeuw vermoedelijk vrij gewone broedvogel; 21 legsels verzameld in 1851-60. Laatste in 1861 (Jansen 2014)	Verdwijnen van open mozaieklandschappen met moerassen en gradienten. Toename predatie.	Nihil: komt niet als broedvogel in NL voor en zuidgrens van verspreiding schuift naar noorden op.
Bosruiter	In 19 ^e eeuw vermoedelijk vrij gewone broedvogel; in 1848-98 36 legsels verzameld. Laatste in 1916.	Verdwijnen en verdrogen van vochtige heide- en veengebieden.	Nihil: Europees areaal ingekrompen, inmiddels op grote afstand van NL.
Dwergmeeuw	Incidenteel: broedgeval 1962.	-	Nihil: zeldzaam in NL en zelden succesvol broedend
Zilvermeeuw	Vanaf halverwege jaren '50 t/m 2001 bij Budel-Dorplein, tot max. 15 paren. Daarna afwezig.	Gebrek aan voedsel door afdekken van vuilstorten. Toename van predatie van nesten/broedsels.	Laag, maar incidenteel broeden is mogelijk. Gestage, forse afname in NL (en NW Europa), en in binnenland (altijd al) zeldzaam.
Witwangstern	Incidenteel: broedgeval in 1999.	-	Laag, maar incidenteel broeden is mogelijk.
Zwarte Stern	Vooraf op heidevelden. Sterke fluctuaties (afhankelijk van waterstand) met regelmatig enkele tientallen paren, tot max. ca 85. Vanaf tenminste ca 1970 gestage afname, in jaren '90 tot max. 20 paren. Laatste in 2005.	Gebrek aan voedsel door verzuring velden en verdwijnen geschikte graslanden.	Laag: tot ca 1990 sterk afgenomen in NL (en NW Europa), nu vrijwel niet meer op de zandgronden.
Blauwe Kiekendief	Tot ca 1970 incidentele broedgevallen in vochtige heideterreinen en moerassen. Daarna in drie jaren een territorium zonder zekerheid van broeden.	-	Nihil: geen geschikt habitat, zeldzaam in NL en grote krimp van broedgebied in W-Europa.
Grauwe Kiekendief	Jaren '40 en '50 15-20 paren, begin jaren '60 ca 10 paren, jaren '70 1 paar. Laatste in 1977. In vochtige heideterreinen en moerassen, maar wellicht ook cultuurland.	Verdwijnen en verdrogen van vochtige heide- en veengebieden en moerassen. Afname voedsel in cultuurland.	Nihil: geen geschikt habitat en zeldzaam geworden in NL (en NW Europa).
Ruigpootuil	Incidenteel: territorium in 1976 en mogelijk 1977.	-	Laag: afhankelijk van populatieontwikkeling in Ardennen en Nedersachsen.
Velduil	Incidenteel tot in jaren '70, in vochtige heideterreinen en moerassen. Laatste zekere broedgeval in 1975, daarna in 3 jaar een territorium zonder zekerheid van broeden.	-	Nihil: geen geschikt habitat, zeldzaam in NL en komt niet meer op de zandgronden voor.
Klaapekster	Jaren '30 t/m '50 vermoedelijk enkele 10-tallen territoria. In jaren '60 enkele territoria, daarna alleen incidenteel. Laatste in 1981.	Verdwijnen en verdrogen van vochtige heide- en veengebieden.	Nihil: komt vanaf 2000 niet meer als broedvogel in NL voor. Forse krimp van broedgebied in NW Europa.
Roodkopklauwier	Vermoedelijk normale broedvogel medio 19 ^e eeuw. Laatste legsels verzameld in 1876. Broedde wellicht	Verdwijnen kleinschalige landschappen en woeste gronden.	Nihil: komt vanaf de 20 ^e eeuw niet meer als broedvogel in NL voor. Forse krimp aan noordelijke

Vogelsoort	Status als broedvogel in de Kempen t/m 2009	In literatuur genoemde oorzaken van verdwijnen	Kans op hervestiging als broedvogel in de Kempen (NL = Nederland)
	in 1924, maar dit is verder niet gedocumenteerd (Jansen 2023b).		randen van broedgebied in Europa.
Buidelmees	Incidentele territoria in 1987-2005, waaronder zekere broedgevallen in 1997, 2003 en 2005.	-	Laag: na toename vanaf ca 1980 inmiddels weer sterk afgenomen in NL (en NW Europa) en niet meer op de zandgronden.
Baardman	1967-1975 en 1992 t/m 2002 bijna jaarlijks enkele territoria. Niet voor 1967, in 1976 t/m 1991 en vanaf 2003.	Verdwijnen van grote aantallen broedvogels in de IJsselmeerpolders, van waaruit voorheen uitzwerming plaatsvond.	Laag: komt in NL bijna alleen voor in grote moerassen op kleigronden, ontbreekt op de zandgronden.
Kuifleeuwerik	In de vorige eeuw een gewone broedvogel. In de jaren '70 >100, jaren '80 enkele tientallen, begin jaren '90 20-30, eind jaren '90 15-20 en jaren '00 ca 5 territoria. Laatste territoria in 2010 en mogelijk 2011.	Verdwijnen overhoekjes en langere tijd braakliggende terreinen. Wellicht predatie door huisdieren.	Nihil: komt vanaf ca 2010 niet meer als broedvogel in NL voor en ook elders in W-Europa sterk afgenomen.
Krekelzanger	Incidenteel: territorium in 1978, 1996 en mogelijk 2014.	-	Incidenteel ongepaarde vogels niet uitgesloten, maar zeldzaam in NL en niet broedend.
Duinpieper	Jaren '50 en '60 5-10, jaren '70 3-5 en jaren '80 <3 territoria. Laatste territorium in 1992.	Verdwijnen stuifzanden en schrale heideterreinen door ontginning en vergrassing. Toename recreatie.	Nihil: komt vanaf 2003 niet meer als broedvogel in NL voor en is in heel NW Europa achteruit gegaan.
Keep	Incidentele territoria in de periode '70 t/m '00. Laatste melding in 2009.	-	Nihil: in NL sterke afname van meldingen van territoria en weinig zekere broedgevallen. Forse afname broedpopulatie in NW Europa en Scandinavië.
Kleine Barmsijs	Incidenteel: territorium in 1991 en 1998.	-	Nihil: als broedvogel sterk afgenomen in NL, vrijwel beperkt tot Waddeneilanden en ZW-Drenthe.
Europese Kanarie	Incidentele territoria in de jaren '60 t/m '00. Laatste 2 territoria in 2004.	-	Nihil: als broedvogel in NL zeer zeldzaam geworden, staat op punt om te verdwijnen.
Grauwe Gors	In drie jaren vastgesteld: 5 territoria in 1975, 6 in 1977 en 1 in 2001.	-	Nihil: geen geschikt habitat aanwezig. Zeer sterk afgenomen in NL (en NW Europa), momenteel alleen incidenteel broedend. Ook in aangrenzende landen sterk afgenomen.
Ortolaan	In de jaren '50 en '60 10-tallen territoria, jaren '70 afnemend tot 0. Incidentele territoria in 1981, 1983 en 2014 (man in 2014 was 10 dagen aanwezig).	Verdwijnen mozaïeklandschappen met rogge, graan en hakvruchten, zandwegen met kruidenrijke bermen en eikenlanen, afgewisseld door bosjes en houtwallen. Jacht in ZW Frankrijk en N Afrika.	Nihil: habitat verdwenen. Als broedvogel in NL zeer sterk afgenomen en alleen incidenteel aanwezig. Broedareaal in grote delen van Europa gekrompen.

Veranderingen vanaf de 19^e eeuw

Het landschap in de Kempen en daarbuiten is ingrijpend gewijzigd. Er zijn daarnaast talloze andere ontwikkelingen die van invloed zijn op vogels. Hieronder geef ik een schets van de grootste veranderingen.

Veranderingen in het Kempische landschap

De Kempen is de afgelopen eeuw enorm en bijna onherkenbaar veranderd. De morfologie op grote schaal - zachte glooiingen van dekzandruggen die doorsneden worden door zuid-noordlopende beekdalen - is hetzelfde gebleven maar verder is het landschap volledig over de kop gegaan. Op topografische overzichtskaarten (figuur 2, op de volgende pagina) is in één oogopslag te zien wat er veranderd is:

- de omvang van heide nam sterk af en de resterende terreinen zijn klein en versnipperd;
- stuifzanden verdwenen bijna volledig;
- de hoeveelheid bos nam fors toe, vooral door de aanplant van naaldbomen, waaronder exoten, op de voorheen 'woeste gronden' (heide en stuifzand);
- de agrarische gronden (ten behoeve van landbouw en veeteelt) namen enorm in omvang toe; landbouwpercelen werden met name door ruilverkavlingen steeds groter, waardoor een enorme hoeveelheid

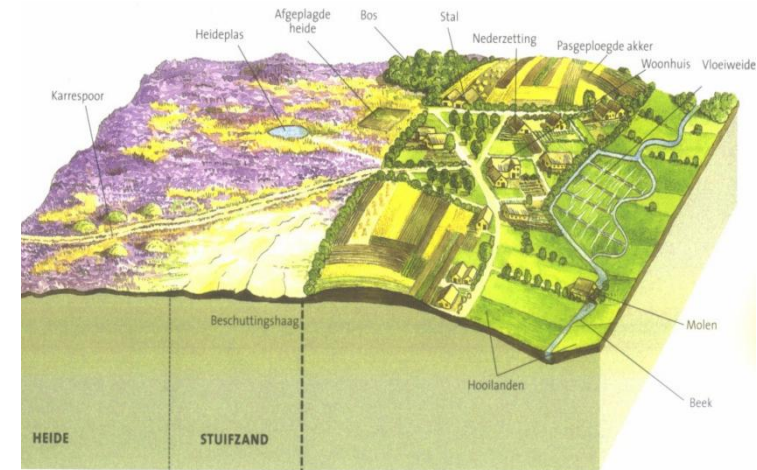
perceelsgrenzen en weggetjes, inclusief heggen en houtwallen, verdween;

- de omvang van bebouwing zoals woningen, winkels en bedrijventerreinen etc) en infrastructuur (wegen, hoogspanningsleidingen etc.) steeg kolossaal;
- de meeste beken werden gekanaliseerd, gericht op het zo snel mogelijk afvoeren van water (met recentelijk overigens hermeandering waardoor beken weer kronkelen).

Al sinds er mensen in de Kempen wonen werden gronden benut. De beekdalen waren in de 19^e eeuw al grotendeels ontgonnen en in gebruik als hooilanden en akkertjes. De percelen waren in die tijd klein en veel kavelgrenzen bestonden uit heggen en hagen (figuur 3) die vaak ook als hakhout werden gebruikt.

Uitgestrekte heidevelden ontstonden hand in hand met de akkers. Op de hogere gronden werden de bossen gekapt en daarna begraaasd door schapen. De schapen overnachtten in de potstal waar de schapenmest werd opgepot. De mest ging naar de akkers die daardoor geleidelijk aan 50-100 cm werden opgehoogd. Door het plaggen en begrazen van de hogere gronden ontstonden monotone heidevelden met her en der stuifzanden. De boeren plagden de heide om in de winter te zorgen

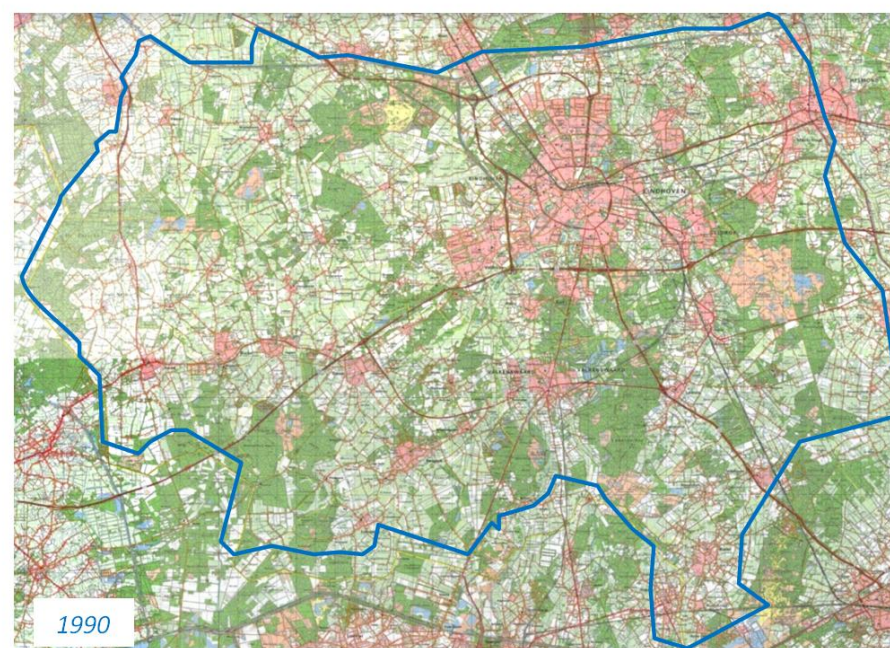
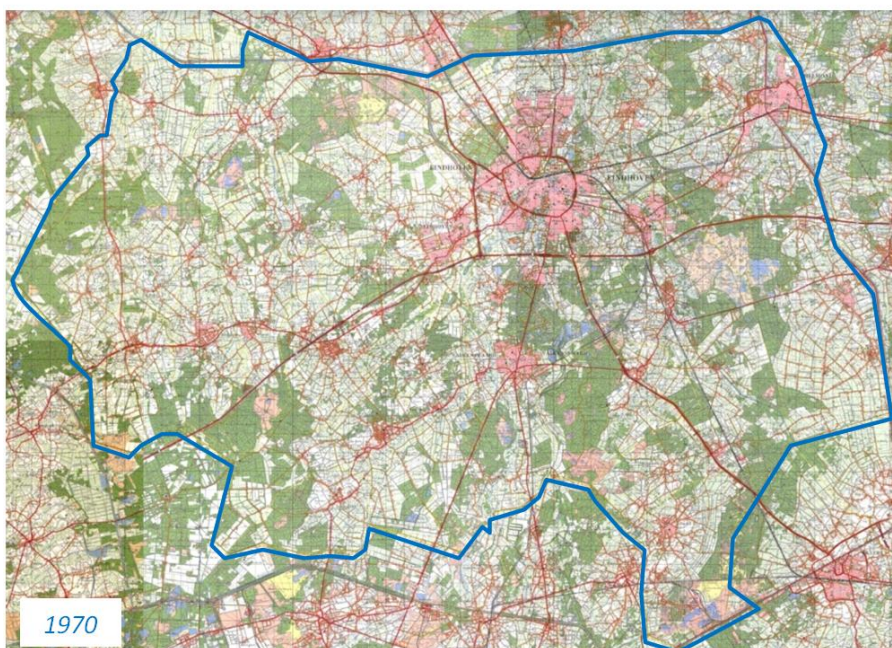
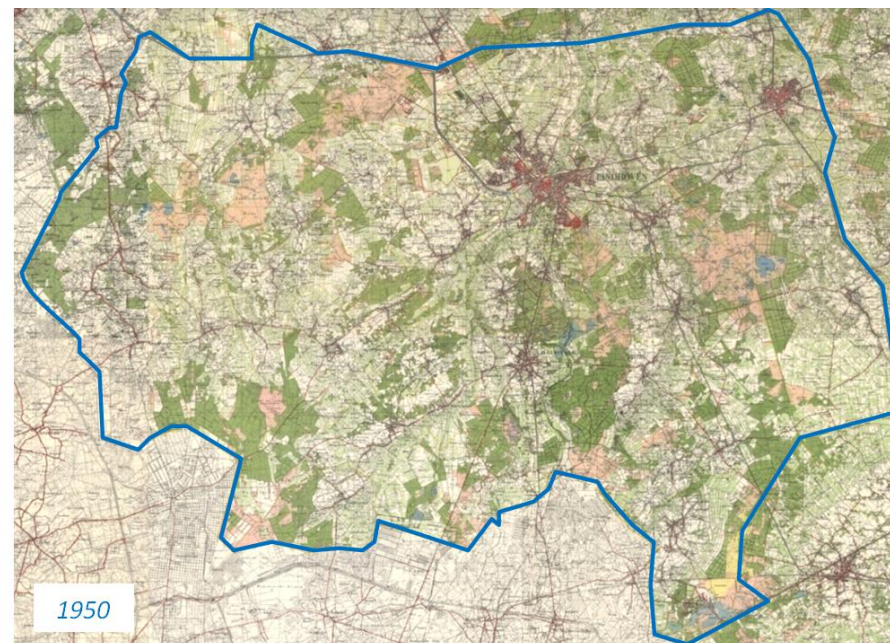
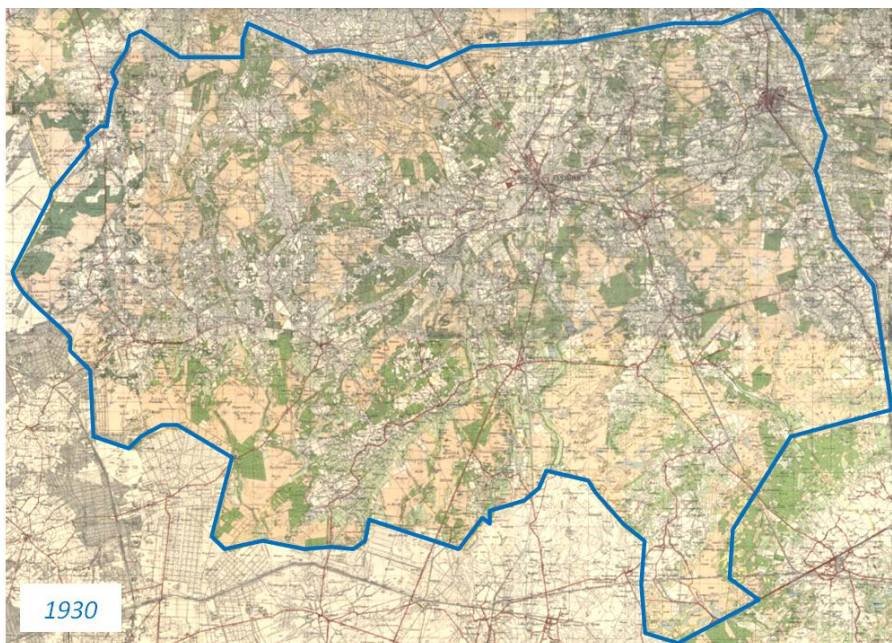
voor een strooisellaag in de potstal, waardoor de vegetatie kaal en voedselarm bleef. In uitgestoven delen konden vochtige laagtes met veen en vennen ontstaan. Zo ontstonden rijke gradienten van vochtige, voedselrijke beekdalen naar droge (lokaal vochtige), voedselarme heidevelden (figuur 1).

Figuur 1. Potstalsysteem met relatie tussen akkers in de beekdalgronden en begrazing van de heidevelden (bron: [Natuurdoelanalyse Strabrechtse Heide & Beuven](#)).

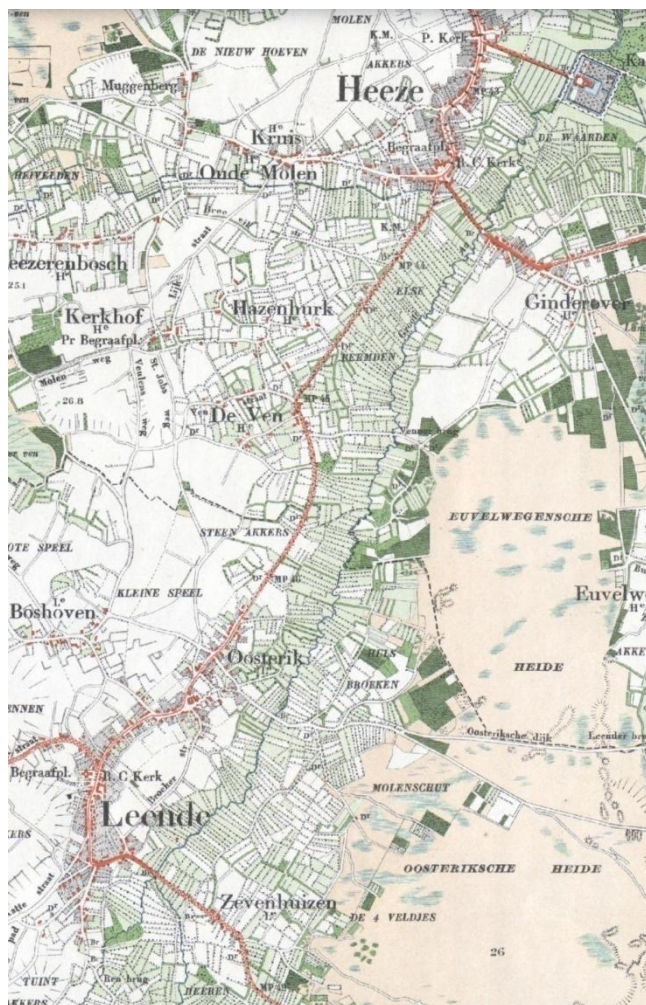
De schapen waren niet alleen nodig voor het bemesten van de akkers, maar werden ook benut voor hun wol.

De potstalcultuur verdween eind 19^e eeuw door de introductie van kunstmest. Vanaf ca 1900 werd goedkope wol geïmporteerd uit Australië. Schapen waren niet meer nodig en heidevelden konden daardoor herstellen van de vraat door de schapen en het plaggen door de boeren.

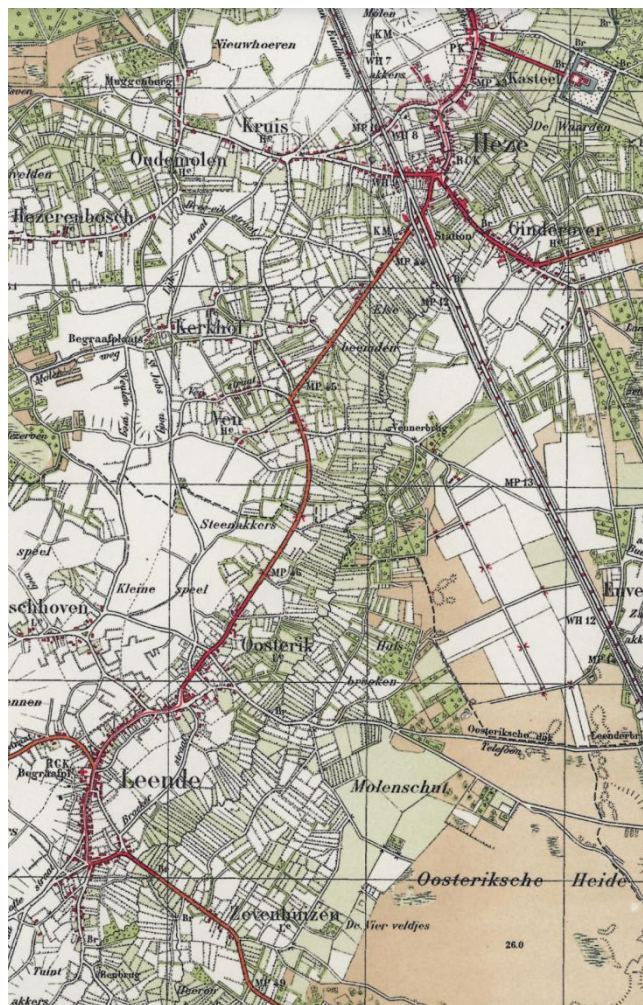

Figuur 2. Topografisch beeld van de Kempen in vier periodes (bron: topotijdreis.nl).

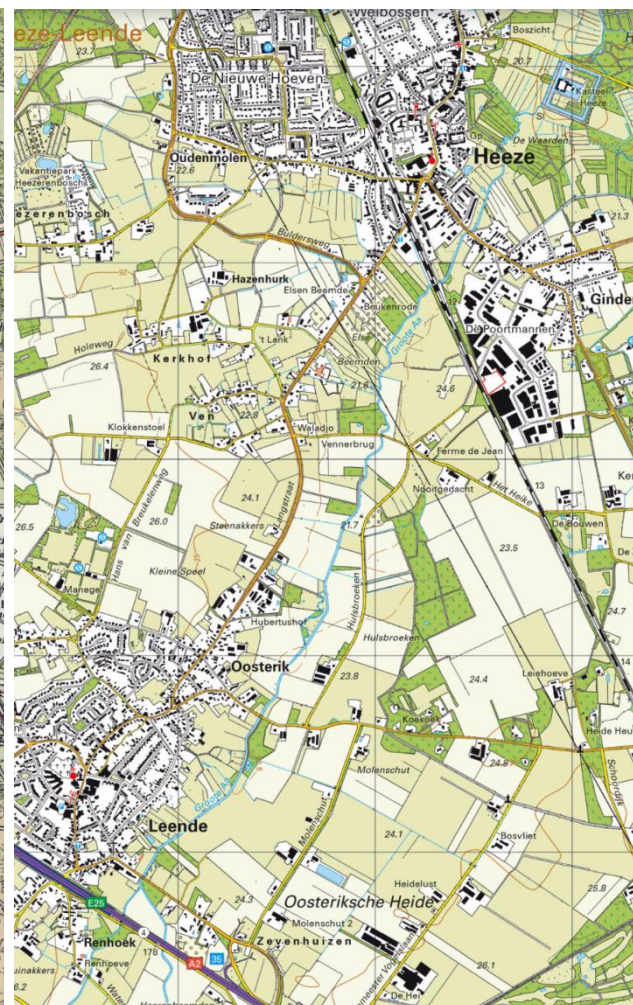

jaren 1920

jaren 1940

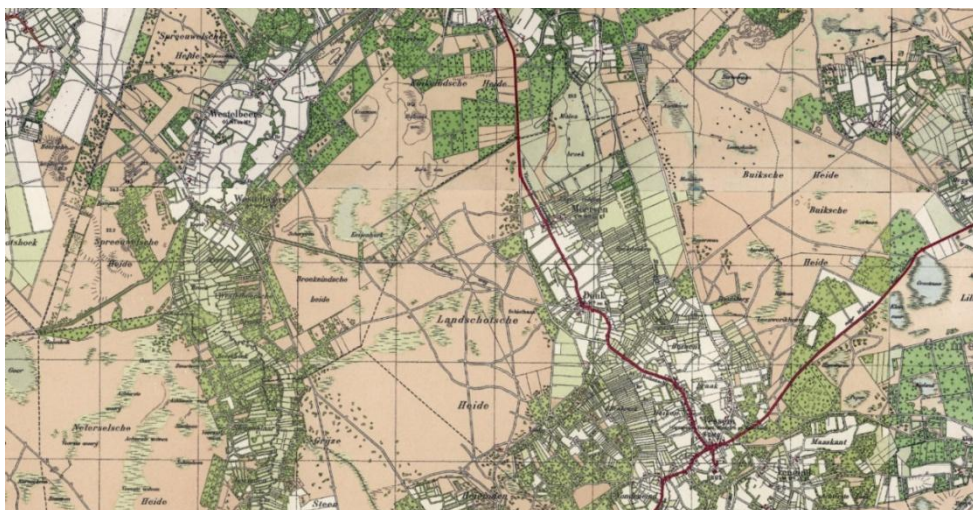

jaren 2010

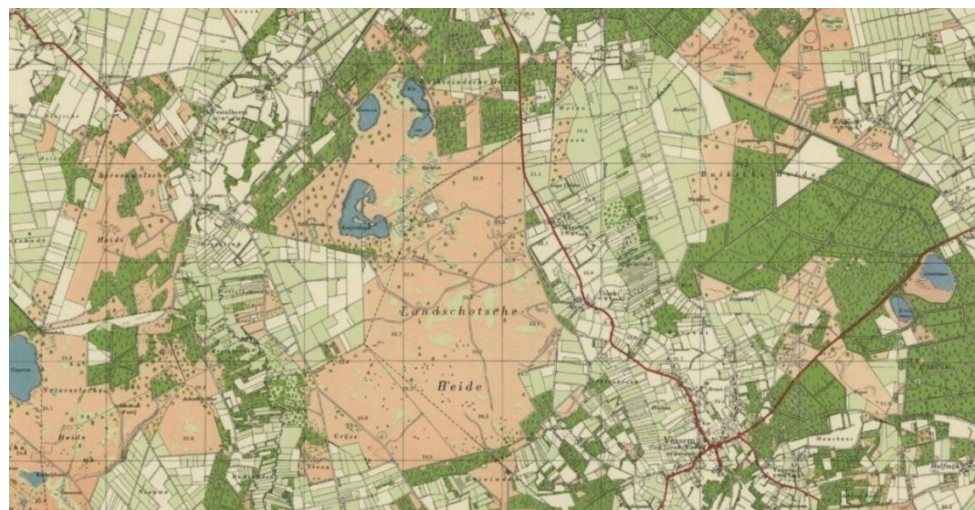
Figuur 3. Topografisch beeld van het dal van de Grooten Aa tussen Heeze en Leende in drie periodes (bron: topotijdreis.nl).

In de jaren '30 van de 20^e eeuw en daarna werden flinke delen van de heidevelden en stuifzanden 'vastgelegd' met naaldbos. Doel was om verstuing van zand tegen te gaan en hout te produceren. In de crisisjaren '30 kreeg dat een extra impuls in het kader van de werkverschaffing. Vervolgens gingen de nog steeds uitgestrekte

heidevelden in de jaren '50 en '60 op de schop (ook al eerder, maar niet op zo'n grote schaal) door eindeloze ontginningswerken, waardoor veel heidegebieden verloren gingen en de restanten niet alleen klein waren maar ook van elkaar 'geïsoleerd' werden (figuur 4).

jaren 1930

jaren 1950

jaren 1960

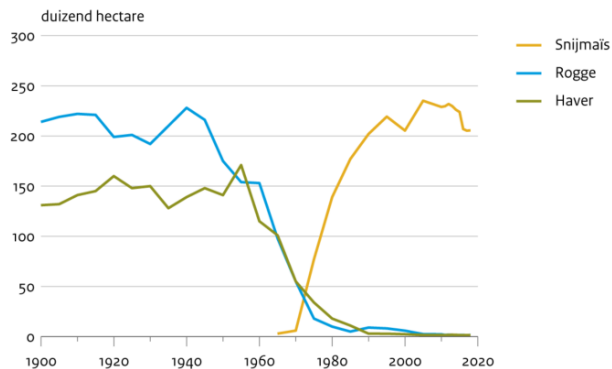
jaren 2010

Figuur 4. Topografisch beeld van de Landschotse Heide en wijde omgeving in vier periodes (bron: topotijdreis.nl).

Vanaf de jaren vijftig werden grote delen van het boerenland aangepakt met ruilverkavelingen waarbij veel maatregelen werden getroffen om het land te ontwateren, zodat boeren met zware machines het land op konden. Houtwallen, singels en overhoekjes

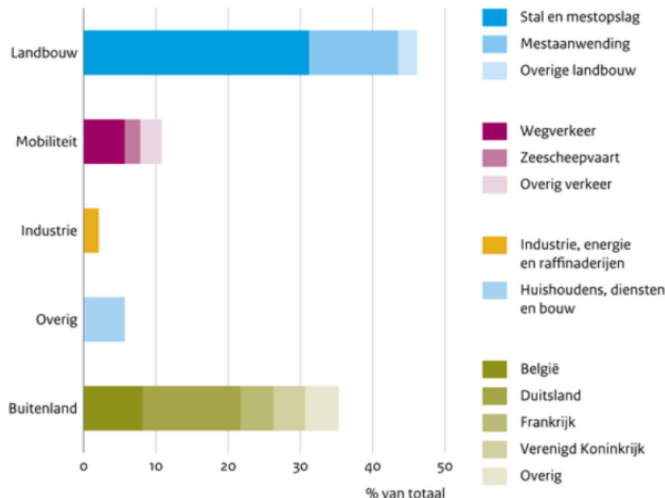
verdwenen (figuur 4). Vanaf de jaren '45 kwam bovendien een drastische wijziging van gewaskeuze op gang waarbij rogge en haver verdwenen en snijmais verscheen (figuur 5). De agrarische sector werd steeds intensiever en zowel landbouw als veeteelt vonden meer en

Figuur 5. Verloop van het areaal rogge en maïs in Nederland in de periode 1900-2019 (bron: [Compendium voor de Leefomgeving](#))

meer op industriële schaal plaats, met in het kielzog van opbrengstmaximalisatie een scala aan soorten vervuiling (pesticiden, stikstofdepositie etc., figuur 6) en beïnvloeding (vroeg maaien, ontwateren, sproeien etc.). Het gevolg hiervan was een nivellering aan soorten en het verdwijnen van rijke, complexe voedselwebben (figuur 8, volgende pagina).

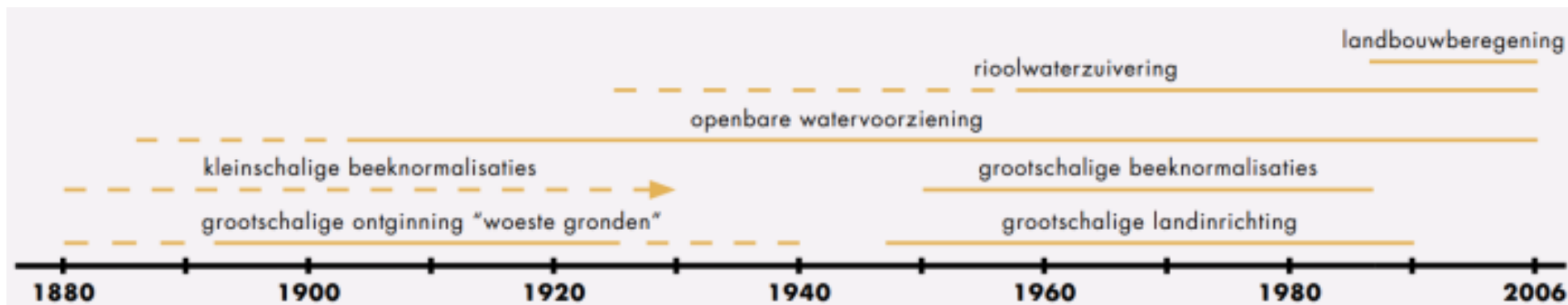

Figuur 6. Herkomst van stikstofdepositie op stikstofgevoelige natuur in Natura-2000 gebieden in Nederland in 2020 (bron: [CBS](#)).

De watertoestand van de bodem en ondergrond ging vanaf de jaren '50 van overwegend nat naar overwegend droog als gevolg van een veelheid aan ontwaterende maatregelen, waaronder beekkanalisaties,

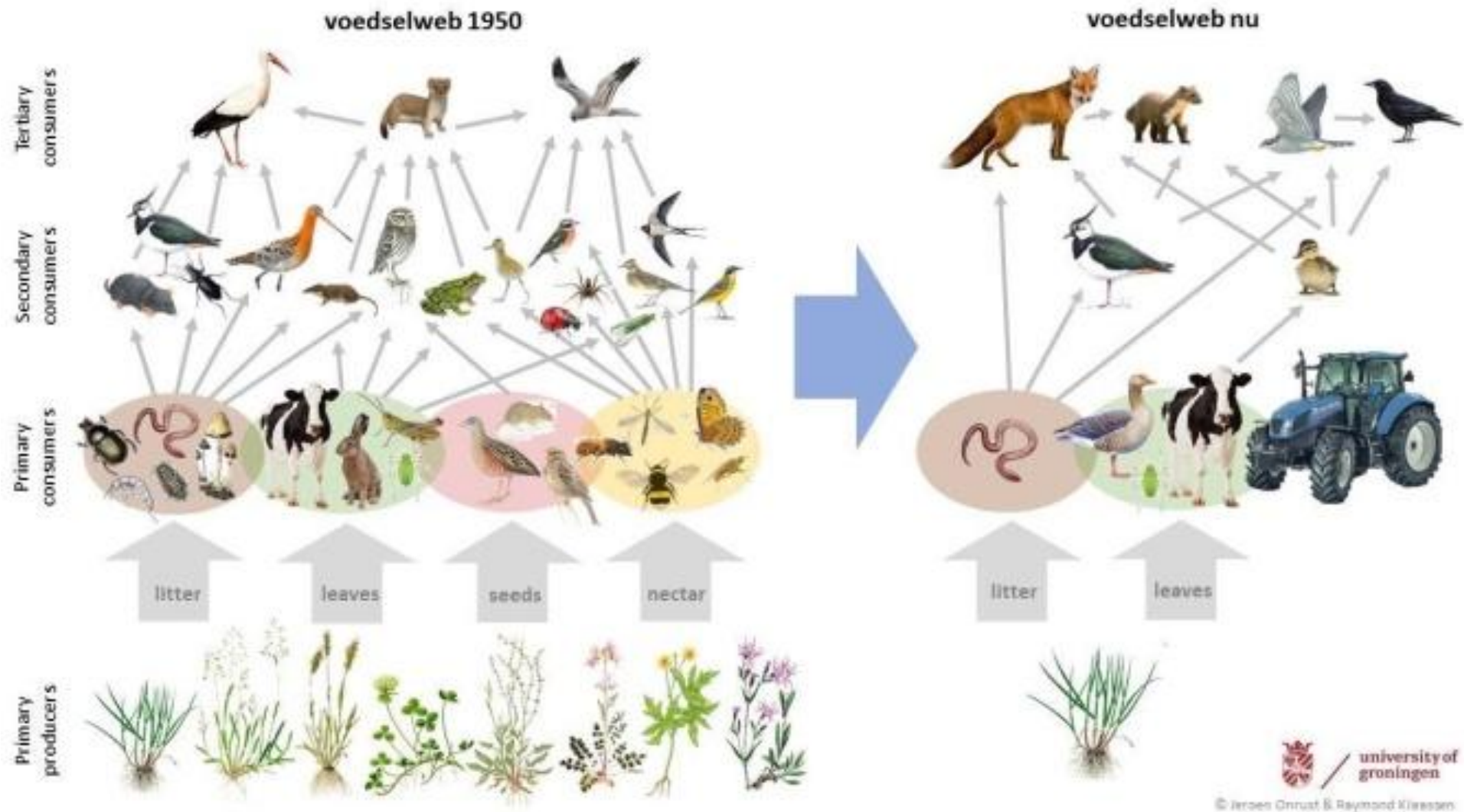
drainage en ontwatering van landbouwgronden, oppompen van grondwater en verdichting van de ondergrond door landbouwmachines (figuren 7 en 9). Als gevolg hiervan droogden talloze moerassen en voorheen vochtige heidevelden en graslanden uit.

Het merendeel van de gronden in de Kempen was vroeger voedselarm (oligotroof) omdat ze op van nature arme zandgronden lagen. Op heidevelden werd dit versterkt door schapenteelt met potstalsysteem. Verdwijnen van de schapenteelt en daarna agrarische en industriële vervuiling en bemesting hebben er voor gezorgd dat veel gebieden voedselrijk (eutroof) werden, waarin sommige soorten goed gedijen maar andere niet kunnen overleven.

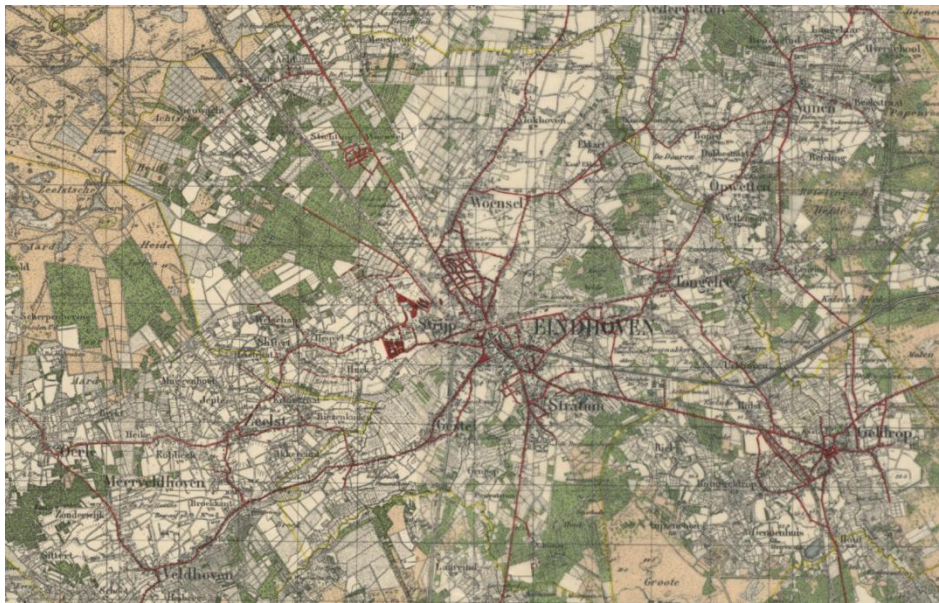

Figuur 7. Ontwikkelingen vanaf 1880 die een grote invloed op water hadden (bron: [Mol & Geujen 2007](#)).

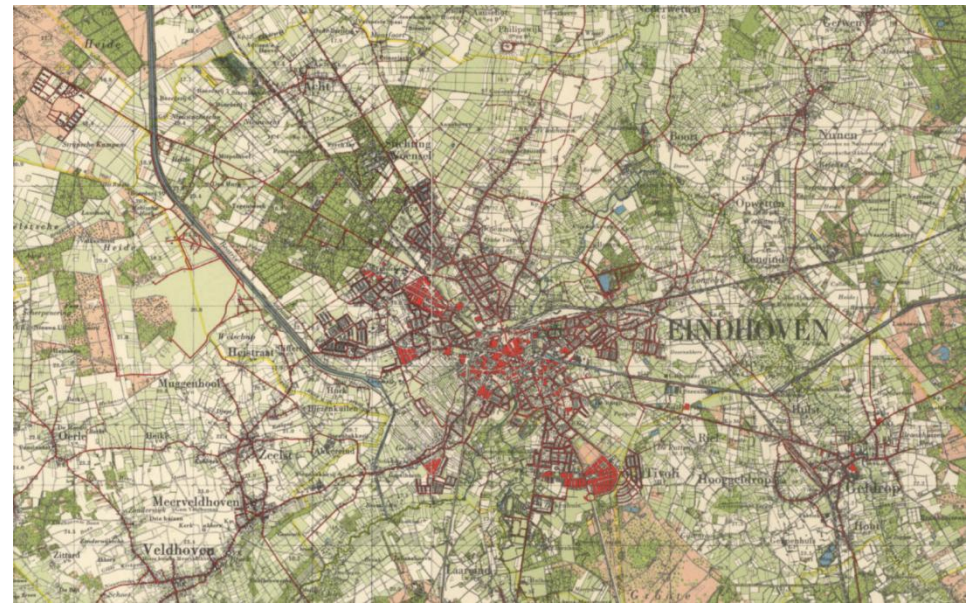

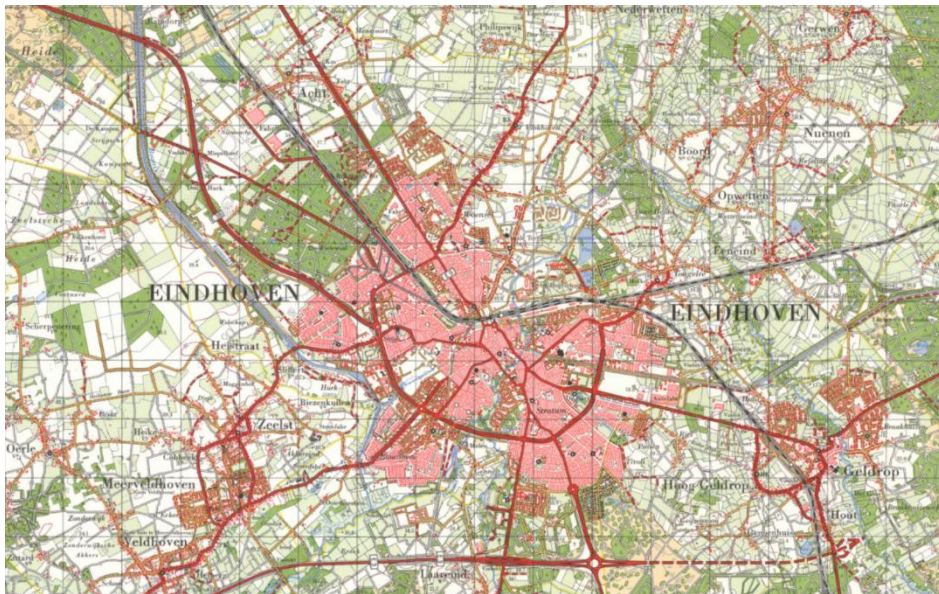
Figuur 8. Voedselweb in agrarisch gebied anno 1950 en nu (bron: [Strategie biodiversiteit provincie Groningen](#)).

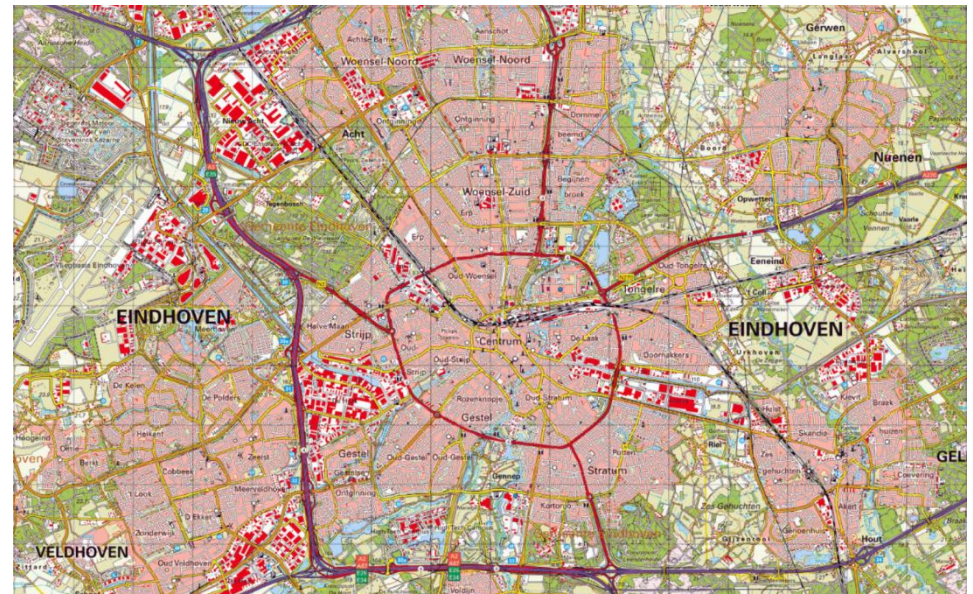
jaren 1930

jaren 1950

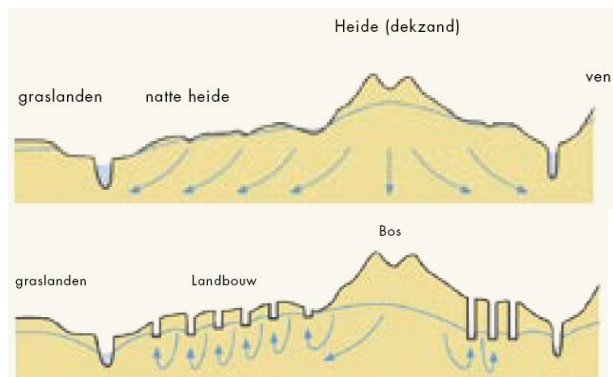

jaren 1960

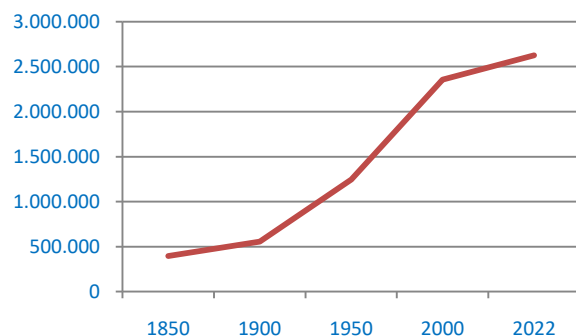
jaren 2010

Figuur 9. Topografisch beeld van Eindhoven en omgeving in vier periodes (bron: topotijdreis.nl).

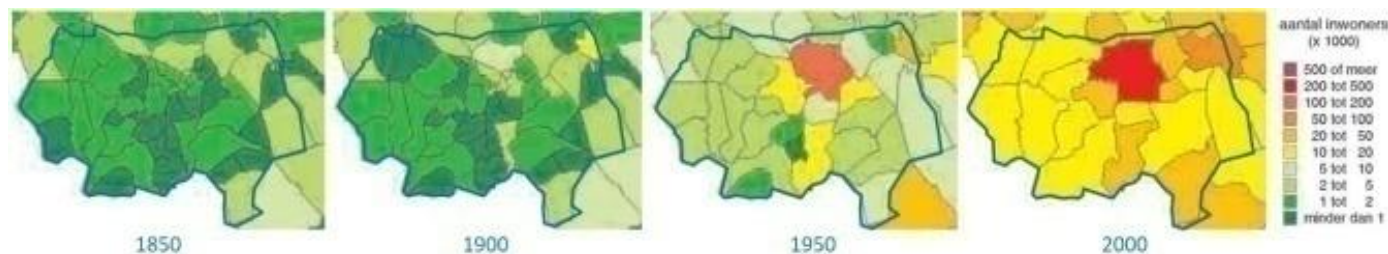

Figuur 10. Waterstromen voor (boven) en na grootschalige ontwatering (bron: Mol & Geujen 2007).

Ook de niet-agrarische 'benutting' van het landschap onderging een enorme transformatie (figuur 9). Stedelijk gebied (huizen, industrie) nam in omvang enorm toe, net als de hoeveelheid infrastructuur (met name wegen) en het gemotoriseerd vervoer dat hierover plaatsvindt.

Figuur 11. Aantal inwoners in Noord-Brabant (bronnen: CBS voor 1850-2000, Wikipedia voor 2022).

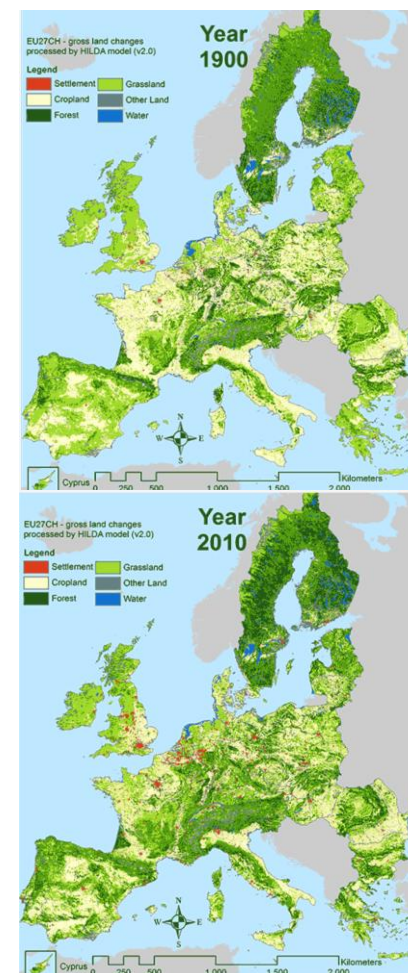
Figuur 12. Aantal inwoners per gemeente in de Kempen (bron: Bevolkingsatlas van Nederland).

Steeds meer mensen (figuren 11 en 12) met steeds meer vrije tijd zorgden voor een enorme toename van recreatie, zowel in vorm (zoals lopen en motorcrossen) als intensiteit.

Veranderingen in Europa

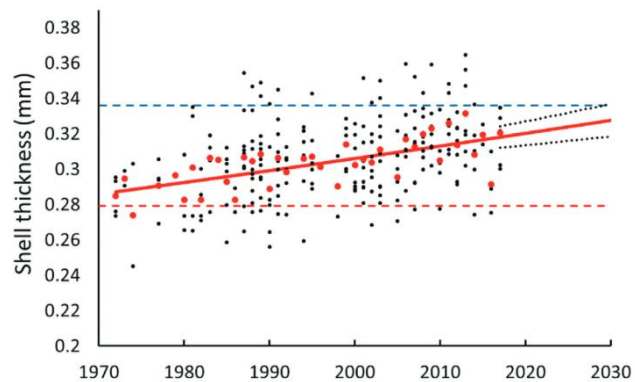
Weinig regio's in Europa worden zo intensief door de mens gebruikt als ons land. We steken veel landen naar de kroon met onze urbanisatie, agrarische industrialisatie en infrastructuur. Dat neemt echter niet weg dat grote delen van Europa eveneens ingrijpend zijn veranderd, op een vergelijkbare manier als beschreven voor de Kempen (en zie ook figuur 13).

Niet alleen het landgebruik veranderde sterk, ook andere factoren speelden een belangrijke rol in ecosystemen. Eén die zeker genoemd moet worden is het gebruik van pesticiden in de landbouw, niet alleen in Europa maar ook daarbuiten. Berucht was

Figuur 13. Landgebruik in 1900 en 2010 in 27 EU-landen plus Zwitserland (bron: Maps on the Web). Klik op de link voor een animatie van veranderingen in het landgebruik in de periode 1900 t/m 2010 met intervallen van 10 jaar, en op deze link voor een detailweergave van de situatie in 1900 en 2010.

het gebruik van DDT, Aldrin en Dieldrin vanaf de jaren '50. Die middelen hadden een desastreus effect op de reproductie en overleving van predatoren zoals roofvogels. Na het verbod op deze middelen in westerse landen (in grote delen van de wereld worden ze nog steeds gebruikt...) herstelden bij ons de roofvogels zich. Schadelijke effecten van pesticiden kunnen echter soms tientallen jaren nog aanwezig zijn, zelfs in verafgelegen gebieden (figuur 14).

Figuur 14. Eischaaldikte van Slechtvalken op Groenland. Zwarte stippen zijn meetwaarden (gemiddelde per legsel), rode lijn geeft de trend aan. Prognose is dat een normale eischaaldikte (gemiddeld 0.34mm) pas in 2034 wordt bereikt (bron: Knud et al. 2018).

Daarnaast zijn er nog talloze andere pesticiden die volop in de landbouw benut worden, zoals glyfosaat en neonicotinoïden. Ze hebben een negatief effect op allerlei vogelsoorten van het boerenland, dus niet alleen op soorten die aan het einde van de voedselketen staan.

Veranderingen in de doortrek- en overwinteringsgebieden

Vogelsoorten die niet bij ons overwinteren maar dat zuidelijker doen in zuidelijk Europa en Afrika, hebben te maken met omstandigheden tijdens najaarstrek, overwinteren en voorjaarsstrek. Europa is ingrijpend veranderd en dat is ook het geval met grote delen van Afrika.

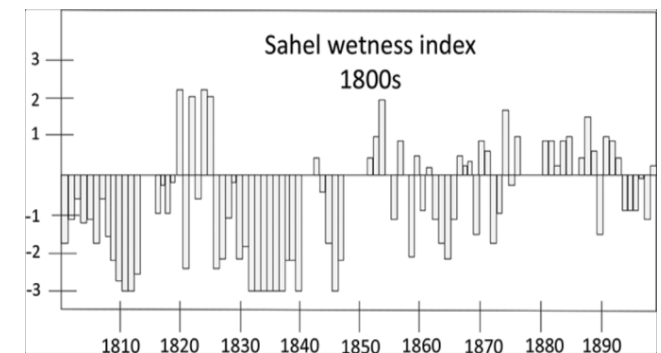

Figuur 15. Ligging van de Sahel (bron: Wikipedia)

Een deel van onze trekvogels overwintert in de vochtige savanne en bosgordel van midden Afrika (sommige soorten nog zuidelijker), een ander deel doet dat in de Sahel dat tussen de Sahara en die vochtige zone inligt (figuur 15).

Voldoende regen in de Sahel is voor de vogels die er overwinteren cruciaal. Regen zorgt voor open water, moerassen, goede zaadproductie van planten, en een fors bladerdek van bomen waarop insecten leven en vogels kunnen foerageren.

De beschikbare gegevens over regenval in de Sahel in de 19^e eeuw wijzen er op dat er in de eerste helft van de 19^e eeuw lange droogteperiodes waren (figuur 16).

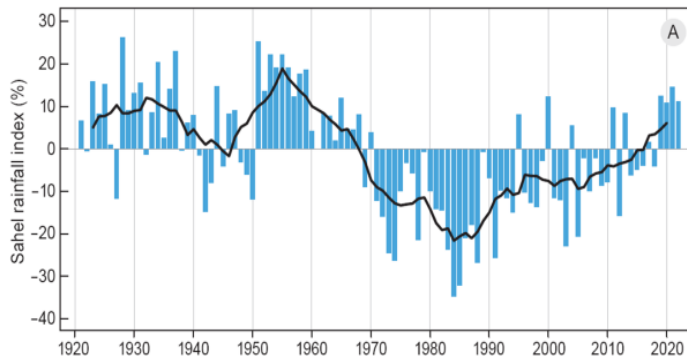

Figuur 16. Sahel regenindex in de periode 1800-1900, gebaseerd op zeer beperkte en veelal kwalitatieve data uit de westelijke kustregio van Africa (bron: Norrgård 2017).

De gegevens over regenval in de Sahel in de 20^e eeuw zijn, zeker in de laatste decennia, heel wat betrouwbaarder en nauwkeuriger. In de eerste helft van de 20^e eeuw, met name van 1950 tot 1970, was er een relatief natte periode. Daarna volgde een droge periode, ook wel 'De Grote Droogte'

genoemd, die tot in de jaren 1990 duurde (figuur 17).

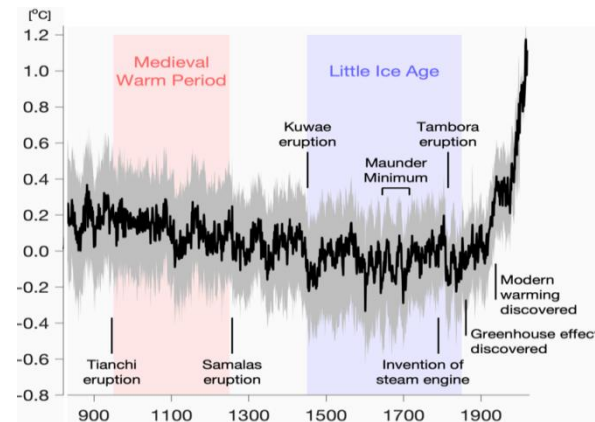
Figuur 17. Sahel regenindex (blauw) met negenjarig voortschrijdend gemiddelde (zwarte lijn) in de periode 1920-2021 (bron: Zwarts et al. 2023).

Die droogte had een groot negatief effect op de beschikbaarheid van open water en moerassen, op de zaadproductie van planten en op de overleving en het bladerdek van bomen. In een studiegebied nam de bosbedekking van bomen met meer dan 80% af en dat herstelde sinds 1993 maar ten dele.

Overigens nam de bevolking in de Sahel (en geheel Africa) enorm toe en in het kielzog daarvan de exploitatie van het land, waaronder omzetten van bosland in agrarisch land, meer begrazing door vee, aanleggen van waterdammen en massale vangst van vogels.

Klimaatverandering

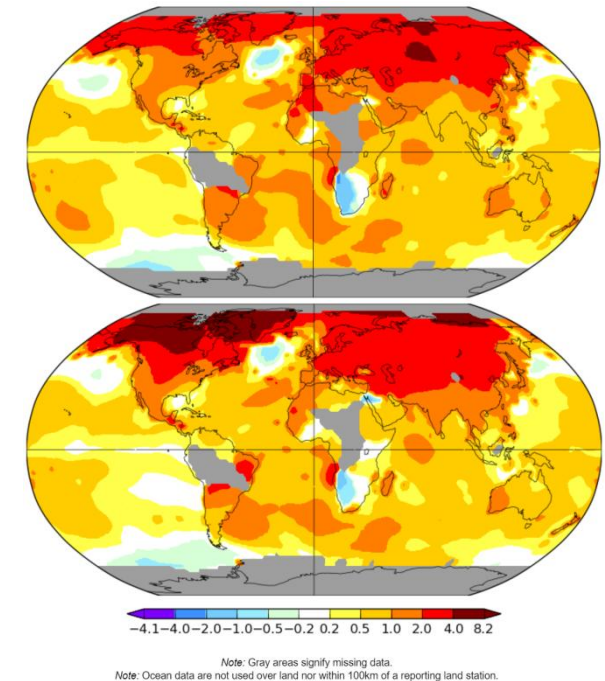
Ons klimaat is geen constante. Dat blijkt niet alleen uit onderzoek over de hele tijdspanne van het bestaan van de aarde, maar ook uit gegevens van de afgelopen paar eeuwen (figuur 18).

Figuur 18. Gereconstrueerde wereldwijde temperatuurveranderingen in de afgelopen eeuwen (bron: [Climate Lab Book](#), aangepast).

In de 15^e eeuw begon een relatief koele periode die bekend staat als de Kleine IJstijd. De temperaturen lagen 1-2 graden lager dan nu. Dat lijkt niet veel, maar het had een groot effect op de winters, die langer duurden en kouder waren met meer sneeuw en ijs. In de 17^e eeuw werd het wat warmer, maar in de eerste helft van de 18^e eeuw was het wederom koud. Januari 1823 was de koudste maand ooit in Nederland gemeten, en de winter van 1844/45 was een van de koudste Hollandse winters in die eeuw.

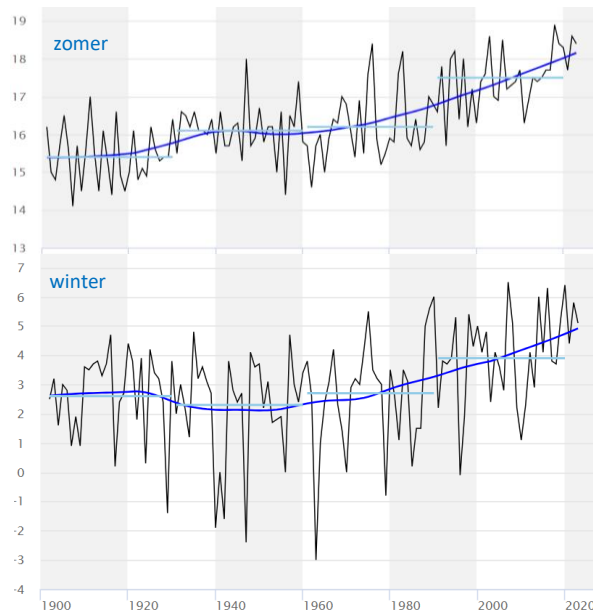
Door de uitstoot van fossiele brandstoffen en het broeikaseffect begon de aarde vanaf het begin van de 20^e eeuw op te warmen. Vanaf ca 1980 gaat dat in een steeds hoger tempo. Opwarming vindt bijna overal op aarde plaats, al is deze op het noordelijk halfrond heel wat groter dan ten zuiden van de kreeftskering (figuur 19).

Figuur 19. Afwijking van de gemiddelde temperatuur in 2000-2020 t.o.v. 1880-1900 in de maanden maart t/m mei ('broedtijd'; boven) en december t/m februari ('overwinteringstijd'; onder) (bron: gemaakt met [NASA GIS-tool](#)).

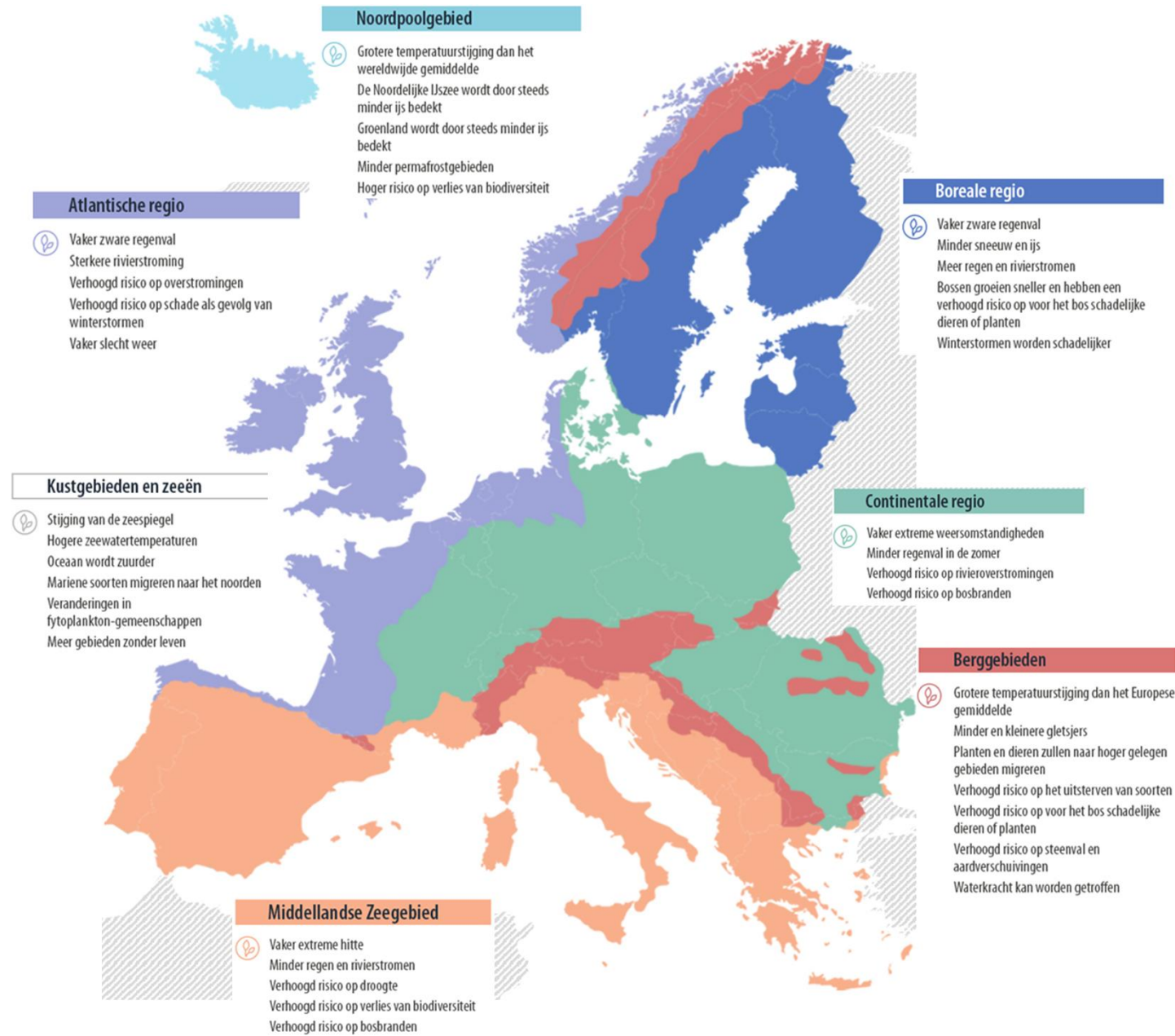
Ook in Nederland is de opwarming duidelijk waarneembaar. De temperatuur, zowel in

de zomer als de winter, neemt al decennia toe (figuur 20).

Figuur 20. Gemiddelde zomer- en wintertemperatuur in Nederland in 1900-2022, met trendlijn (bron: KNMI).

De opwarming van de aarde heeft allerlei gevolgen voor ons klimaat. Het is een complex beeld waarbij de globale veranderingen in de toekomst bekend zijn (figuur 21) maar de precieze gevolgen voor onder meer vogels lastig zijn in te schatten. Modelberekeningen voorspellen, als gevolg van veranderingen in klimaat en landgebruik, een forse noordwaartse verschuiving in het verspreidingsgebied bij 71% van de Europese broedvogels.

Figuur 21. Gevolgen van klimaatverandering in Europa voor de natuur (bron: [Nieuwsbericht Europese Parlement](#), aangepast).

De diversiteit aan broedvogelsoorten zal vooral in de zuidelijke regio's van Europa flink afnemen.

Discussie

Oorzaken van verwijnen

Sinds 2010 kwamen in totaal 32 soorten niet meer als broedvogel in de Kempen voor. Hiervan broedden 14 soorten er ooit regulier en de overigen, voor zover bekend, alleen incidenteel (tabel 2).

Van die 14 soorten zijn er 11 trekvogel. Het gros daarvan overwintert in zuidelijk Europa en Afrika. Van vijf soorten (Kemphaan, Grauwe Kiekendief, Roodkopklauwier, Duinpieper en Ortolaan) is bekend dat de winterpopulatie voor een groot deel afhankelijk is van de Sahel (tabel 3).

In de Kempen, Europa en Afrika hebben zich sinds de 19^e eeuw (en ook daarvoor al, maar daar weten we wat vogels betreft niets van) grote veranderingen voltrokken. Kunnen die veranderingen gekoppeld worden aan de gegevens over het verdwijnen van broedvogels uit de Kempen? Dit is een complex vraagstuk waar ik eerlijk gezegd jaren op zou kunnen studeren, maar niettemin doe ik met mijn gezonde verstand en inzichten opgedaan tijdens gesnuffel in de literatuur een eerste poging.

Het resultaat hiervan is een overzicht (tabel 4) waarin ik de grote veranderingen in landschap en landgebruik in de Kempen en daarbuiten, evenals veranderingen in klimaat en neerslag in de Sahel, op chronologische volgorde heb gezet. Bij iedere verandering vermeld ik welke van de 14 voormalige, reguliere broedvogelsoorten door die verandering getroffen kunnen/zullen zijn. Daarbij heb ik ook aangegeven hoe die verandering ingreep op de vogelsoorten, bijv. door verlies van broed- en foerageer-gebieden, of een lager broedsucces.

Of dit overzicht hout snijdt? Ik weet het niet. Alles wat zich in het verleden heeft afgespeeld is niet of nauwelijks meer te verifiëren. Onderzoek waaruit klip en klaar blijkt wat oorzaak is en wat gevolg, bestaat bijna niet. Het blijft daarom 'logisch gissen'.

Natuurontwikkeling in de Kempen

Vanaf circa 2000 wordt, onder invloed van een aantal EU-afspraken en nieuwe inzichten in bos- en natuurbeheer, gewerkt aan het herstellen en ontwikkelen van de natuur door kleine en grotere ingrepen in het landschap (figuur 22). Dat gebeurt niet alleen in de Kempen, maar ook elders in Nederland en in andere EU-landen.

Enkele voorbeelden in de Kempen:

- Het bosbeheer ondergaat een transformatie van productiebos naar meer natuurlijk beheer, met ruimte voor dood hout en het terugdringen van uitheemse boomsoorten;
- Genormaliseerde beken zijn en worden weer 'krom getrokken' (gehermeanderd) waardoor water langer wordt vastgehouden en het beekmilieu kan herstellen;
- In de beekdalen (en ook daarbuiten) worden terreinen ingericht als "flora- en faunarijke graslanden", vaak voorzien van houtwallen en poelen en extensief begraaasd door vee;
- In steeds meer gebieden wordt met aanvullende maatregelen (zoals het dempen van sloten) gezorgd voor het vasthouden van water en vernatting van natuurgebieden;
- In veel natuurgebieden wordt getracht de gronden te verschrallen door het afgraven van de voedselrijke bovenlaag.

Bieden deze ontwikkelingen perspectief voor het hervestigen van soorten die als broedvogel uit de Kempen verdwenen zijn?

Tabel 2. Periode van verdwijnen van soorten die in het verleden regelmatig in de Kempen broedden.

Vogelsoort	Status vroeger	Geschat aantal in topperiode	Laatste jaar
Korhoen	Tot in jaren '40 algemeen, daarna continue afname	>1000 ex	1996
Kleinst Waterhoen	Regelmatig tot 1890, daarna niet meer	Onbekend; wellicht 10-tallen territoria?	1968
Goudplevier	Regelmatig tot 1880, daarna niet meer	10-tallen territoria	1974
Kemphaan	Regelmatig tot in jaren '70	10-tallen territoria	1981
Bonte Strandloper	Regelmatig tot 1860, daarna niet meer	10-tallen territoria	1861
Bosruiter	Vrij gewoon in 19 ^e eeuw	10-tallen territoria	1916
Zilvermeeuw	Eén kolonie van jaren '50 tot '90	15 paren	2001
Zwarte Stern	Regelmatig tot in jaren '60, daarna gestage afname	85 paren	2005
Grauwe Kiekendief	Regelmatig in jaren '40 en '50, daarna afname	>10 paren	1977
Klapekster	Regelmatig tot in de jaren '50, sterke afname in jaren '60	10-tallen territoria	1981
Roodkopklauwier	Normale broedvogel tot medio 19 ^e eeuw	Onbekend; wellicht 10-tallen territoria?	1876
Baardman	Regelmatig in 1967-75 en 1992-2002	Enkele territoria	2002
Kuifleeuwerik	Tot jaren 1970 algemeen, daarna continue afname	>100 territoria	2010
Duinpieper	Regelmatig maar afnemend tot in jaren 1980	Ca 10 territoria; wellicht 10-tallen?	1992
Ortolaan	Regelmatig tot in jaren 1970, daarna snel afnemend	10-tallen territoria; wellicht >100?	1983

Tabel 3. Overwinteringsgebied van soorten die in het verleden regelmatig in de Kempen broedden en buiten het broedgebied overwinteren (meerdere bronnen). De Sahel afhankelijkheid (bron: Zwarts et al. 2009) loopt van 1 (onbelangrijk) tot 7 (groot).

Vogelsoort	Overwinteringsgebied van W Europese populatie	Sahel afhankelijkheid in winter
Kleinst Waterhoen	Slecht bekend, vermoedelijk vooral Sahel	?
Goudplevier	W en Z Europa, N-rand Afrika	-
Kemphaan	Afrika ten Z van Sahara, m.n. Sahel	6
Bonte Strandloper	Kustgebieden van Europa en noordelijk Afrika	-
Bosruiter	Afrika ten Z van Sahara; grote aantallen in Sahel	3
Zilvermeeuw	NW Europa (ondersoort <i>argentatus</i>)	-
Zwarte Stern	Kust van W Afrika van Senegal tot Zuid-Afrika	-
Grauwe Kiekendief	Afrika ten Z van Sahara, m.n. Sahel	7
Klapekster	Centraal en ZO Europa	-
Roodkopklauwier	Afrika ten Z van Sahara, m.n. Sahel en zone daaronder	6
Duinpieper	Sahel	7
Ortolaan	Sahel in Sudan en Ethiopie	7

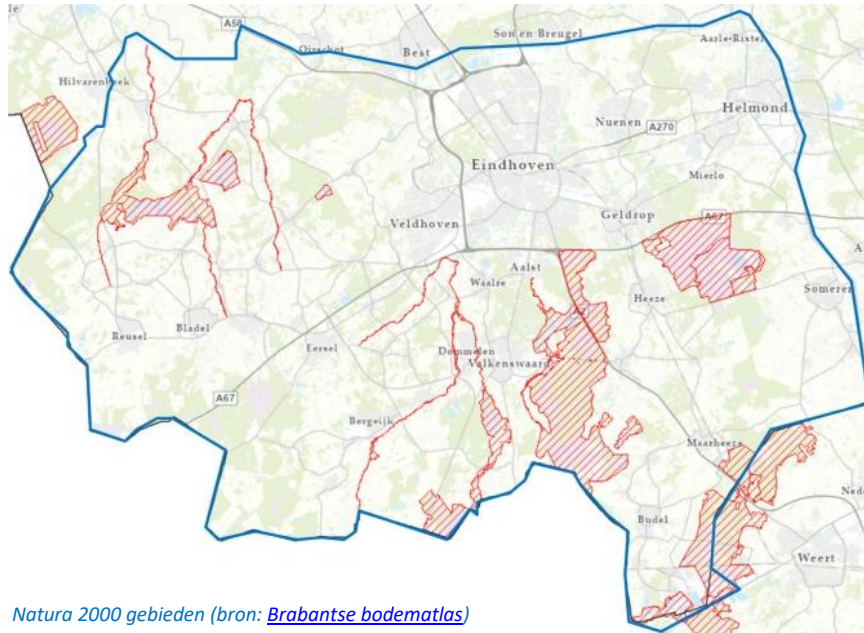
Kemphaan in Alam-Pedja, Estland, 5 mei 2013 (TH)

Tabel 4. Hypothetisch verloop van veranderingen en hun invloed op het verdwijnen van vogelsoorten die in het verleden regelmatig in de Kempen broedden.

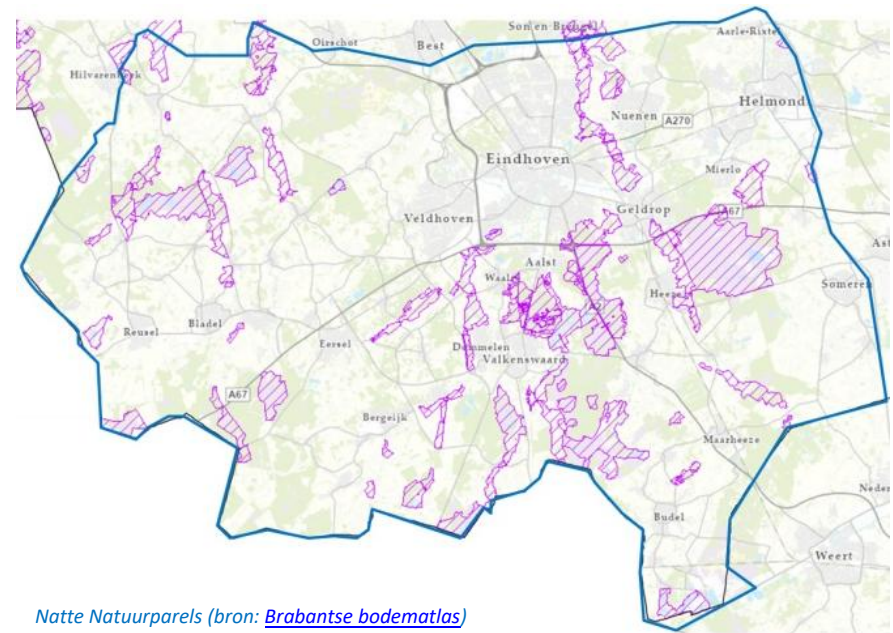
Verandering (in landschap, landgebruik, klimaat e.d.)	Periode	Soorten die (wellicht) getroffen werden, op volgorde van verdwijnen	Verandering leidde bij getroffen soorten tot
Droogte in de Sahel	1 ^e helft 19 ^e eeuw	Roodkopklauwier, Bosruiter, Kleinst Waterhoen, Goudplevier	Verlies van overwinteringsgebieden
Verdwijnen van (veelal vochtige) heide- en veengebieden door omzetting in cultuurland (ontginningen)	19 ^e eeuw t/m ca 1970	Bonte Strandloper, Bosruiter, Goudplevier, Grauwe Kiekendief, Kempphaan, Klapekster	Verlies van broed- en foerageergebieden
Toenemende temperatuur (einde Kleine IJstijd)	Vanaf medio 19 ^e eeuw	Bonte Strandloper	Verlies van broed- en foerageergebieden
Dichtgroeien van heide- en veengebieden door verdwijnen schaapskuddes a.g.v. instorten wolmarkt en introductie kunstmest	Eind 19 ^e en begin 20 ^e eeuw	Goudplevier	Verlies van broed- en foerageergebieden
Omzetten van stuifzanden, heide- en veengebieden in naaldbos (vastleggen woeste gronden; werkverschaffing in crisisjaren)	Jaren 1930	Grauwe Kiekendief, Kempphaan, Klapekster, Duinpieper	Verlies van broed- en foerageergebieden
Verdrogen van vochtige heide- en veengebieden door ontwatering (vaak in kader van ruilverkavelingen en landinrichting, en door kanaliseren van beken en wateronttrekking)	Vanaf ca 1950	Grauwe Kiekendief, Kempphaan, Klapekster, Korhoen	Verlies van broed- en foerageergebieden
Verdwijnen van (vaak natte) extensief beheerde graslanden en akkers door ontwatering, mechanisatie en opkomst maisteelt	Vanaf ca 1950	Grauwe Kiekendief, Korhoen, Zwarte Stern	Verlies van broed- en foerageergebieden
Verdwijnen van kleinschalige mozaïeklandschappen met gevarieerde gewasteelt en zandwegen, door ruilverkavelingen en intensivering in de agrarische sector	Vanaf ca 1950	Ortolaan	Verlies van broed- en foerageergebieden
Toenemend gebruik van pesticiden in de agrarische sector	Vanaf ca 1950	Roodkopklauwier, Grauwe Kiekendief, Ortolaan	Hogere sterfte, lager broedsucces
Droogte in de Sahel	1970 t/m begin 1990	Grauwe Kiekendief, Kempphaan, Ortolaan, Duinpieper	Verlies van overwinteringsgebieden
Verdwijnen van stuifzanden en schrale heideterreinen door vergrassing	Geleidelijk in 2 ^e helft van 20 ^e eeuw	Duinpieper	Verlies van broed- en foerageergebieden
Verdwijnen van overhoekjes in bebouwd gebied en langere tijd braakliggende terreinen door maximaal menselijk ruimtegebruik en versnelde cyclus van braakleggen en bebouwen	Geleidelijk in 2 ^e helft van 20 ^e eeuw	Kuifleeuwerik	Verlies van broed- en foerageergebieden
Toename predatie door roofdieren	Geleidelijk vanaf 2 ^e helft 20 ^e eeuw	Zilvermeeuw, Zwarte Stern, Kuifleeuwerik?	Verlies van nesten/broedsels
Toename recreatie	Geleidelijk vanaf 2 ^e helft 20 ^e eeuw	Duinpieper	Verlies van nesten/broedsels
In cultuur brengen van uitgestrekte rietvelden in Zuidelijk Flevoland	Midden jaren '70	Baardman	Verlies van (im)migratie vanuit omvangrijk brongebied
Sluiten en afdekken van vuilstorten	Vanaf jaren '90	Zilvermeeuw	Verlies van foerageergebieden

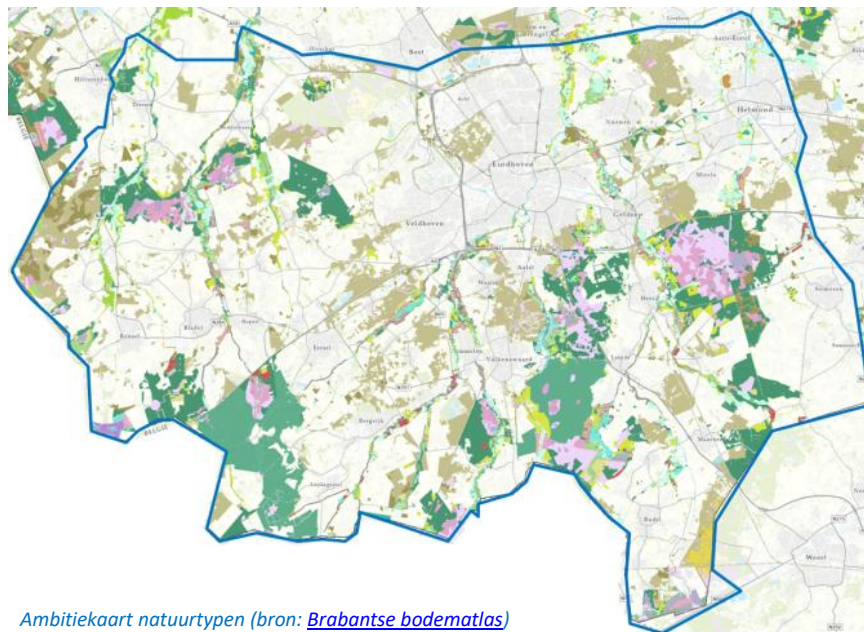
Figuur 22. Voorbeelden van (voorgenomen) natuurontwikkeling in de Kempen.

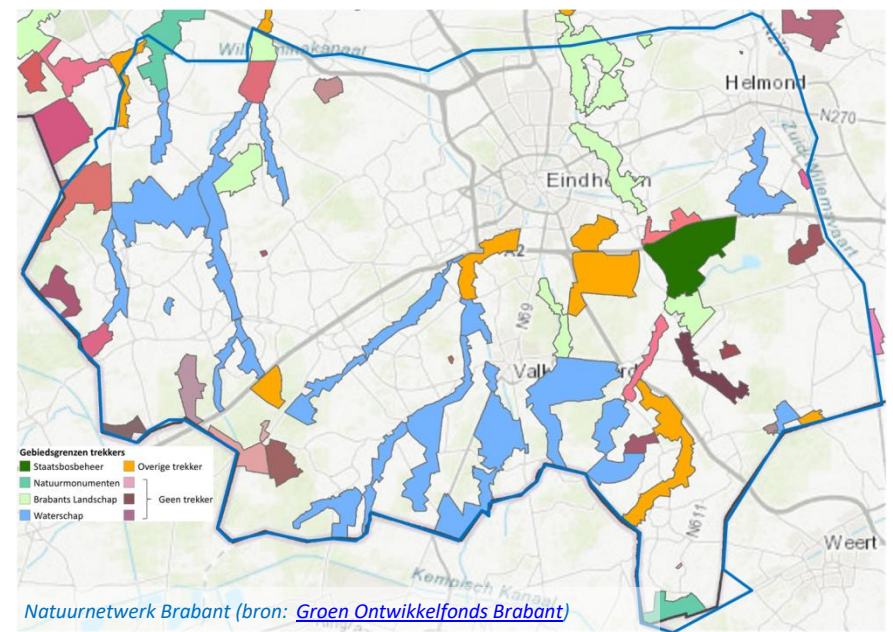
Natura 2000 gebieden (bron: [Brabantse bodematlas](#))

Natte Natuurparels (bron: [Brabantse bodematlas](#))

Ambitiekaart natuurtypen (bron: [Brabantse bodematlas](#))

Natuurnetwerk Brabant (bron: [Groen Ontwikkelingsfonds Brabant](#))

Kansen op hervestiging?

Het antwoord hierop is negatief. Bij geen enkele soort verwacht ik een goede kans op een *permanente* hervestiging als broedvogel (zie tabel 1). Bij drie soorten (Kleinst Waterhoen, Steltkluut en Krekelzanger) is een incidenteel territorium mogelijk, bij acht soorten schat ik de kans op hervestiging laag in en en bij 21 soorten is die kans volgens mij nihil.

Steltkluut in de Klisserbeemden, 4 juni 2023 (TH)

De redenen waarom veel soorten naar mijn inschatting een lage tot uiterst lage kans op hervestiging hebben, zijn divers (tabel 5).

Tabel 5. *Inschatting van geografische factoren die de kans op permanente hervestiging van soorten als broedvogel in de Kempen negatief beïnvloeden.*

Negatieve invloed op hervestiging	Soorten
Uitgestorven als broedvogel in Nederland	Goudplevier, Bonte Strandloper, Bosruiter, Klapekster, Roodkopklauwier, Kuifleeuwerik, Duinpieper, Ortolaan
Zeldzaam als broedvogel in Nederland	Witoogeed, Pijlstaart, Korhoen, Kwartelkoning, Heilige Ibis, Kemphaan, Dwergmeeuw, Blauwe Kiekendief, Grauwe Kiekendief, Ruigpootuil, Velduil, Buidelmees, Krekelzanger, Keep, Kleine Barmsijs, Europese Kanarie, Grauwe Gors
Komt in Nederland niet (meer) op de zandgronden voor	Krooneend*, Purperreiger*, Zilvermeeuw, Zwarte Stern, Velduil, Buidelmees, Baardman
In (grote) delen van NW-Europa als broedvogel afgenomen	Korhoen, Kwartelkoning, Goudplevier, Kemphaan, Bonte Strandloper, Zilvermeeuw (ondersoort <i>argentatus</i>), Zwarte Stern, Blauwe Kiekendief, Grauwe Kiekendief, Klapekster, Roodkopklauwier, Buidelmees**, Kuifleeuwerik, Krekelzanger**, Duinpieper, Keep, Grauwe Gors, Ortolaan
Komt als broedvogel in NW Europa alleen incidenteel voor	Witoogeed, Heilige Ibis, Keep

* = ondanks recente toename in Nederland en/of NW Europa

** = na aanvankelijke toename

Een groot aantal soorten is in Nederland zeldzaam als broedvogel of al uitgestorven, wat het niet aannemelijk maakt dat ze zich in de Kempen hervestigen.

Diverse soorten komen niet, of niet meer, op de Nederlandse zandgronden voor en daarmee ligt het niet voor de hand dat de zandgronden van de Kempen wél bezet zouden kunnen worden. *Waarom* de zandgronden worden gemeden is overigens niet erg duidelijk.

In NW Europa gaan veel soorten achteruit. Het valt voor soorten in deze categorie daarom niet te verwachten dat ze zich in de Kempen zullen hervestigen. Een deel van deze soorten zit in Nederland bovendien aan de rand van het verspreidingsgebied. Als een soort afneemt dan is het te verwachten dat territoria aan de rand van het verspreidingsgebied als eerste verdwijnen.

Op naar een completer beeld?

Een goed beeld van de ontwikkelingen bij broedvogels in de Kempen en de factoren die daaraan ten grondslag liggen is natuurlijk niet compleet zonder de soorten die *niet* verdwenen zijn én de soorten die *nieuw* zijn. Hopelijk komt het er een keer van om ook die soorten in de analyse te betrekken. ■

Geraadpleegde literatuur

Argeloo, M. 2022. Natuuramnesie. Hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag. Atlas Contact.

[Barbet-Massin, B. et al. 2012](#). The fate of European breeding birds under climate, landuse and dispersal scenarios. *Global Change Biol.* 18: 881-890.

Berendse, F. 2011. *Natuur in Nederland*. KNNV Uitgeverij.

Bijlsma, R. 2022. De geur van het bos. Atlas Contact.

Buskens, R. et al. 2011. De Dommel: Stroom door tijd, natuur en landschap. Pictures Publishers.

[Falk, K. et al. 2018](#). Raptors are still affected by environmental pollutants: Greenlandic Peregrines will not have normal eggshell thickness until 2034. *Ornis Hungarica* 26(2): 171-176.

[Foppen, R. et al. 2018](#). Invloed van pesticiden op boerenlandvogels. Is de bewijsvoering rond? *Natuur.oriolus* 84(3): 10-14.

[Heijnen, T. 2022a](#). Historisch overzicht van de Klapekster als broedvogel in de Kempen. *Blauwe Klauwier* 48(1): 54-61.

[Heijnen, T. 2022b](#). Voormalige broedvogels in de Kempen: Krooneend t/m Bosruiter. *Blauwe Klauwier* 48(3): 46-68.

[Heijnen, T. 2022c](#). Voormalige broedvogels in de Kempen: Dwergmeeuw t/m Krekelzanger. *Blauwe Klauwier* 48(4): 41-64.

[Heijnen, T. 2023a](#). Voormalige broedvogels in de Kempen: Kramsvogel t/m Ortolaan. *Blauwe Klauwier* 49(1): 15-31.

[Heijnen, T. 2023b](#). Roodkopklauwieren in de Kempen in de 20^e en 21^e eeuw. *Blauwe Klauwier* 49(2): 63.

Huntley, B. et al. 2007. *A Climatic Atlas of European Breeding Birds*. Lynx, RSPB & Durham Univ.

Hustings, F. & K. Koffijberg (red.) 2018. *Vogelatlas van Nederland*. Sovon & Kosmos.

Hustings, F. & K. Koffijberg 2021. Verschenen of verdwenen: ruim een eeuw Nederlandse broedvogels in beweging. Sovon.

[Jansen, J.J.F.J. 2014](#). Former breeding of Eurasian Golden Plover, Dunlin and Wood Sandpiper in Limburg and Noord-Brabant, the Netherlands. *Dutch Birding* 36: 9-19.

[Jansen, J.J.F.J. 2023a](#). Een interview met Karel Mollen in augustus 1926. *Blauwe Klauwier* 49(2): 25-26.

[Jansen, J.J.F.J. 2023b](#). Broedende Roodkopklauwieren in de Kempen in de 19^e eeuw. *Blauwe Klauwier* 49(2): 57-62.

Keller, V. et al. 2020. *European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change*. EBCC & Lynx. Kaarten zijn ook [on-line](#) te raadplegen.

Knippenberg, W.H.Th. 1967. De avifauna van Noord-Brabant van de 15de tot de 20ste eeuw. In F.J.H. van Erve et al., *Avifauna van Noord-Brabant*. Van Gorcum.

[Mol, A. & C. Geujen 2007](#). *Brabant Waterland: Watersystemen in beeld*. Provincie Noord-Brabant.

[Noorden, B. van 1997](#). Waarom verdween de Goudplevier *Pluvialis apricaria* als broedvogel uit Nederland? *Limosa* 70 (3): 89-96.

Norrgård, S. 2017. Changes in Precipitation over West Africa During Recent Centuries. In H. von Storch (ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*. Oxford University Press.

[Rigal, S. et al. 2023](#). Farmland practices are driving bird population decline across Europe. *Proc. Nat. Acad. Science* 120(21).

[Turnhout, C. van et al. 2010](#). Long-term population developments in typical marshland birds in the Netherlands. *Ardea* 98: 283-299.

[Zwarts, L. et al. 2009](#). *Living on the Edge: Wetlands and Birds in a Changing Sahel*. KNNV Publishing.

[Zwarts, L. et al. 2018](#). Large decline of birds in Sahelian rangelands due to loss of woody cover and soil seed bank. *J. Arid Environm.* 155: 1-15.

[Zwarts, L. et al. 2023](#). The Fortunes of Migratory Birds from Eurasia: Being on a Tightrope in the Sahel. *Ardea* 111(1): 397-438.

En verder talloze bronnen (veelal te vinden op internet) waaruit ik afbeeldingen en stukjes informatie plukte.

Ossen ploegen de heide om op een ansichtkaart uit 1902 (bron: [Canon van Nederland](#))

Ook in 2023 succesvol broedgeval van de Hop in het Leenderbos

Bjorn Alards

Voor het tweede jaar op rij heeft er aan de flank van het Leenderbos succesvol een Hop zijn jongen groot gebracht.

Door de grote variëteit aan habitatypes tussen het Leenderbos en de Strijper Aa is het voor de Hop een uitgelezen plek om te broeden. De overgangen van stuifzanden, droge heide en droge schraalgraslanden naar vochtige hooilanden, natte heide en hoogveenbos zorgen voor een overvloed aan voedsel en broedgelegenheid!

Adulte Hop in het Leenderbos, 29 juni 2023 (BA)

Op 24 april zag ik de Hop voor het eerst dit jaar, vanuit de auto. De vogel vloog over, landde in een grove den en bleef stil. Dat

kon er op duiden dat de vogel al gepaard was! Die kom ik vast nog wel vaker tegen, dacht ik, maar niets was minder waar.

Op 30 april werd een zingende Hop gemeld elders in het Leenderbos. Dat betekende een tweede territorium, gaaf! Tot zeker 13 mei werd deze vogel verschillende keren gehoord en gezien maar daarna was het stil.

De h(o)op leek vervlogen omdat het wekenlang stil bleef zonder enige waarneming op beide plekken, totdat er op 29 juni een appje van de schaapsherder kwam met de foto van een Hop. Ik keek nog eens goed naar de foto en zag toch een erg korte snavel en lichte mondhoeken.

Jonge Hoppen, herkenbaar aan de korte snavel en lichte mondhoeken, Leenderbos, 29 juni 2023 (BA)

Direct een auto gepakt en naar de plek gereden waar ik al snel een oudervogel met 3 jongen zag foerageren in een mooi, droog schraalgrasland. Fantastisch om het gedrag van deze vogels dichtbij te zien. Wat zijn Hoppen toch sneaky vogels, ondanks dat ze zo'n opvallend uiterlijk hebben.

Het zou mooi zijn als Hoppen jaarlijks in het gebied terugkomen. Word vervolgd! ■

Naschrift van de redactie:

Niet zo ver van het Leenderbos, op 1½ km ten zuiden van de Achelse Kluis in Domein De Bever, was in 2023 eveneens een Hoppenpaar succesvol. Het paar broedde in een Kastanjeboom waar op 27 of 28 juni twee jongen uitvlogen (med. Patrick Schuurmans). Leden van de VWG hebben geholpen bij het verzamelen van voedselresten uit dit nest; zie het [filmpje](#) op ons YouTube-kanaal.

Volgens het *Handbook of the Birds of the World* legt de Hop in onze contreien 5-8 eieren, dagelijks eentje. De vogels bebroeden de eieren vanaf het eerste ei en het duurt 16-18 dagen voordat de jongen uitkomen. De jongen blijven 24-29 dagen in het nest voordat ze uitvliegen. Omdat er vanaf het allereerste ei wordt gebroed, vliegen de jongen vaak asynchroon (niet op hetzelfde moment) uit. Als we voor beide broedgevallen 27 juni aanhouden voor het uitvliegen van het eerste jong, dan is het eerste ei op 27 juni minus ca 17 dagen incubatietijd minus ca 27 dagen nestjongentijd = rond 14 mei gelegd.

Isle of Coll, 27 juli 2023 (Robbert van Hiele)

The Isle of Coll en zijn zomervogels

Robbert van Hiele

Deze zomer waren wij van 23 juli tot en met 30 juli op het eiland Coll. Niemand kent Coll waarschijnlijk, dus daarom even waar dat dan precies ligt. Het is te vinden aan de westkust van Schotland. Makkelijk te

bereiken vanaf de veerboot IJmuiden-Newcastle. Vandaar nog 375 kilometer naar

de kustplaats Oban vol statige huizen aan het water. En vanaf de haven van Oban gaan veerboten van de maatschappij Caledonian MacBraine naar vele eilanden in de zee.

Bekendere eilanden zijn Rum, Mull, de Outer Hebrides waar je Lewis en Harris kunt vinden en het kleinere eiland Barra. Er zijn er nog tientallen meer, maar wat minder bekend zijn Coll en Tiree waarvan Coll de minst bekende is.

Veel plekken aan de westkant van Schotland zijn dramatisch en rotsachtig met flinke bergen tot zo'n 1000 meter hoog. Coll en Tiree zijn daarbij vergeleken dwergjes. Op Coll vind je vooral duinlandschappen met in het midden van het eiland wat bescheiden rotsen waar water moeilijk wegzinkt en daardoor venig is met enkele voedselarme meertjes. Voordeel van de lage heuvels is dat wolken er vaak overheen waaien. De twee eilanden staan bekend als de zonnigste eilanden van Schotland.

Wij gaan heel graag naar de westkust van Schotland. Geweldige kustlijn, eilanden in overvloed, rust, vreselijk aardige mensen. En je kunt er naar vogels kijken maar we gaan vooral omdat we vinden dat de westkust tot de mooiste landschappen van Europa hoort.

We hadden een week geboekt op de camping van Ken aan de westkant. Zoals op de foto op de volgende bladzijde te zien is, groeien achter die enorm goeiige Ken, allerlei struiken in zijn tuin. Bijna tropisch. Vriezen doet het aan de westkust ongeveer nooit, dus vandaar.

Het groen was allemaal aangelegd door zijn vrouw Pat die helaas een jaar of wat geleden

overleden was. Nu zat hij daar alleen, wel eenzaam hoor, lijkt me.

De tropisch aandoende tuin van Ken (RvH)

De struiken trokken vogels aan die je verder nergens zag. Het eiland is namelijk vrijwel geheel boom- en struikloos. Tijdens de trektijd moet dat ook mooie soorten geven maar nu in juli zaten er ook flink wat rariteiten. Wat te denken van zeldzaamheden als Heggenmus, Roodborst, Winterkoning, Merel, Zanglijster en Turkse Tortel. Nergens anders gezien op Coll. Het doet je beseffen hoe vogelsoorten verbonden zijn aan bepaalde vegetatie. Grasmus en 2 jonge Fitissen, jaja. En Putter en Kleine Barmsijs maar die kwamen op wat meer plekken voor.

De camping-topper was een Grauwe Vliegenvanger met 2 uitgevlogen jongen. Volgens het lokale vogelboek niet bekend als broedvogel op Coll. Dan zijn ze dus niet in 2023 op de camping van Ken geweest.

Vanuit het campertje kon ik zelfs een foto maken.

Grauwe Vliegenvanger, 24 juli 2023 (RvH)

Vanaf hier liep je door de kruidige weilanden naar een strand met een oud en een nieuwer kasteel aan de rand. Je kon het niet bezoeken, sowieso zijn er geen echte sites op Coll. De aantrekkingskracht zit hem in de zandstranden die je meestal voor jezelf alleen hebt (zie beginfoto). Als het zonnetje schijnt lijkt het wel een plaatje uit de Caraïben. De temperatuur moet je er bij denken want veel warmer dan 17 graden is het nooit geworden. Heerlijk om te lopen dus.

Als je met de veerboot van Oban gaat, vaar je eerst tussen het eiland Mull en het uitstekende vasteland door. Aan het einde van het vasteland heet het Ardnamurchan, een soort schiereiland. Hier zijn flinke kliffen waarop allerlei klifbroeders broeden. Die drijven ook rond de veerboot. Zeekoeten,

Alken, een enkele Papegaaiduiker, Jan-van-Genten, Noordse Pijlstormvogels. Vooral die Noordse Pijlstormvogels had ik nog niet vaak gezien. In het Engels heten ze *Manx Shearwaters*. Ze broeden op zeer specifieke, vaak onbewoonde, eilanden verspreid langs de kust. Ik begrijp dat de grootste kolonie op Rum te vinden is, niet zo ver weg, 150.000 vogels bij elkaar. Wat een gekkenhuis moet dat zijn. Overdag zwerven ze over de zee, vissend naar eetbare dingen. 's Nachts keren ze terug naar huis en kruipen in hun gegraven hol. Met die aantallen op één plek zijn de meeste vogels gedwongen ver van huis voedsel te zoeken. Gelukkig dat vliegen boven zee hen moeiteloos afgaat. Geweldig vond ik ze. Is het kalm weer dan vliegen ze heel laag over het water met stijve, ondiepe vleugelslagen afgewisseld met glijpauzes. Vaak in een lijntje achter elkaar als wielrenners. Is er meer wind dan gaan ze in enorme verticale bogen op en neer, vaak met amper een vleugelslag. Allebei die vliegwijzen heb ik mooi kunnen zien. Opvallend is de afwisseling tussen zwart en wit, zelfs op grote afstand zie je dan weer zwart en als ze omkeren de onderkant die vrijwel geheel wit is.

In juli in Schotland heb je geen verschillende smaken Pijlstormvogels maar in september in Nederland moet je een beetje oppassen. Dat donker-licht van een steeds kantelende vogel is wel een Pijlstormvogel maar welke

dan precies? Weet je zeker dat het echt zwart en wit is en niet bruinig wit dan kom je toch bij de Noordse uit. Mooie vliegende foto's heb ik niet maar deze wel.

Noordse Pijlstormvogel, 27 juli 2023 (RvH)

De meest algemene vogelsoort was denk ik wel de Graspieper. Werkelijk overal te vinden. De hier broedende Koekoeken kiezen voor 100% de Graspieper uit als waardsoort. Maar er komen nog genoeg kleine Graspiepertjes uit het ei, heb ik gezien. Daar kunnen we in Nederland alleen maar van dromen. Geen stikstofprobleem hier. Veel kruidenrijke stukjes grasland met vaak wat schapen in kleine aantallen. De twee Koekoeken die ik heb gezien waren jonge vogels. De ouders zijn waarschijnlijk al op weg naar Afrika, net als die van ons.

En dan komen we dus bij een, voor ons Kempenaren, andere aantrekkelijke soort. De Rouwkwikstaart. De Britse tegenhanger van onze Witte Kwikstaart. Bij ons vooral in

het voorjaar tijdens de trek goed te herkennen. In het najaar komt hij ook wel langs maar is dan door rui minder duidelijk herkenbaar. Opvallend is de zwarte kopkap waarbij het zwart ook op de mantel doorloopt, zeker bij de mannetjes. Mocht je de stuit zien dan zie je dat die ook zwart is. De flanken zijn donkerder maar met alleen dat kenmerk zijn ze moeilijk te herkennen. Bij de tertials is de zwart-wit tegenstelling ook erg opvallend. Ik zag ook jongere vogels maar dan is het verschil met onze Witte Kwikstaart vrij moedeloos makend. Zeker omdat de variatie tussen individuen behoorlijk groot is bij kwikstaarten. Daar haak ik af. Ze waren te vinden scharrelend op de stranden. Daar was door het aangespoelde zeewier en wat stenen soms veel variatie.

Drieteenstrandlopers, 25 juli 2023 (RvH)

Naast de Kwikstaarten verschenen dan ook Spreeuwen en Tapuiten, voor mij een soort die ik niet verwachtte op het strand. Maar ja,

waarom eigenlijk niet, perfect terrein als je er over nadent. En het leuke van die westelijke, noordelijke eilanden is dat waadvogels wat eerder binnenkomen op de zuidelijke trek dan bij ons. Hier de eerste Drieteenstrandlopers die nog behoorlijk wat zomerkleuren hebben. En wat te denken van de in juli nog zeldzame Steenloper. Prachtig roestbruin, wanneer zie je dat nou zo mooi. Allebei hier en daar op een enkel strandje te vinden, de meeste moeten nog langskomen.

Steenloper, 25 juli 2023 (RvH)

Veel frequenter, want een lokale broeder, zijn Bontbekplevieren die hier op de kiezelstranden hun kuiltje maken. Vrij regelmatig zie je rond de stranden ook Noordse Sterns, een enkele Dwergstern, veel Kuifaalscholvers (maar geen gewone Aalscholvers), Stormmeeuwen, Kokmeeuwen en soms een Kleine Jager. Enkele Kleine Jagers broeden rond de meertjes in het binnenland en klieren rond de sterns en meeuwen op zee. Een andere

vogel die op de meertjes broedt, is de Roodkeelduiker. Ze vissen op zee want in die meertjes is niks te vinden. Daarom zie je vaak tegen de avond hoog boven je Roodkeelduikers vliegen die naar zee gaan of er juist van terug komen. Rond die stranden kun je ook groepen Fraters vinden, een Kneu-achtig vogeltje dat bij ons vaak in het late najaar verschijnt, vooral op de kwelders van Groningen en Friesland. Ik zag hier groepjes van 20 vogels die onopvallend rondliepen tussen de kruiden, pikkend naar zaadjes. Met een typisch Frater-twiepje waar ik een blinde vlek voor heb en nog niet helemaal snap, vliegen ze dan onrustig op om vaak een stuk verder weg weer naar te strijken.

En die stranden, die stranden. Met of zonder vogels, met of zonder zeehonden, met of zonder otters, met of zonder bruinvissen. Zelfs met ons erbij leeg te noemen.

Strand voor ons alleen, 27 juli 2023 (RvH)

En nog twee strandvondsten, geen vogels die je vanaf het vasteland van Coll veel kunt zien, zeker de Papegaaiduiker niet. Aan alles komt een eind.

Zeekoet, 25 juli 2023 (RvH)

Papegaaiduiker, 29 juli 2023 (RvH)

En dan als afsluiter ons vogellijstje op alfabet, op enkele zeevogels en waadvogels na, allemaal broedend op Coll, ik ben er dik tevreden mee!

Blauwe Kiekendief, Blauwe Reiger, Boerenzwaluw, Bontbekplevier, Bonte Kraai, Bonte Strandloper, Buizerd, Drieteenstrandloper, Dwergstern, Eidereend, Fitis, Frater, Graspieper, Grauwe Gans, Grasmus, Groenling, Groenpootruiter, Grote Mantelmeeuw, Heggenmus, Houtduif, Huismus, Jan-van-Gent, Kleine Mantelmeeuw, Kneu, Koekoek, Kokmeeuw, Kuifaalscholver, Merel, Noordse Pijlstormvogel, Noordse Stern, Oeverzwaluw, Papegaaiduiker, Roodborst, Roodborsttapuit, Roodkeelduiker, Rotsduif, Rouwkwikstaart, Scholekster, Slechtvalk, Spreeuw, Steenloper, Stormmeeuw, Tapuit, Tureluur, Turkse Tortel, Veldleeuwerik, Vink, Winterkoning, Wulp, Zanglijster, Zeearend (alleen overvliegend), Zeekoet en Zilvermeeuw.

P.S.: Dé vogelknaller van Coll is het voor Schotland spectaculaire aantal Kwartelkoningen. Rond de 50 paartjes, ongeveer ons hele Nederlandse broedbestand. Veel *machair* (speciaal kruidenlandschap op zandbodem, een specialiteit van sommige delen van West-Schotland) wordt speciaal beheerd voor de Kwartelkoningen. Eind juli bleek voor mij te laat voor het horen van hun crex-crex roep. Het woei ook behoorlijk de meeste nachten. Dan hebben zij weinig zin om te roepen en is het sowieso moeilijk iets te horen. ■

*Draaihalsbiotoop op de Veluwe, 7 september 2023 (Tom Heijnen).
Het paar broedde in een oud Grote Bonte Spechtnest in de dode,
toploze berk.*

Draaihalzen zijn gek op vreemde voorwerpen

Tom Heijnen, Pieter Wouters & Jan Kolsters

Tijdens het spoelen van de nesten van Draaihalzen op de Veluwe werden stukjes glas en steentjes gevonden. Is dat bijzonder of komt het vaker voor?

Stichting Bargerveen onderzoekt samen met andere organisaties de wisselwerking tussen beheermaatregelen, mieren en bodemkwaliteit van de heide. Zo wordt onderzoek gedaan naar hoe de dieetkeuze van Draaihalzen (die vrijwel uitsluitend mieren eten) samenhangt met het aanbod van mieren in het foerageergebied rond het nest. Op [NatureToday](#) is meer te lezen over dit onderzoek.

Een van de manieren om achter de voedselkeuze van Draaihalzen te komen is het spoelen van nesten. Daar hebben we ervaring mee, opgedaan bij voedselonderzoek bij Groene Spechten (zie dit [filmpje](#) op ons YouTube-kanaal) en Hoppen (zie dit [filmpje](#)). Stichting Bargerveen vroeg ons om hulp en uiteraard gingen we deze uitdaging niet uit de weg ☺.

En zo togen we op 6 september 2023 naar de Veluwe in de omgeving van Apeldoorn. Marijn Nijssen van Stichting Bargerveen leidde ons door het gebied aan de hand van een kaart met nestlocaties van Draaihalzen van het afgelopen broedseizoen. We spoelden meerdere nesten en vingen al het uitgespoelde materiaal op in een zeef (zie dit [filmpje](#)).

Tot onze verbazing troffen we in twee nesten stukjes autoglas aan. Niet zomaar een enkel stukje, maar best wel veel. Waarom was dat? En waar hadden ze het glas vandaan?

Stukjes autoglas in uitgespoeld nestmateriaal in een Draaihalzenest op de Veluwe, 6 september 2023 (TH)

Op 20 september spoelden we nog eens twee nesten op de Veluwe en in één

daarvan zaten flink wat steentjes. Dat kan toch geen toeval zijn. Is hier meer over bekend?

Steentjes in uitgespoeld nestmateriaal in een Draaihalzenest op de Veluwe, 20 september 2023 (PW)

Het verschijnsel blijkt al bijna een eeuw geleden beschreven te zijn. Eykman schreef namelijk in 1937: *“De stukjes glas, porcelein of schelp, of de kleine steentjes, die in de nestholte worden aangetroffen, zijn door de oude vogels, waarschijnlijk ter bevordering van de spijsvertering, aan de jongen verstrekt en worden door deze, hetzij langs het darmkanaal, hetzij door de bek, later weer uitgeworpen”*.

Klaver (1964) bestudeerde in 1963 een Draaihalzenpaar dat op de Veluwe in een

nestkast broedde. In de periode 26 juni t/m 23 juli maakte hij het nest regelmatig schoon (de nestjongen waren nog aanwezig) en zo verzamelde hij 157 stukjes bot van gemiddeld 12 mm lengte en 11 steentjes van gemiddeld bijna 6mm lengte. In 13 faeces (poepjes) trof hij 7 stukjes been van gemiddeld 4 mm lengte, 12 steentjes van 2 mm en vele zandkorrels aan. Hij schrijft vervolgens: *"Het is dus zeer waarschijnlijk dat dit "voedsel", althans de beentjes, dient als Calcium- en Fosfaatbron voor de opbouw van het beenderstel der jongen. De steentjes dienen vermoedelijk als hulpmiddel bij de maagperistaltiek om het voedsel fijn te malen"*. Onder de stukjes bot waren talrijke scherpe stukjes maar die waren volgens Klaver geen probleem voor de jongen: *"De jongen braakten deze te grote stukken uit"*.

In Finland bestudeerde Terhivo in de tweede helft van de jaren '70 121 Draaihalsnesten. In 91% van deze nesten trof hij vreemde voorwerpen aan: steentjes (2-10 mm diameter), stukjes glas, porcelein, metaal, stopverf, verf, plastic, stukjes eischal, stukjes bot, hele en gebroken schelpen en slakkenhuizen. Het waren gemiddeld 37 items per nest maar sommige paren verzamelden er meer dan 200. Van 64

Het nest werd eerst met een camera geïnspecteerd (TH)

onderzochte dode nestjongen bleek 11% gestorven te zijn door het eten van vreemde voorwerpen.

Terhivo voerde experimenten uit met testvoorwerpen. Daaruit bleek dat die voorwerpen vooral aan het einde van de nestjongentijd naar het nest werden gebracht. De ouders zijn dan het drukst bezig met het voeden van de jongen. Hij schrijft hierover: *"De prikkels van vreemde voorwerpen, samen met de innerlijke motivatie, of drang, van de oudervogel om voedsel voor zijn jongen te maken, maken de oppikende reactie los. Sommige van de testobjecten veroorzaakten ook*

oppikactiviteit bij ouders in het nest, maar in deze situatie werden de objecten uit het nest gegooid of gedragen. De neiging om vreemde voorwerpen mee te nemen naar het nest moet niet worden beschouwd als aanpassingsgedrag dat het dieet van de nestvogels aanvult, maar als het gevolg van een fout of vergissing bij het losmaken van het oppikpatroon bij de oudervogel".

Een hele mond vol, maar er staat met zoveel woorden dat het oppikken en naar het nest meenemen van vreemde voorwerpen een vergissing is van de oudervogels en zeker niet bedoeld is als aanvulling op het dieet van de jongen. Dit is een hele andere verklaring dan die van Eykman en Klaver! ■

Literatuur

- Eykman, C. et al. 1937. De Nederlandsche vogels, deel 1. Wageningsche Boek- en Handelsdrukkerij.
- Klaver, A. 1964. Waarnemingen over de biologie van de Draaihals (*Jynx torquilla* L.). *Limosa* 37: 221-231.
- [Terhivo, J. 1983](#). Why does the Wryneck *Jynx torquilla* bring strange items to the nest? *Ornis Fennica* 60: 51-57.

Slapende Bosuil in Strijp, Eindhoven, 1 december 2022 (Frans Hijnen)

Bosuilen in de stad

Frans Hijnen

Ik woon met een redelijk lange tuin in het oude gedeelte van Strijp. De tuin grenst aan de Pastorietuin van de St.Trudokerk. Een stukje groene oase in versteend gebied.

Ongeveer tien jaar terug hoorden we regelmatig, in de nachtelijke uren, het geluid van een mannetje Bosuil. De hele buurt hoorde hem gedurende meerdere weken. Samen met een buurman en een andere vogelaar hebben we toen twee Bosuilenkasten gemaakt en geplaatst in de pastorietuin.

Doch na enige weken hoorden we geen uil meer en ook in de kasten hebben nooit Bosuilen gezeten. Wel broedden er Holenduiven in en die hebben er heel wat nestjes in grootgebracht.

Maar in het voorjaar van 2022 was er weer een Bosuil man veelvuldig te horen. Wat later hoorden we zelfs een mannetje en een vrouwtje Bosuil, en dat gedurende meerdere weken en zelfs maanden. We waren erg benieuwd of ze nu gebruik gingen maken van een van de Bosuilenkasten.

Een van de twee Bosuilenkasten kan ik vanuit mijn eigen tuin zien en die was nog steeds in gebruik door de Holenduiven. De andere kast hangt wat meer verdekt in de pastorietuin. Om ze niet te verstoren, indien er toch gebruik zou worden gemaakt van die kast, heb ik eerst op geringe afstand een wildcamera geplaatst en die na een week opgehaald. Tot mijn grote verbazing werd de kast alleen een keer bezocht door een Steenmarter, maar die was snel vertrokken.

Daarna heb ik de kast bezocht en geopend. De oude kast was nog in goede staat en niet vol met takken. Dus wel geschikt voor de uilen, maar geen enkel uilenspoor.

Op 18 november 2022 kreeg ik via via een tip dat een medewerkster van het gezondheidscentrum, gevestigd in de oude pastorietuin, vertelde dat er dagelijks een uil zat te slapen in een schoorsteentorentje naast het centrum.

Ik ben gaan kijken en zag, op afstand met de verrekijker, een Bosuil zitten. Een prachtig stekkie waar hij waarschijnlijk al lang verblijft. Ik trof hem of haar daar ook bijna dagelijks slapend aan gedurende de winter.

Het schoorsteentorentje (FH)

Ook dit jaar, 2023, waren de uilen wekelijks te horen, bijna het hele jaar door. Zowel het vrouwtje als het mannetje riepen, maar vooral de laatste liet zich nadrukkelijk horen vanuit de grote bomen. Zelfs in juli tijdens het draaien van de kermis op het St.Trudoplein, met al zijn herrie, riep de uil eroverheen. In deze zomermaanden hebben we ook jonge uilen gehoord.

Verder heb ik een aantal braakballen in mijn tuin gevonden onder een hoge Eikenboom,

en een Bosuilenvaar op de achterplaats. In de straat is, met een wildcamera, een Bosuil gefilmd op de achterplaats van de woning.

Ook werd ik bij thuiskomst in de schemer verrast door een uil die over mijn hoofd vloog, om vervolgens aan de overkant van de straat in de dakgoot te gaan zitten. Ik heb er nog een foto van kunnen maken.

Mogelijk was het een van de jongen, want de vogel was heel rustig en bleef wat langer zitten. Zo geniet de hele buurt van een Bosuilenfamilie. Heel apart, zo dicht bij het centrum, maar kennelijk is er toch genoeg eten te vinden voor ze.

De grote vraag blijft wel waar ze broeden, want daar zijn we nog niet achter. En wat voor mij nieuw is, is dat ze niet alleen roepen rondom het broedseizoen, of net ervoor, maar bijna het hele jaar door. Alleen in de broedtijd zijn ze wat weken stil geweest. ■

Bosuil op een dakgoot in Strijp, Eindhoven, 9 juni 2023 (FH)

Grauwe Gans drukt zich plat op het nest, Visvijvers Valkenswaard, 12 maart 2023 (Tom Heijnen)

Ontwikkelingen broedvogels op westelijke Visvijvers Valkenswaard

Tom Heijnen

In 2023 heeft Vogelwerkgroep De Kempen voor de vijfde keer de visvijvers ten westen van de Tongelreep op broedvogels geïnventariseerd, na eerdere inventarisaties in 2003, 2005, 2017 en 2020. De gegevens geven een goed beeld van de broedvogels met hun aantallen territoria en verspreiding. De reeks van vijf jaren geeft bovendien een beeld van de aantalsontwikkeling in het gebied.

Visvijvers bij zonsopkomst, 3 mei 2023 (TH)

Gebied

Het getelde gebied omvat de visvijvers te Valkenswaard ten westen van de Tongelreep. De getelde oppervlakte is 78.3

ha. waarvan 50% bestaat uit open water, 30% uit riet en moeras, 14% uit bos en 6% uit grasland. Om de twee grote zuidelijke vijvers loopt een wandelroute terwijl de overige vijvers (inclusief de vijvers ten oosten van de Tongelreep) niet toegankelijk zijn. Daardoor is er veel rust in het gebied.

De westelijke vijvers vormen samen met de oostelijke vijvers de Visvijvers Valkenswaard. De visvijvers maken deel uit van het 1500 ha. grote natuurgebied Valkenhorst dat bij Brabants Landschap in eigendom en beheer is. Het grootste deel van Valkenhorst is onderdeel van het Natura2000-gebied Leenderbos, Grootte Heide & De Plateaux.

Begrenzing van het onderzochte gebied.

Methode

Als methode van inventariseren en interpreteren zijn de richtlijnen van het broedvogel monitoring project (BMP) gevolgd. Er waren in de vijf onderzoeksjaren wel verschillen in inventarisatieervaring (lager in 2005), onderzoeksintensiteit (hoger in de laatste drie jaren) en soortspecifieke accenten (o.a. geen zgn. 'waadpaksessies' voor karekieten in 2005 en 2023). In het inventarisatierapport dat in voorbereiding is, wordt daar uitvoerig op ingegaan.

Bezoekintensiteit in de vijf onderzoeksjaren.

Jaar	Inventarisatieduur in uren		
	Vaste rondes	Overige bezoeken	Totaal
2003	42 uur	10 uur	52 uur
2005	45 uur	3 uur	48 uur
2017	67 uur	34 uur	102 uur
2020	72 uur	48 uur	120 uur
2023	71 uur	5 uur	76 uur

Het veldwerk in 2023 werd gedaan door Harold Bierens, Wim Deeben, Tom Heijnen, Jan Kolsters, Paul van Pelt, Mark Sloendregt en Pieter Wouters.

Aantal territoria in de vijf inventarisatiejaren.

Soort	2003	2005	2017	2020	2023
Dodaars	28	14	9	11	4
Fuut	9	4	7	7	7
Geoorde Fuut	14	3	0	0	0
Roerdomp	1	1	4	4	4
Woudaap	0	0	3	2	0
Blauwe Reiger	0	0	6	1	1
Knobbelzwaan	8	7	8	5	6
Grauwe Gans	1	0	31	23	31
Grote Canadese Gans	0	0	1	0	2
Nijlgans	1	2	5	3	2
Krakeend	15	11	12	22	23
Wintertaling	0	0	1	1	0
Wilde Eend	9	16	23	16	13
Zomertaling	1	0	0	0	0
Slobeend	10	2	3	4	1
Tafeleend	19	38	9	14	16
Kuifeend	21	32	14	12	13
Rosse Stekelstaart	0	0	0	1	0
Wespendief	1	0	0	1	1
Zwarte Wouw	0	0	1	1	1
Bruine Kiekendief	0	0	1	0	0
Buizerd	1	0	1	1	1
Boomvalk	0	0	2	1	0
Waterral	9	6	16	12	7
Waterhoen	4	4	3	9	4
Meerkoet	47	41	35	36	31
Kievit	1	0	0	0	0
Houtsnip	0	0	0	3	1
Kokmeeuw	0	0	0	2	15
Holenduif	2	1	14	9	6
Houtduif	6	6	15	10	10

Soort	2003	2005	2017	2020	2023
Zomertortel	1	0	0	0	0
Koekoek	3	3	4	4	4
Bosuil	1	2	2	1	1
Ijsvogel	3	2	3	2	1
Groene Specht	2	1	0	2	2
Zwarte Specht	1	0	2	1	2
Grote Bonte Specht	13	8	13	7	9
Middelste B. Specht	0	0	3	2	1
Kleine Bonte Specht	6	4	7	9	5
Witte Kwikstaart	0	1	0	0	0
Winterkoning	73	66	47	46	44
Heggenmus	10	10	1	2	2
Roodborst	29	25	18	19	26
Nachtegaal	0	0	1	0	0
Blauwborst	4	0	5	3	4
Merel	18	19	23	25	19
Zanglijster	9	11	12	14	10
Sprinkhaanzanger	1	0	0	2	0
Snor	0	0	0	0	1
Rietzanger	0	1	0	0	2
Cetti's Zanger	0	0	0	0	8
Bosrietzanger	0	0	2	5	2
Grote Karekiet	0	0	0	0	2
Kleine Karekiet*	168	103	136	167	55
Grasmus	0	0	4	2	1
Tuinfluit	25	18	22	24	27
Zwartkop	32	31	43	51	46
Fluiter	1	0	0	0	0
Tjiftjaf	60	31	48	40	45
Fitis	11	19	6	8	5
Goudhaan	1	0	1	0	0

Soort	2003	2005	2017	2020	2023
Grauwe Vliegenvanger	1	0	0	1	2
Bonte Vliegenvanger	0	0	0	1	3
Staartmees	10	4	2	3	5
Matkop	8	10	5	7	9
Kuifmees	7	1	1	0	2
Zwarte Mees	2	1	0	0	0
Pimpelmees	32	15	25	26	22
Koolmees	32	27	30	26	27
Boomklever	6	3	5	10	6
Kortsnavelboomkruiper	0	0	1	0	0
Boomkruiper	11	16	25	19	20
Wielewaal	4	2	2	2	1
Gaai	4	3	3	6	6
Kauw	1	0	0	0	1
Zwarte Kraai	3	3	7	6	4
Spreeuw	10	23	32	23	20
Vink	22	18	19	17	24
Putter	0	0	0	0	1
Groenling	1	0	2	4	2
Goudvink	0	0	3	4	2
Appelvink	0	0	0	3	2
Geelgors	0	0	0	2	1
Rietgors	8	7	9	13	9
Aantal territoria*	842	676	798	820	693
Aantal soorten	60	48	62	66	68

* In 2005 en 2023 waren er geen 'waadpaksessies' voor karekieten wat terug te zien is in het (veel) lagere aantal territoria.

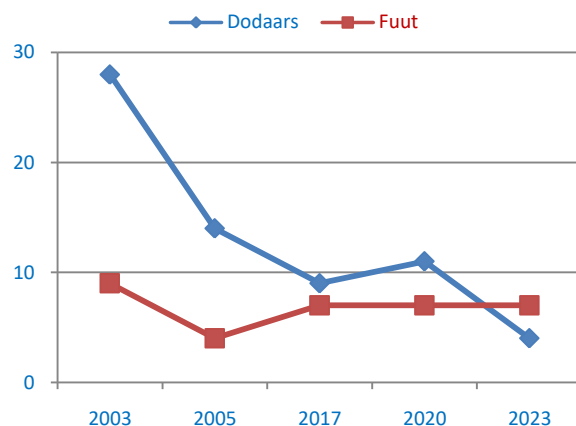

Resultaten

De gegevens van alle soorten en aantallen die in de vijf jaren zijn geregistreerd, zijn te vinden in de tabel op de vorige pagina. Hieronder worden opvallende patronen in het aantal territoria van enkele soorten besproken. Merk overigens wel op dat er forse gaten tussen de onderzoeksjaren zitten, met name tussen 2005 en 2017.

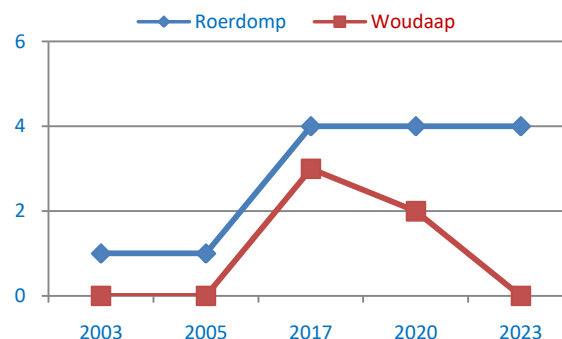
Opvallende aantalsontwikkelingen

Terwijl de populatie *Futen* min of meer stabiel bleef, nam de *Dodaars* fors af van 28 territoria in 2003 naar 4 in 2023. Wat daarvan de reden is, is niet bekend. Het is in ieder geval niet in lijn met de ontwikkeling in Nederland, die vanaf 2003 min of meer stabiel is.

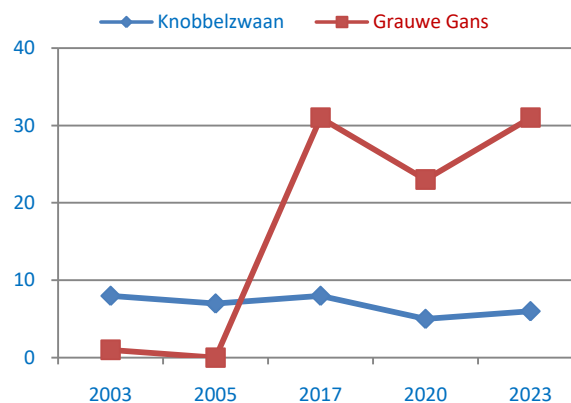
Het aantal *Roerdompen* is de laatste jaren stabiel. Het gebied vormt samen met de oostelijke visvijvers en de vijvers bij

Driebruggen een bolwerk voor Roerdompen in de regio.

Dat geldt helaas niet meer voor de *Woudaap*. Na een kleine opleving was de soort in 2023 niet aanwezig, al was er wel een territorium op de oostelijke vijvers.

De *Grauwe Gans* nam, net als elders in de Kempen en in Nederland, spectaculair toe. Vanaf 2017 lijkt er sprake te zijn van een min of meer stabiel aantal, maar of dat betekent dat de draagkracht van het gebied bereikt is, valt te bezien.

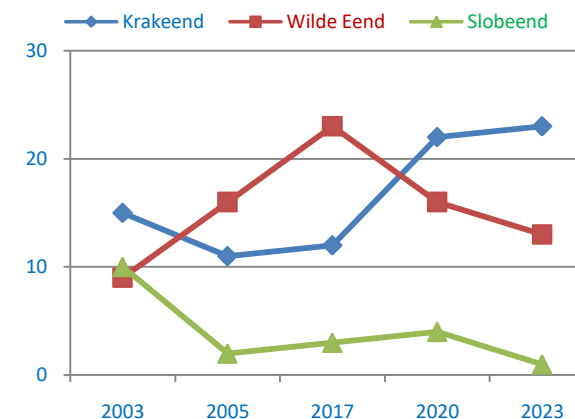

De broedpopulatie *Knobbelzwanen* bleef met 5-8 territoria stabiel wat overkwam met het landelijke beeld.

Knobbelzwanenpaar met jongen op de Visvijvers Valkenswaard, 14 augustus 2020 (TH)

De *Krakeend* nam toe, met bijna een verdubbeling in 2020 t.o.v. 2017. Is het plafond voor deze soort bereikt? In heel Nederland nam de soort sinds ca 1995 spectaculair toe.

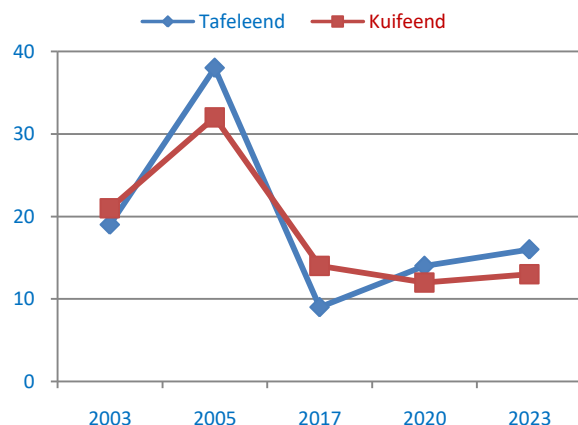

Hoewel in Nederland al decennia lang sprake is van een gestage achteruitgang van de *Wilde Eend*, is het beeld op de westelijke

vijvers anders. Er was eerst een toename tot een piek in onderzoeksjaar 2017 met daarna weer een afname.

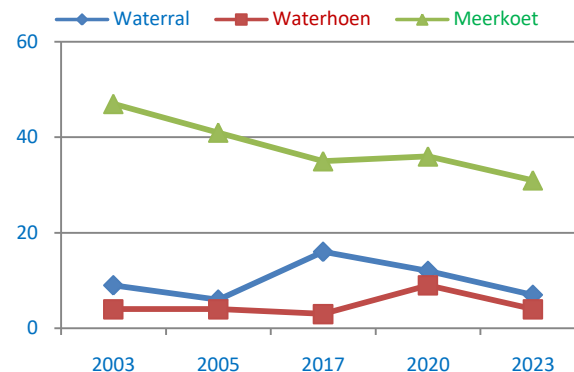
In 2003 waren er nog behoorlijk wat *Slobeenden*. Daarna bleef het aantal beperkt tot maximaal 4 territoria. In Nederland nam de Slobeend decennia lang af en met name op de zandgronden kromp de populatie fors.

Na een piek in 2005 namen zowel *Tafeleend* als *Kuifeend* flink af. In Nederland namen beide soorten ook af, maar wel geleidelijker.

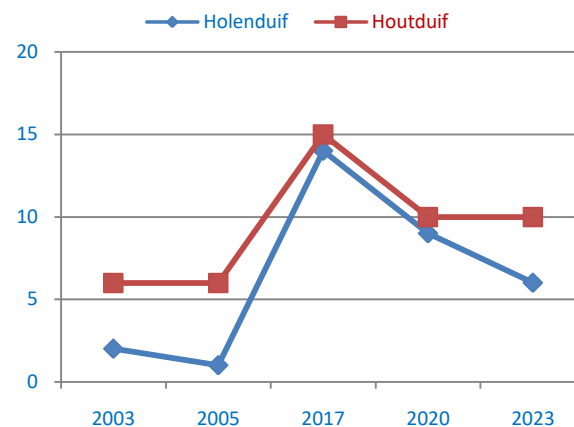
Waterrallen lijken ten opzichte van 2017 afgenomen maar wellicht gaat het om fluctuaties. Die zijn bij deze soort normaal.

Het aantal *Waterhoenen* blijft redelijk stabiel maar is wel opvallend laag voor een groot gebied dat ogenschijnlijk heel geschikt is.

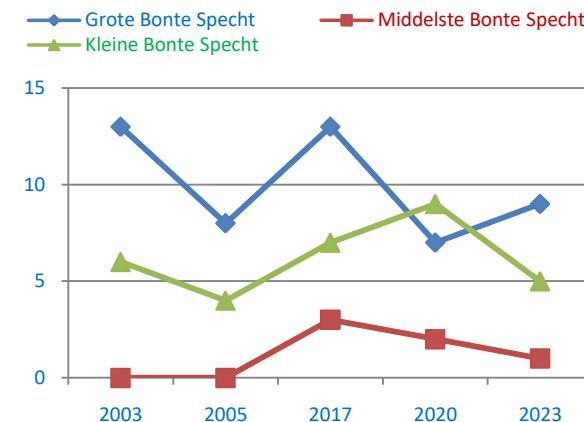

De trend van de *Meerkoet* is die van een gestage afname terwijl de soort in Nederland juist toeneemt. We weten niet hoe dit komt.

Zowel *Holenduif* als *Houtduif* name toe tot onderzoeksjaar 2017 en gingen toen weer achteruit. Het is niet bekend wat daarvan de oorzaken zijn.

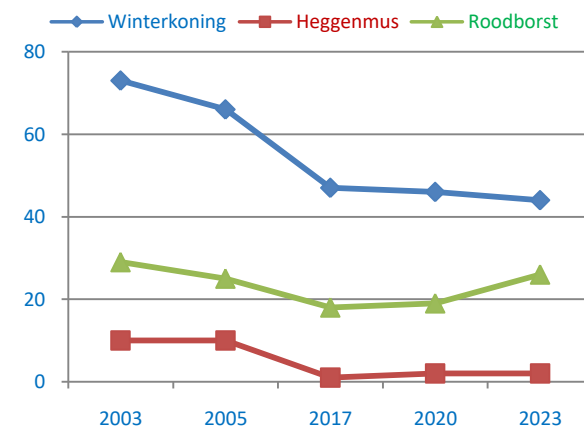

Het aantal *Grote* en *Kleine Bonte Spechten* schommelde zonder een duidelijke trend, al leek de *Grote Bonte* wat af te nemen.

De *Middelste Bonte Specht* werd bij onze inventarisaties voor het eerst in 2017 aangetroffen, maar was wel al langer van het gebied bekend, met waarnemingen in 2013 en 2015.

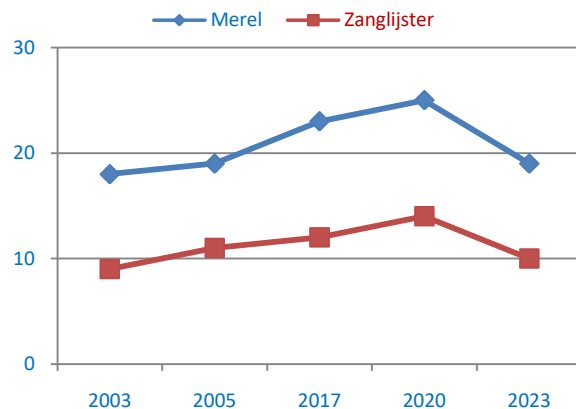
De *Winterkoning* nam behoorlijk af terwijl in Nederland sinds 2005 sprake was van flinke schommelingen zonder duidelijke af- of toename.

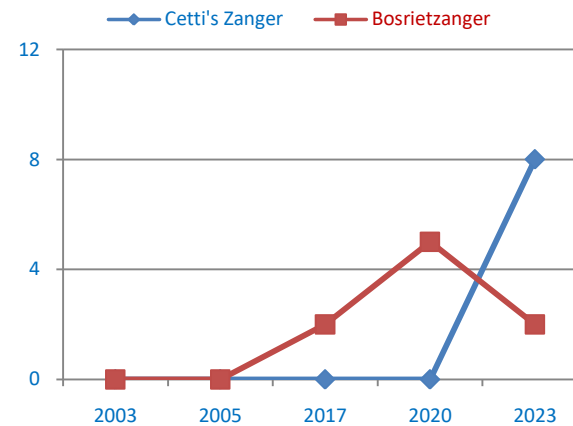
In Nederland nam de *Roodborst* na 2005 af en na een dal in 2013 weer toe. Met een beetje goede wil is dat patroon ook zichtbaar op de westelijke visvijvers, maar erg overtuigend is dat niet. En zoals dat bij alle soorten het geval is, zullen ook lokale omstandigheden een flinke invloed op het populatieverloop kunnen hebben.

Het aantal *Heggenmussen* was in 2003-2005 groter dan daarna, maar de aantallen zijn wel klein. In Nederland is er geen opvallende trend waarneembaar.

Merel en *Zanglijster* namen tot 2020 geleidelijk toe en waarna het aantal afnam. In Nederland ging de *Merel* sinds ca 2018 achteruit als gevolg van droge voorjaren en het *Usutu virus*, terwijl *Zanglijsters* in ons land licht toenamen.

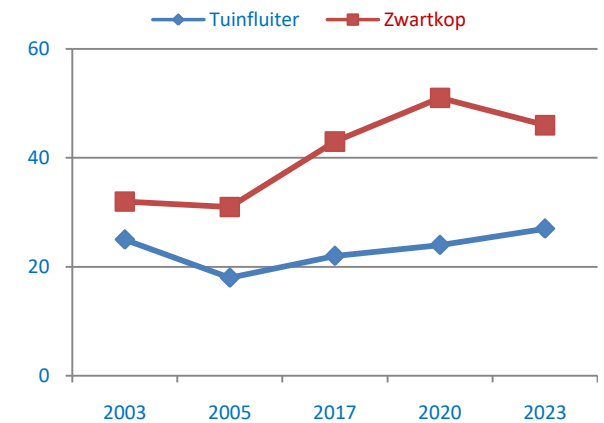
Het gebied lijkt ideaal voor *Bosrietzangers* maar desondanks werden er steeds maar enkele territoria gegeristreerd.

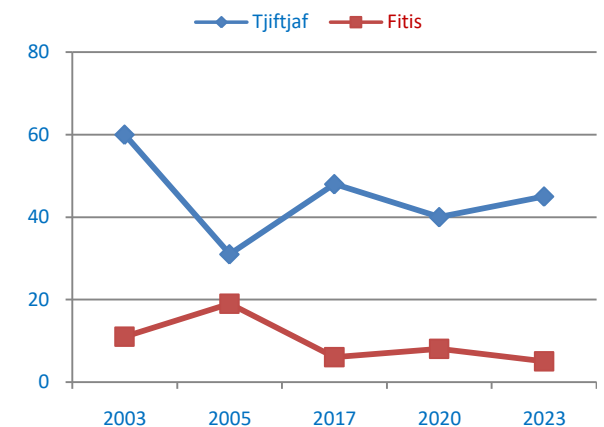
Een succesverhaal is dat van de *Cetti's Zanger*. De soort werd in 2023 voor het eerst tijdens de vijf inventarisatiejaren vastgesteld en meteen met 8 territoria. In werkelijkheid verliep de toename iets geleidelijker. In 2019 werd voor het eerst een territorium op de Visvijvers Valkenswaard aangetroffen, in het oostelijke deel. In dat deel werden in 2020 4 territoria geteld. In 2021 waren er 9-10 territoria op de visvijvers waarvan enkele in het westelijk deel. In 2022 waren er minstens 5-7 territoria waarvan 4 in het westelijke deel. Topjaar was 2023 met naast de 8 territoria in het westelijk deel ook nog 4 territoria in het oostelijke deel, al is niet helemaal uitgesloten dat hier een kleine overlap van 1-2 territoria bij zit.

Het aantal *Tuinfluiters* is stabiel terwijl *Zwartkoppen* na 2005 toenamen. Voor beide soorten is dat in lijn met de situatie in

Nederland, al geldt voor de *Zwartkop* dat die al langer toenam.

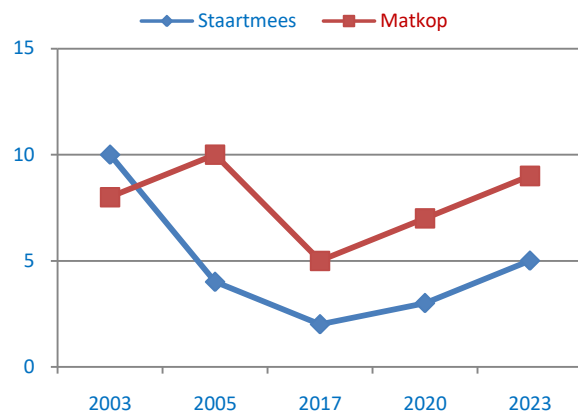
Bij de *Tjiftjaf* is behoudens wat schommelingen geen opvallende trend waar te nemen. In Nederland nam de soort lange tijd toe, maar de laatste jaren was er geen trend van toe- of afname.

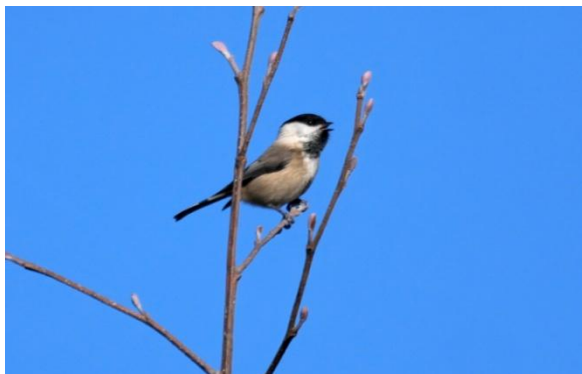
Heel anders is dat bij de *Fitis* die in Nederland al decennia lang achteruit gaat. Ook op de westelijke vijvers is een trend van afname te zien, al zijn de aantallen wel laag.

De *Startmees* nam na 2003 af waarna de stand naar een laag niveau met wellicht daarna een kleine toename. In Nederland nam de soort sinds ca 2005 gestage af.

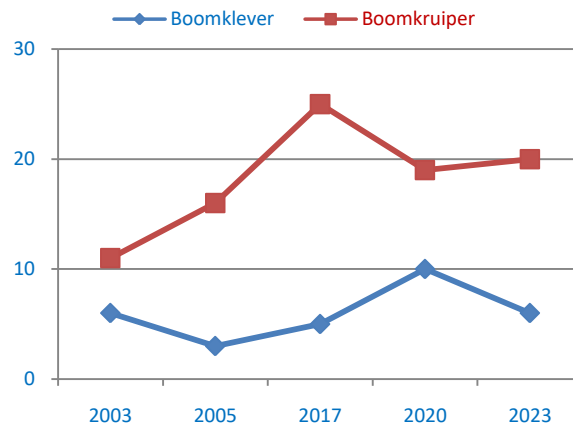

Het aantal *Matkopen* schommelde wat maar zonder trend van toe- of afname. Dit is verheugend, want in Nederland nam de soort sinds ca 1990 schrikbarend af. *Matkopen* hebben vochtige bossen met zachte houtsoorten nodig (*Matkopen* hakken zelf een nestholte).

Zingende *Matkop* op de *Visvijvers Valkenswaard*, 2 maart 2021 (TH)

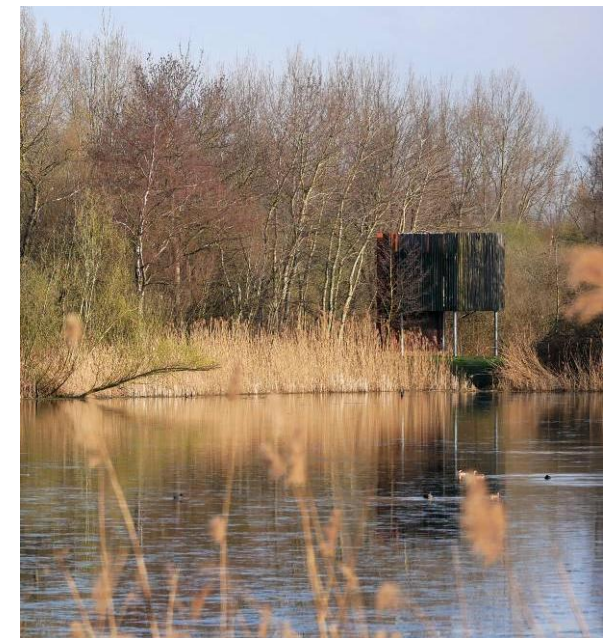
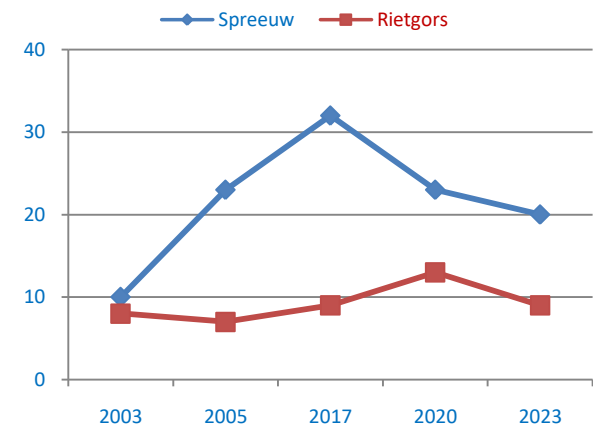
Boomklevers kwamen in wisselend aantal voor, met een piek in 2020. Een duidelijke trend van toename is in deze reeks niet te zien, in tegenstelling tot de landelijke trend (die ook in de Kempen geldt) die vanaf de jaren '90 een continue toename laat zien.

Boomkruipers werden na 2005 aanmerkelijk talrijker waarna het aantal wat lijkt te stabiliseren, maar de reeks is te kort om dat met zekerheid te zeggen. In Nederland neemt de soort al decennia lang gestaag toe.

Spreeuwen namen eerst opvallend toe en daarna flink af. De afname hangt wellicht samen met de aftakenling van populieren langs de *Tongelreep* waar veel spreeuwen in spechtenholen broedden. De landelijke trend van de *Spreeuw* is die van een flinke afname (vooral in bos) tot in de jaren 2010 waarna het aantal stabiel bleef.

Tot slot de *Rietgors*. Deze soort vertoonde geen opvallende trend wat overeen komt met het landelijk beeld.

Uitkijktoren op de *visvijvers*, 30 maart 2021 (TH)

Rode Lijstsoorten (Rode Lijst versie 2017)

De tabel hieronder geeft een overzicht van de soorten die op de Rode Lijst van broedvogels staan.

Ontwikkeling van de Rode Lijstsoorten.

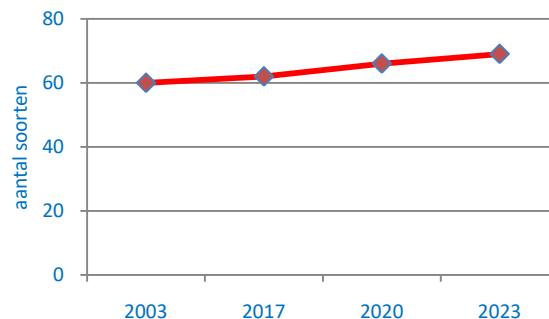
Soort	2003	2005	2017	2020	2023
Ernstig bedreigd					
Woudaap	0	0	3	2	0
Bedreigd					
Zomertaling	1	0	0	0	0
Grote Karekiet	0	0	0	0	2
Kwetsbaar					
Roerdomp	1	1	4	4	4
Wintertaling	0	0	1	1	0
Slobeend	10	2	3	4	1
Boomvalk	0	0	2	1	0
Zomertortel	1	0	0	0	0
Koekoek	3	3	4	4	4
Snor	0	0	0	0	1
Wielewaal	4	2	2	2	1
Gevoelig					
Grauwe Vliegenvanger	1	0	0	1	2
Matkop	8	10	5	7	9
Zwarte Mees	2	1	0	0	0

Het aantal soorten en territoria in de categorie Ernstig bedreigd en Bedreigd is, uiteraard, laag. Helaas ontbrak dit jaar de Woudaap, maar daar staan 2 Grote Karekieten tegenover.

Over de vijf inventarisatiejaren opgeteld werden 8 Kwetsbare soorten vastgesteld. Jaarlijks waren hiervan 4-6 soorten aanwezig. In de categorie Gevoelige soorten zijn over de vijf inventarisatiejaren 3 soorten waargenomen, waarvan er gewoonlijk 2 in één jaar aanwezig zijn.

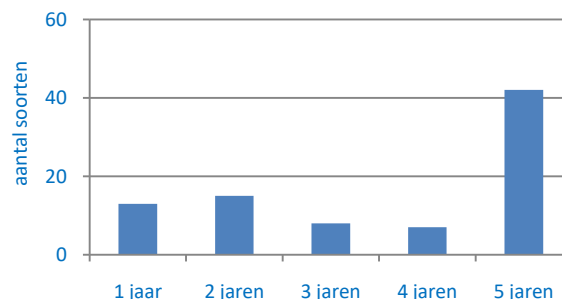
Soortendiversiteit en -dynamiek

De soortenrijkdom nam geleidelijk toe van 60 broedvogelsoorten in 2003 naar 68 in 2023. Het aantal broedvogelsoorten over de vijf jaren gecombineerd bedroeg 85. Bijna de

Ontwikkeling van het aantal broedvogelsoorten.

helft daarvan (42 soorten = 49%) kwam in alle vijf jaren voor. Dat is een stuk lager dan de 60 soorten die gedurende zes jaren op de oostelijke visvijvers voorkwamen op een totaal van 100 broedvogelsoorten.

Aantal soorten onderverdeeld naar het aantal inventarisatiejaren dat ze voorkwamen.

Er was één soort, de Geoorde Fuut, die wel in 2003 én 2005 voorkwam maar niet in 2020 en 2023. Daar staan tien nieuwkomers

tegenover (soorten die niet in 2003 én 2005 voorkwamen en wel in 2020 én 2023): Zwarte Wouw, Houtsnip, Kokmeeuw, Middelste Bonte Specht, Bosrietzanger, Grasmus, Bonte Vliegenvanger, Goudvink, Appelvink en Geelgors.

Totale dichtheid

De jaren 2005 en 2023 laten we bij het bepalen van de totale dichtheid buiten beschouwing omdat het ontbreken van waadpaaksessies in die jaren een te grote negatieve impact had op de totalen. In 2003 en 2020 werden in totaal resp. 837 en 813 territoria geregistreerd. Het gebied is 78.3 ha groot wat betekent dat de totale dichtheid resp. 10,7 en 10,4 territoria/ha bedroeg. Dit is aanzienlijk hoger dan de dichtheid van 6,6 tot 7,4 territoria/ha die op de oostelijke visvijvers werd vastgesteld tijdens vijf onderzoeksjaren in de periode 2005-2021.

Dankwoord

Ik dank Jan Kolsters en Pieter Wouters voor hun opmerkingen en aanvullingen. ■

Literatuur

Kolsters, J. 2022. Broedvogels van de Visvijvers Valkenswaard 2021 ten oosten van de Tongelreep. VWG De Kempen.
De trends van broedvogels in Nederland zijn gebaseerd op gegevens van [Sovon](#).

Jonge Oehoes op hun nest ergens in de Kempen, 31 mei 2023 (Pieter Wouters)

Oehoes in de Kempen in 2023

Pieter Wouters

Door de verkenning naar het voorkomen van de Oehoe in de Kempen in 2022 was duidelijk geworden dat de soort meer voorkomt binnen ons werkgebied dan wij hadden kunnen vermoeden. Er werden acht territoria vastgesteld en er waren ook nog enkele mogelijke territoria. Goede reden om in 2023 weer verder te gaan met het onderzoek naar het voorkomen van de Oehoe in ons werkgebied.

Methode

De methode was dezelfde als die in 2022 is gebruikt. We hebben weer gekozen voor territoriumkartering. Het zoeken naar nesten kan namelijk verstorend werken, zeker in de eifase. De aandachtspunten die de Oehoewerkgroep ons heeft aangedragen zijn ook nu weer gebruikt:

- De beste tijd om te inventariseren is februari t/m half maart. Na half maart neemt de roepactiviteit snel af. Eind februari /begin maart zou een half uur luisteren genoeg moeten zijn voor een 60% trefkans.

Een uur luisteren verhoogt de trefkans tot 80%.

- Begin op tijd met inventariseren. Veel Oehoes roepen al voor zonsopgang. Wanneer je pas gaat luisteren als het al donker is, kun je een eventuele oehoe makkelijk missen.
- Het geluid draagt maximaal een kilometer in open terrein. In bos luisterpunten op ~500 meter van elkaar gebruiken.
- Nooit beginnen met geluids-nabootsing. Als je dit wilt doen, dan bij een tweede bezoek.
- Oehoes hebben een hekel aan wind en regen. Ga dus luisteren op mooie avonden.

In het begin van het seizoen stond er in de richtlijnen van Sovon dat binnen de datumgrenzen van 15 januari t/m 20 juni één waarneming voldoende is om te spreken van een territorium. Dit was een foutje en is inmiddels gecorrigeerd naar twee waarnemingen, waarvan één binnen de datumgrenzen. Dit heeft ertoe geleid dat er op sommige plaatsen maar eenmaal werd geluisterd. Dat was steeds op plaatsen waar vorig jaar ook al een territorium aanwezig

was. Daarom tel ik die wel mee als territorium.

Vorig jaar hebben we vanuit de vogelwerkgroep diverse simultaantellingen georganiseerd. Dit jaar zijn we daar van afgestapt en is er aan de deelnemers gevraagd om individueel op pad te gaan. Het controleren van de in 2022 gevonden territoria had in eerste instantie de voorkeur. Via de Oehoe app-groep werden enkele luisteravonden afgesproken.

Alle waarnemingen, ook losse meldingen van anderen, werden ingevoerd in Avimap. Met de Oehoewerkgroep werd dit jaar nauw samengewerkt, waarbij we direct gegevens uitwisselden.

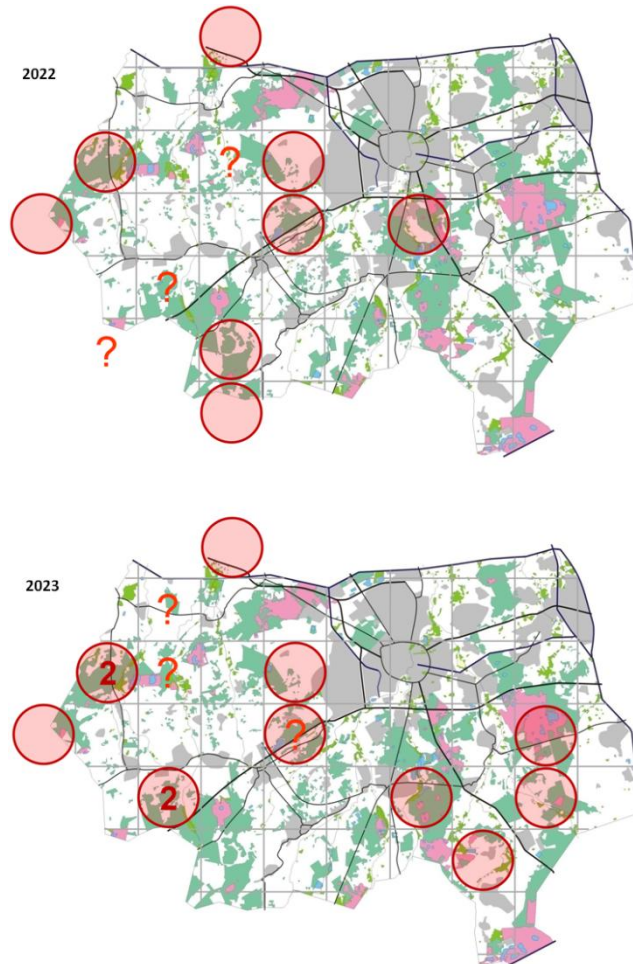
Resultaten

Territoria

Er werden in 2023 12 territoria vastgesteld, waaronder vijf zekere gevallen (bewoond nest, uitgevlogen jongen). Bij twee van de door ons gevonden territoria is de Oehoewerkgroep van mening dat de onderlinge afstand van 1800 m. te klein is om van verschillende territoria te kunnen

spreken (het totaal zou dan uitkomen op 11 territoria). Er zijn hier geen uitsluitende waarnemingen, maar mijn gevoel zegt dat het om twee verschillende territoria gaat gezien het aantal waarnemingen in beide territoria, ook in eerdere jaren.

Atlasblokken met territoria van de Oehoe in 2022 en 2023. Rode cirkel = territorium (2 = 2 territoria), ? = mogelijk territorium.

Mogelijke territoria

Evenals vorig jaar zijn er ook nu weer enkele plekken waar geen territorium toegekend kan worden, maar wel Oehoe waarnemingen zijn gedaan:

- Het Stuk bij Diessen. Diverse malen werd een vrouw gehoord. Daar dit een melding betreft van iemand die een Oehoe in een kooi houdt, zou het best kunnen gaan om een vogel die aangetrokken werd door die kooivogel.
- Neterselse Heide/Beersbroek. In juli werd tweemaal een roepende man gehoord. Dit is buiten de datumgrenzen, maar mogelijk is dit een nog zoekend exemplaar.
- Knegsel zuid. Op 18 januari werd een duet gehoord van een man en vrouw. De vogels bestreken een groot gebied. Op 28 maart zag iemand die daar in de bossen woont een exemplaar bij hem in de tuin. Samen zouden deze waarnemingen genoeg zijn voor een territorium, maar de afstand met een naburig territorium valt net binnen de fusieafstand van 2500 m.

Volgend jaar moeten we proberen om in territoria die dicht bij elkaar liggen, en waar de fusieafstand een rol speelt, uitsluitende waarnemingen te verzamelen.

Oehoejong met bezoek, 31 mei 2023 (PW)

Zekere broedgevallen

Vorig jaar waren er twee zekere broedgevallen bekend in ons werkgebied, dit jaar waren het er vijf. Van twee werden de jongen, steeds twee, geringd. Bij de overige drie broedgevallen werden alleen jongen gehoord/gezien:

- In één geval ging het met zekerheid om twee jongen.
- In een ander geval werden met een warmtecamera vier exemplaren bij elkaar gezien, maar was niet duidelijk of dit enkel om jongen ging of ook om oudervogel(s).
- Bij één geval was niet bekend om hoeveel jongen het nu uiteindelijk ging.

Bij de twee nesten waar geringd is, werden zoveel mogelijk prooiresten verzameld. Het ging om de volgende prooien: 4 Zwarte Kraaien, 3 Houtduiven, 2 Wilde Eenden, 1 eend spec, 1 Ransuil en 1 Patrijs. Nu lijkt het misschien of er alleen maar vogels werden gegeten, maar dat was niet het geval. Er lagen ook braakballen met haar en botten. Om welke prooidieren het hier ging, viel echter niet meer te achterhalen.

Hoe nu verder?

Het lijkt erop dat de toename van de soort harder gaat dan we vooraf hadden kunnen voorzien. Of zoeken we nu beter? Om hier inzicht in te krijgen is het wenselijk dat we in 2024 verder gaan met de inventarisatie van de Oehoe. In eerste instantie natuurlijk met de territoriumkartering, maar misschien is het ook zinvol om nesten te gaan zoeken. Let wel: dit is pas wenselijk vanaf begin mei. De jongen zijn dan dusdanig groot dat verstoring is uitgesloten. Vind je een nest, dan is het mogelijk om de jongen te laten ringen. Hiermee krijgen we beter inzicht in de verspreiding van de soort.

Dankwoord

Dank aan iedereen die op wat voor wijze dan ook heeft meegeholpen aan het onderzoek. Speciale dank aan Jo. Hij heeft het door hem gevonden nest aan ons

getoond en is niet gezwich voor (veel) geld van vogelfotografen! ■

Literatuur

Wouters, P. 2022. Een verkenning naar het voorkomen van de Oehoe in de Kempen. *Blauwe Klauwier* 48(4): 75-78.

*Geringd Oehoejong,
13 mei 2023 (PW)*

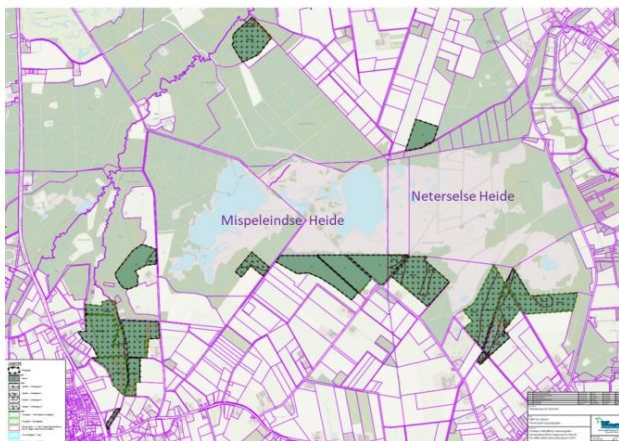

Kleine Zwanen ten zuiden van Wellenseind, 27 januari 2023 (Lex Peeters)

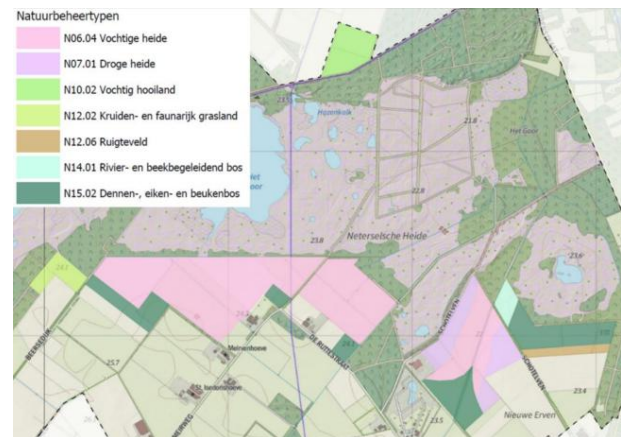
Nieuwe natuur ten zuiden van Misperleindse en Neterselse Heide

Lex Peeters

In het winterhalfjaar van 2021/2022 werd door Waterschap De Dommel en de Provincie Noord-Brabant uitvoering gegeven aan de inrichting van nieuwe natuur ten zuiden van Landgoed Wellenseind en de Misperleindse en Neterselse Heide. Daar gingen ruim 10 jaren van voorbereidingen aan vooraf. In dit artikel probeer ik een beeld te geven van de prille impact op pleisterende en broedende vogels in het gebied.

Donkergroen: nieuwe natuur bij de Misperleindse en Neterselse Heide (bron: [Tercera RO](#)).

Beoogde natuurbeheertypen (bron: [Projectplan Waterwet Natte Natuurparel De Utrecht](#)).

Ten zuiden van Wellenseind

Tussen de Dunsedijk en de Kempenbaan in Lage Mierde werd de Raamloop weer in zijn bedding van de negentiende eeuw gelegd en werden intensief geëxploiteerde akkers omgezet naar beekbegeleidend bos, vochtig hooiland en blauwgrasland. Althans, dat zijn de beoogde natuurtypes, maar voordat die daadwerkelijk zijn gerealiseerd zal er nog heel wat water door het beekje stromen. De natuur heeft de regie al wel razendsnel overgenomen. Delen komen bij hoge waterstand onder water te staan en hebben dan een plasdras-karakter met aantrekkingskracht op soorten die daarbij

horen. Zo verbleef er afgelopen winter een groep van circa 60 Kleine Zwanen, streek er op 28 augustus een groep van 185 Ooievaars neer en pleisteren er regelmatig steltlopers, zoals Kemphaan, Groenpootruiter, Bosruiter en Witgat.

Ooievaars bij Wellenseind, 28 augustus 2023 (LP)

De al aanwezige Drijvende waterweegbree heeft dankzij het beekherstel een duidelijke boost gekregen. Met het aanbrengen van maaisel uit de Collse Zegge bij Geldrop probeert men er de terugkeer van zeldzame planten, waaronder diverse orchideeënsoorten, te versnellen.

Kemphanen en Groenpootruiters langs de Raamloopten zuiden van Wellenseind, 28 augustus 2023 (LP)

Ten zuiden van de Mispelindse en Neterselse Heide

Ten zuiden van de Mispelindse Heide in Lage Mierde is van een uitgestrekt areaal landbouwgrond 30 cm van de top laag verwijderd, om zo de ontwikkeling van nieuwe heide mogelijk te maken. Daar is ook

Natuurontwikkeling ten zuiden van het Goorven, 2 oktober 2023 (LP)

heide geënt (zadenrijk maaisel aangebracht). Andere stukken staan door de ontgrondingen een groot deel van het jaar - en bij een nat zomerseizoen als 2023 jaarrond - blank. Hetzelfde geldt voor voormalige akkers op de Nieuwe Erven, tussen de Neterselse Heide en Netersel.

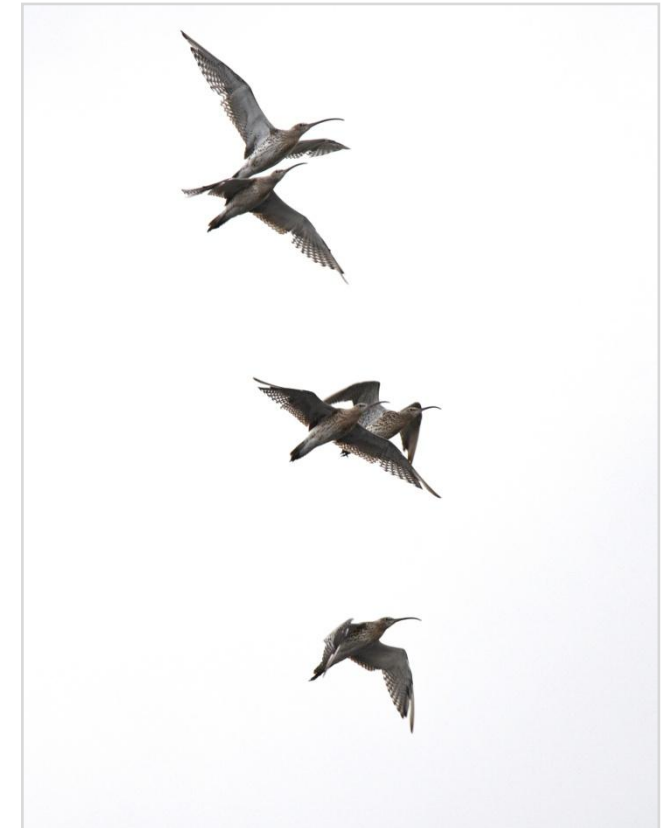
Nieuwe Erven, 29 september 2023 (TH)

Daar zijn soortgelijke maatregelen uitgevoerd en ontstaan overeenkomstige biotopen. Ze liggen ook slechts enkele honderden meters van elkaar en er bestaat duidelijk uitwisseling van vogels, dus bespreek ik ze als één totaalgebied.

Vroeger

Uit mijn jeugd jaren ken ik het terrein als bolderplaats van Korhoenders. Ze hielden er tot in de negentiger jaren stand. Toen broedden er ook nog enkele paartjes Grutto's en Tureluurs. Buiten het broedseizoen overschreed het aantal

pleisterende Grutto's er regelmatig de 200 en de winterpopulatie Wulpen lag tussen de 400 en 500 exemplaren. Ook tientallen Bonte Kraaien waren er 's winters trouw te gast. Eind zeventiger jaren zagen we er nog honderden Taigarietganzen, die later opvallend snel plaats maakten voor Toendra's.

Wulpen over de Neterselse Heide, 8 sep. 2022 (LP)

De hoge ornithologische waarden hadden we deels aan kleinschalige ontginningen te

danken. De combinatie van natte en droge heide met akkertjes en hooilandjes leidde immers voor diverse soorten tot een gunstige combinatie van broed- en foerageerbiotopen, waardoor hun populaties aanvankelijk spectaculair waren gegroeid.

Voor de natuurinrichting

Hoe schrijnend was het contrast vlak voor uitvoering van de natuurontwikkelingen? Door steeds intensievere landbouw waren ondertussen uitgestrekte, monotone akkers ontstaan, waarop Tureluur, Grutto, Bonte Kraai en Taigarietgans al ruim drie decennia ontbraken. De winterpopulatie Toendra's werd voortaan in de zomer afgelost door een mix van honderden Grauwe Ganzen, Grote Canadese Ganzen en Nijlganzen. En het aantal Wulpen dat in dit deel van de Kempen nog vanuit Siberië tracht te overwinteren ligt al enkele jaren - stabiel, dat wel - tussen de 80 en 90. Het zal duidelijk zijn, met de voorgenomen maatregelen viel hier op ornithologisch vlak alleen maar te winnen.

Na de natuurinrichting

Natuurlijk resulteerden de grootschalige graafwerkzaamheden in eerste instantie tot een uitgestrekte, kale vlakte. Maar daarop

verscheen al snel de eerste vegetatie, waaronder plaatselijk kiemende heide.

Broedvogels

De situatie bleek optimaal voor een pionier als Kleine Plevier. Voor 2023 schat ik het aantal paartjes in het totale gebied op 10-15.

Kleine Plevier ten zuiden van de Mispelendse & Neterselse Heide, 27 april 2023 (LP)

Ook de Wulp lijkt ervan te profiteren, al beschik ik over onvoldoende referenties om de 5-7 territoria van afgelopen jaar aan de populatie-omvang van daarvoor te kunnen afmeten. Laat in het broedseizoen van 2023 riepen in het totale natuurontwikkelingsgebied maar liefst 7 Kwartelhaantjes.

Andere zeldzame en kwetsbare broedvogels leken zich te gaan vestigen, zoals Winter-taling, Zomertaling (2-3 paar), Slobeend en Geoorde Fuut.

Geoorde Fuut in de Nieuwe Erven, 15 mei 2023 (LP)

Bij de Nieuwe Erven was zelfs even sprake van een territoriaal paartje Tureluurs. Maar buiten loslopende honden stond vooral de onmiddellijke vestiging van vele Grauwe Ganzen, Canadese Ganzen en Nijlganzen hun broedsucces in de weg. De aantallen ganzen zijn er inmiddels zodanig opgelopen dat er sprake moet zijn van sterke eutrofiëring van het gebied. Werd er maar zo effectief tegen opgetreden als in de negentiger jaren tegen de broedende Kokmeeuwen bij het Goorven en de Flaes, al verloren we destijd met het verdwijnen van de kolonies ook tientallen paartjes Geoorde Futen, Kuifeenden en Tafeleenden.

De plantensoorten waar het bij de natuurontwikkeling allemaal om te doen was lijken er uiteindelijk nooit te gaan komen, omdat bemesting door honderden ganzen ervoor in de plaats is gekomen.

Doortrekkers

Met name in de nazomer van 2022 liep het aantal Gele Kwikstaarten spectaculair op, tot circa 535 ex op 26 augustus. Ook waren regelmatig Duinpiepers aanwezig, met een maximum van 3 ex. In de nawinter van 2023 liep het aantal Waterpiepers op tot 14 ex.

Putters in de Nieuwe Erven, 2 oktober 2023 (LP)

Ronduit bizar was het aantal Putters dat op de zaadrijke akkers verbleef. Het aantal exemplaren van deze eens zo schaarse soort

in de Kempen bereikte op 28 september 2022 een climax met 480 stuks. Voor onze regio ongekend!

Het zal niet verrassen dat de nieuwe situatie aantrekkelijk is als fourageergebied voor steltlopers. Zowel in het voor- als naseizoen

verzamelen zich hier soms tientallen exemplaren. Relatief algemene doortrekkers als Groenpootruiter, Zwarte Ruiter, Bosruiter, Witgat, Oeverloper, Tureluur,

Kemphaan, Bokje en Watersnip, maar ook zeldzamere soorten als Kluut, Temmincks Strandloper, Krombekstrandloper en Zilverplevier werden gezien.

Andere watergebonden soorten die al werden waargenomen zijn Lepelaar, Zwarte Ooievaar en een Kraanvogel, die hier van 24 februari tot 1 maart 2023 op een partner leek te hopen.

Kraanvogel in de Nieuwe Erven, 27 februari 2023 (LP)

Prachtbeer

Hoewel ik me in dit artikel nagenoeg beperkt heb tot vogels mag één fenomeen niet ongenoemd blijven. Op 21 oktober 2022 zag Ron Schippers op het terrein ten zuiden van de Mispelindse Heide een Prachtbeer, een kleurrijke dagactieve nachtvlinder uit Zuid-Europa. Het zou de voorloper van een ware invasie blijken te zijn. Zuidelijke luchtstromingen brachten vele exemplaren van deze soort tot in Nederland, waar ze plekken met

Bezemkruiskruid opzochten. Op de locatie bij Lage Mierde werden maximaal 6 ex geteld.

Prachtbeer ten zuiden van de Mispelindse Heide, 30 oktober 2022 (Saskia Verberne)

Tot slot

De natuurontwikkeling heeft hier tot hoge ornithologische potenties geleid. Met name twee ontwikkelingen staan optimale resultaten echter in de weg. De belangrijkste betreft de nadrukkelijke aanwezigheid van 'zomerganzen' die hier de vestiging van andere watervogels frustreert en voor eutrofiëring zorgt. De andere betreft de loslopende honden die veel verstoring veroorzaken. Dat zal enkel met het uitrasteren van de terreinen effectief voorkomen kunnen worden. ■

 Projectplan Waterwet Natte Natuurpark De Utrecht: klik [hier](#).

Systeemanalyse Natte Natuurpark De Utrecht en de Reusel: klik [hier](#).

Waterschap De Dommel over Natte Natuurpark De Utrecht: klik [hier](#).

Provincie Noord-Brabant over de oplevering: klik [hier](#).

Grauwe Ganzen bij de Neterselse Heide, 31 augustus 2022 (LP)

